

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
FILOZOFSKI FAKULTET
Odsjek za povijest umjetnosti

Diplomski rad

PROBLEM OČUVANJA I REVITALIZIRANJA
ŠIBENSKIH GRADSKIH FORTIFIKACIJA

Ivana Radić

Mentor: dr. sc. Zlatko Jurić, prof.

ZAGREB, 2017.

Temeljna dokumentacijska kartica

Sveučilište u Zagrebu

Diplomski rad

Filozofski fakultet

Odsjek za povijest umjetnosti

Diplomski studij

PROBLEM OČUVANJA I REVITALIZIRANJA ŠIBENSKIH GRADSKIH FORTIFIKACIJA

Problem of Preservation and Revitalization of Šibenik's City Fortifications

Ivana Radić

SAŽETAK

Tvrđava sv. Mihovila je najstarija od šibenskih tvrđava i smatra se da se iz suburbija podno nje razvio grad Šibenik. Tvrđave sv. Ivan i Barone nastale su u svrhu obrane od Osmanlija u doba Kandijskog rata. Nakon prestanka obrambene funkcije prepuštene su neplaniranom korištenju, zapuštanju i ubrzanom propadanju. Tvrđava sv. Mihovila je tijekom dvadesetog stoljeća korištena kao signalna postaja za brodove, a potom i tijekom ljeta bila dijelom turističke ponude i u sustavu naplate. Dvostruki bedemi su tijekom devetnaestog stoljeća korišteni za čuvanje domaćih životinja i skladištenje, te kao put do samostana sv. Katarine. Nakon prestanka ove funkcije obrasli su nekontroliranom vegetacijom. Na tvrđavi Barone je izgrađen objekt koji je služio kao meteorološka stanica, a potom kao ugostiteljski objekt. Na tvrđavi sv. Ivana je izgrađeno igralište, a potom i postavljen odašiljač. Dvije potonje, obrasle vegetacijom, uglavnom su od strane građana korištene kao svojevrsni parkovi. Prije suvremene obnove jedino su na tvrđavi sv. Mihovila provedena arheološka istraživanja, dok skup fortifikacija nije bio predmetom značajnog interesa struke. Tvrđave sv. Mihovil i Barone su revitalizirane i turistički valorizirane; radovi u svrhu obnove i revitalizacije sv. Ivana, koji će nuditi edukativno-zabavni sadržaj, su u tijeku, a potencira se i gradnja eskalatora u dvostrukim bedemima. U svrhu revitalizacije izvedene su sanacije, rekonstrukcije i interpolacije. Tvrđava sv. Mihovila je u primarno u funkciji ljetne pozornice. Barone sadrži gastro-kulturni centar, manji amfiteatar i nudi virtualno vodstvo putem proširene stvarnosti. Obnova je najvećim dijelom financirana iz strukturnih fondova EU, a obnovljenim tvrđavama upravlja samoodrživa javna ustanova Tvrđava Kulture Šibenik. Tvrđave su u sustavu naplate, a radno vrijeme se mijenja s izmjenom sezona. Proces obnove i revitalizacije gradskih fortifikacija započinje 2010. g. idejnim projektom za pozornicu na tvrđavi sv. Mihovila. 2013. g. je pokrenut projekt turističke valorizacije tvrđave Barone, a od 2016. g. provodi se projekt revitalizacije tvrđave sv. Ivana.

Rad je pohranjen u: knjižnici Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu.

Rad sadrži: 140 stranica, 68 reprodukcija. Izvornik je na hrvatskom jeziku.

Ključne riječi: fortifikacije, kulturni turizam, obnova, revitalizacija, Šibenik

Mentor: Marko Špikić, dr. sc., izvanredni profesor

Ocjenjivači: _____

_____

Datum prijave rada: 3. 2. 2015. _____

Datum predaje rada: 16. 09. 2017. _____

Datum obrane rada: _____

Ocjena: _____

Ja, Ivana Radić, diplomantica na Istraživačkom smjeru – Konzervatorski modul diplomskoga studija povijesti umjetnosti na Odsjeku za povijest umjetnosti Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, izjavljujem da je diplomski rad pod nazivom „Problem očuvanja i revitaliziranja šibenskih gradskih fortifikacija“ rezultat mog istraživanja i u potpunosti samostalno napisan. Također, izjavljujem da niti jedan dio diplomskoga rada nije izravno preuzet iz navedene literature ili napisan na nedozvoljen način, te da se tekst u potpunosti temelji na literaturi kako je navedeno u bilješkama, uz poštivanje etičkih standarda u citiranju i korištenju izvora.

U Zagrebu, [datum]

_____

Vlastoručni potpis

SADRŽAJ

1. UVOD	1
2. POVIJEST ŠIBENSKIH GRADSKIH FORTIFIKACIJA OD NJIHOVA NASTANKA DO SUVREMENIH PROJEKATA VEZANIH ZA NJIHOVO REVITALIZIRANJE	3
2.1. ŠIBENSKÉ FORTIFIKACIJE OD NASTANKA DO PREPOZNAVANJA NJIHOVE SPOMENIČKE VRIJEDNOSTI	3
2.1.1. Prostorna dispozicija šibenskih tvrđava	6
2.1.2. Formalna analiza šibenskih gradskih fortifikacija	11
2.1.2.1. Kaštel sv. Mihovila	12
2.1.2.2. Utvrde sv. Ivan i Barone	26
3. OD OTKRIVANJA DO POČETKA OČUVANJA ŠIBENSKIH GRADSKIH FORTIFIKACIJA	33
4. PROBLEM OČUVANJA I REVITALIZIRANJA ŠIBENSKIH GRADSKIH FORTIFIKACIJA	40
4.1. Upravljanje šibenskim gradskim fortifikacijama	43
4.2. Društvena verifikacija šibenskih gradskih fortifikacija	48
4.3. Adaptacija i revitalizacija tvrđave sv. Mihovila	56
4.4. Adaptacija i revitalizacija tvrđave Barone	80
4.5. Projekt revitalizacije tvrđave sv. Ivana	93
4.6. Projekt revitalizacije dvostrukih bedema	98
4.7. Usporedba s gradskim kupalištem Banj i kućom za ljude i umjetnost Laubom	111
5. ZAKLJUČAK	119
LITERATURA:	122
6. Popis slikovnog materijala	138

1. UVOD

Cilj ovoga diplomskoga rada je prikazati problem obnove i revitalizacije šibenskih gradskih fortifikacija, s naglaskom na revitalizaciji. Pri istraživanju sam se trudila koristiti što većim brojem izvora informacija imajući na umu cilj rada – temeljit prikaz gradskih fortifikacija od njihovog nastanka do danas. Istraživački dio rada je bio najveći dio posla. Kratki prikaz smjera istraživanja teme diplomskoga rada započela sam objašnjenjem odabira teme. Interes za šibenske fortifikacije, koje sam površno poznavala prilikom prijašnjih nekoliko posjeta, pojavio se tijekom prve godine diplomskog studija, kada sam ih predstavila u seminarskom radu. Tada je predstavljen njihov povijesni aspekt i tom sam prilikom prepoznala vrijednost prezentiranja projekta obnove i revitalizacije. Prvotna ideja imala je jednostavnu strukturu koja se sastojala od istraživanja povijesnih prilika, analize stanja prije obnove, analize konzervatorskih zahvata i korištenog materijala, ambijentalnosti i mnijenja društva. Dakle, u vidu sam imala jednu dosta tehnički nastrojenu studiju, orijentiranu više prema samim građevinama koje su predmetom recentnih zahvata obnove i revitalizacije, a manje prema ljudskom faktoru. Međutim, istraživanje vezano uz Šibenik me vrlo brzo usmjerilo da ih promatram upravo kroz funkciju i ljudski faktor jer uloga čovjeka kroz povijest i suvremenu obnovu neodvojiva je od analize ovih spomenika, štoviše, revitalizacijom se stavlja u fokus. Dodatan poticaj detaljnom istraživanju teme je moj boravak u Šibeniku tijekom većeg dijela ljeta 2017. koji je donio prednost neposrednog proučavanja funkcioniranja revitaliziranih objekata u razdoblju najvećeg intenziteta te uopće boravak u zajednici koja je projekte osmislila i trenutno prolazi proces prilagodbe velikoj promjeni u slici i sadržaju grada.

Rad se dijeli na dvije značajne cjeline: istraživanje povijesnih podataka o šibenskim fortifikacijama i tumačenje suvremenih procesa restauriranja, obnove i revitalizacije. Prva, kraća cjelina bavi se povijesnom tematikom i uvertira je suvremenim zahvatima obnove i revitalizacije, objašnjava postanak grada i fortifikacija te istražuje njihovu valorizaciju od strane društva tijekom povijesti. U drugoj cjelini istražuju se društvene i kulturne prilike koje oblikuju revitalizirane tvrđave, analizira se njihova funkcija i sadržaj koji unose u grad te se uspoređuju s planovima razvoja. Diplomski rad ima za cilj, pored prezentiranja procesa obnove i revitalizacije, pokazati

jasne rezultate ispitivanja društvene verifikacije koja se dosad izražavala generalno kroz zaista mnogobrojna¹ mišljenja pojedinaca, no nije sustavno ispitana.

U svakom poglavlju bit će navedeni bitni izvori informacija (vrsta izvora, autori i tematika), dok sam uvod iskoristila za opći pregled korištene građe i modela prikupljanja informacija. Pisani izvori mogu se podijeliti na: stručnu literaturu, službenu dokumentaciju i medijske izvore. Stručna literatura se po tematici grubo može podijeliti po vrstama na onu koja se bavi šibenskom povijesti, povijesti umjetnosti i arheologijom te stručnu literaturu koja se bavi konzervatorskom problematikom. Javno dostupni dokumenti² grada Šibenika poslužili su za uvid u društveno-kulturni krajolik u kojem su projekti ostvareni, a za analizu obnove i revitalizacije od velike pomoći su bili javni službeni dokumenti izrađeni u sklopu samih projekata.

Pri istraživanju dijela rada koji se tiče povijesne tematike primarno su korištene tiskane knjige i članci te digitalno objavljena stručna literatura, uglavnom u formi znanstvenih članaka, preuzeta s portala *Hrčak* te platformi *Academia.edu* i *Scribd*. Literatura za drugi dio rada je prikupljena prvotno iz digitalnih izvora, s gore navedenih platformi te sa službenih stranica Grada i tvrđava. Usto je uvelike korišten lokalni tisak koji pomno prati proces obnove i revitalizacije. Dalje, informacije su prikupljenje opažanjima na terenu, komunikacijom sa Šibenčanima i voditeljima javne ustanove *Tvrđava kulture Šibenik*. Sva korištena literatura pružila je informacije o zastupljenosti teme šibenskih fortifikacija u znanosti i društvu.

---

¹ Zaključak o mnogobrojnosti mišljenja u vidu vrednovanja šibenskih gradskih fortifikacija temeljim na rezultatima istraživanja internetski dostupnih informacija. Kratkom analizom vlastitog istraživanja nekoliko ključnih riječi diplomskog rada (primjeri: Mihovil, Barone, tvrđava) utvrdila sam da sam posjetila 1535 jedinstvenih linkova s ključnim riječima vezanim uz temu šibenskih gradskih fortifikacija. Taj broj bih po slobodnoj procjeni povećala za barem 500-700, što nas dovodi do minimalno 2200 jedinstvenih informacija iz medijskih izvora koje sam analiziranih u svrhu istraživanja.

Alati korišteni prilikom istraživanja: Google Chrome aplikacije *History Trends* i *Better History*.

² Primjeri: »Analiza stanja – strategija razvoja Grada Šibenika«, »Procjena ugroženosti stanovništva, materijalnih i kulturnih dobara i okoliša – Grad Šibenik – prilog A«, »Proračun u malom 2017«. <https://www.sibenik.hr> (preuzeto 25. srpnja 2017.)

2. POVIJEST ŠIBENSKIH GRADSKIH FORTIFIKACIJA OD NJIHOVA NASTANKA DO SUVREMENIH PROJEKATA VEZANIH ZA NJIHOVO REVITALIZIRANJE

Ovo poglavlje se bavi povijesnim izgledom tvrđava i valorizacijom od strane društva. Nastanak šibenskih gradskih fortifikacija promatra se kroz genezu grada i identitet zajednice, daje se prostorna dispozicija tvrđava unutar gradskog fortifikacijskog sustava, a zatim formalna analiza i valorizacija od strane društva kroz povijest. U predstavljanju društveno-političkih prilika iznose se samo podaci koji objašnjavaju postanak grada, odnosno oni koji su u izravnoj vezi sa šibenskim fortifikacijama.

Istraživanje u svrhu ovog poglavlja zahtijevalo je proučavanje stručne arheološke, povijesne, povijesnoumjetničke građe, u manjoj mjeri sociološke, kao i tiskovina kako bi se dao cjelovit prikaz uloge fortifikacija u životu Šibenika i Šibenčana. Vrijednim osnovnim izvorom informacija pokazale su se povijesne knjige, detaljne informacije o užoj tematici su iščitavane iz primarno znanstvenih članaka objavljenih u zbornicima i znanstvenim časopisima, kao i na internetskim portalima koji objavljuju stručne radove znanstvenika. Značajnim izvorima informacija koje bih odredila kao dobre polazišne točke za snalaženje pri svakom istraživanju povijesne i povijesnoumjetničke tematike o šibenskom prostoru pokazale su se dvije publikacije: *Šibenik: spomen zbornik o 900. obljetnici* izdan 1976. i *Tisućljetni Šibenik* Ive Livakovića. Vrijednost zbornika je u opsežnosti prikaza cjelovitije slike Šibenika kroz znanstvene članke, dok *Tisućljetni Šibenik* putem vremenske lente predstavlja čitavu šibensku povijest. U bitne izvore spadaju i pisanja humanista (i njihove znanstvene analize). Putopisi i članci iz digitaliziranih i suvremenih tiskovina pružili su neprocjenjiv uvid u interes pojedinaca, društva i znanosti za šibenska pitanja kroz povijest.

2.1. ŠIBENSKE FORTIFIKACIJE OD NASTANKA DO PREPOZNAVANJA NJIHOVE SPOMENIČKE VRIJEDNOSTI

Povijest šibenskih gradskih fortifikacija najuže je vezana uz postanak grada. Od najranijih dana organiziranog društva, obrambeni sustav je neophodan za opstanak zajednice. Ništa drukčije nije bilo ni u Šibeniku, u kojem je, silom starovjekovnih prilika, izgrađen moćan sustav, sastavljen od samih fortifikacija, obučene vojske te moćnih i obostrano korisnih saveza.³ No treba krenuti od

---

³ Primjeri: savez Splita, Trogira i Klisa sa Šibenikom, sklopljen 25. ožujka 1221. g. kojim se gradovi obvezuju na suradnju i međusobnu pomoć pri ratnim prilikama; podvrgavanje bibrskim knezovima u 13. st. je omogućilo širenje šibenskog distrikta, podršku u borbi za status grada i osiguralo trgovinu sa zaleđem; 4. rujna 1274. g. Split, Šibenik i

tema ključnih za razumijevanje razvoja šibenskih fortifikacija: prostora na kojem se grad razvio, koji izravno utječe na prostornu dispoziciju tvrđava. Grad Šibenik je smješten u južnom dijelu sjeverne Dalmacije, između zadarskog i splitskog primorja.⁴ Analiza obilježja prirodno-geografske sredine pokazuje da je prostor manji od splitskog, razvedeniji od zadarskog i petrografski siromašniji od oba.⁵ Šibensko područje, ako se izuzme rijeka Krka, karakterizira manjak lako dostupnih izvora vode, što uz dominantno vapnenački sastav rezultira opet surovim krajolikom slabe poljoprivredne iskoristivosti.⁶ Zajedničko obilježje urbanizma od najranijih dana do danas je prilagođavanje arhitekture i gradskih pravaca brdovitom, kaskadnom terenu.

Tema koja je još od 14. stoljeća zanimala učenjake jest geneza Šibenika. Iz želje i potrebe da se objasni jedna tako fundamentalna stvar kao što je porijeklo identiteta jedne zajednice, doneseno je nekoliko teza i hipoteza o imenu i postanku grada. Međutim, zaključke treba temeljiti na rezultatima arheoloških istraživanja i istraživanja povijesnih prilika. Najraniji neizravni spomen Šibenika, točnije hrvatske plemenske utvrde naslovljene *Castrum Sancti Michaelis*, zabilježio je 998. godine⁷ Ivan Đakon, kroničar mletačkoga dužda Petra II. Orseola.⁸ Naselje razvijeno oko te utvrde identificira se kao »Sibeniquo« u drugoj polovici sljedećeg stoljeća, točnije u darovnici kralja Petra Krešimira IV. samostanu sv. Marije u Zadru, dokumentu izdanom na Božić 1066. godine.⁹ Na šibenskom području postoji kontinuitet naseljavanja od prapovijesti,¹⁰ a rezultati arheoloških istraživanja ukazuju da je najvjerojatniji oblik najranijeg naselja bio gradinska utvrda.¹¹ Nenad

---

napuljski dvor sklapaju pomorski savez usmjeren protiv Omišana. Korist koju sve uključene stranke imaju je borba protiv omiškog gusarstva koje je ugrožavalo trgovinu na Jadranu, dok anžuvinski dvor ima pojedinačnu korist u ratu protiv bizantske dinastije Paleologa kojoj su Omišani u tom razdoblju bili naklonjeni; ugovor o predaji Veneciji 1412. g. je od strane Šibenčana sastavljen ultimatum u koji Mleci unose manje izmjene. Šibenik si osigurava najveću moguću autonomiju, dok Mlečani dobivaju strateški značanu luku na srednjem Jadranu.

Franjo Dujmović, »Postanak i razvoj Šibenika od 1066. Do 1409. godine«, u: *Šibenik: spomen zbornik o 900. obljetnici*, (ur.) Slavo Grubišić, Šibenik: Muzej grada Šibenika, NIP »Štampa«, 1976., str. 87-90., 95.

Slavo Grubišić, »Šibenik i Venecija 1409-1412. godine«, u: *Šibenik: spomen zbornik o 900. obljetnici*, (ur.) Slavo Grubišić, Šibenik: Muzej grada Šibenika, NIP »Štampa«, 1976., str. 127-129.

Grga Novak, »Šibenik u razdoblju mletačke vladavine 1412-1797. godine«, u: *Šibenik: spomen zbornik o 900. obljetnici*, (ur.) Slavo Grubišić, Šibenik: Muzej grada Šibenika, NIP »Štampa«, 1976., str. 135-136.

⁴ Mladen Friganović, »Geografske osnove položaja i razvoja Šibenika«, u: *Šibenik: spomen zbornik o 900. obljetnici*, (ur.) Slavo Grubišić, Šibenik: Muzej grada Šibenika, NIP »Štampa«, 1976., str. 13.

⁵ *Isto*, str. 13.

⁶ *Isto*, str. 13.-15.

⁷ Ivo Livaković, *Tisućljetni Šibenik*, Šibenik: Gradska knjižnica »Juraj Šižgorić«, Tiskara »Malenica«, 2002., str. 115.

⁸ Petar Kaer, *Povijesne crte grada Šibenika i njegove okolice. Dio prvi. Od naseljenja Hrvata do krunisanja kralja Kolomana*, Šibenik, Hrvatska tiskara (Dr. Krstelj i dr.), 1908., str. 76.

⁹ Ivo Livaković, *Tisućljetni Šibenik*, Šibenik: Gradska knjižnica »Juraj Šižgorić«, Tiskara »Malenica«, 2002., str. 23.

¹⁰ Josip Kolanović, *Šibenik u kasnome srednjem vijeku*, Zagreb: Clio Croatica, Školska knjiga, 1995., str. 10.

¹¹ Zlatko Gunjača, »O kontinuitetu naseljavanja na području Šibenika i najuže okolice«, u: *Šibenik: spomen zbornik o 900. obljetnici*, (ur.) Slavo Grubišić, Šibenik: Muzej grada Šibenika, NIP »Štampa«, 1976., str. 52.

Cambi ovaj podatak nadopunjava tvrdnjom da je Šibenik nastao u podgrađu bizantskog utvrđenja te da štovanje sv. Mihovila, titulara crkvice koja se u kaštelu nalazila,¹² treba pripisati utjecaju bizantskog kulturnog kruga.¹³ Zaključak je temeljen na arheološkim istraživanjima čiji rezultati 2001. g., u vrijeme pisanja članka nisu bili objavljeni.¹⁴ Rezultati objavljenih arheoloških istraživanja na prostoru kaštela sv. Mihovila pokazuju najveći broj ostataka iz razdoblja od 9. do 11. st.,¹⁵ što dovodi do zaključka da uz taj period valja vezati postanak grada.

Vjerojatan odgovor na pitanje zašto se na tom povoljnom položaju nije ranije razvilo naselje objašnjeno je postojanjem antičke Scardone odnosno današnjeg Skradina.¹⁶ Mladen Friganović smatra da je, unatoč pronalasku ilirske cisterne, nekropola i ostataka druge arhitekture u mandalinskoj uvali sv. Petar, liburnski Skradin imao značenje veće od lokalnog i zbog svojih specifičnosti Rimljanima bio dovoljno prikladan da ga učine regionalnim središtem.¹⁷ Naime, naselje je već postojalo, kao pomorski grad zadovoljavao je potrebe trgovine solju s izrazito stočarskim zaledem, a obzirom da je uvučen u kopno ipak je manje izložen nesigurnostima koje vrebaju s mora.¹⁸ Ova teorija koja objašnjava da je Skradin zadovoljnio prostorne, ekonomske i kolonizacijske potrebe Rimljana smatra se najprihvatljivijim objašnjenjem kasnog naseljavanja prostora šibenskog *castruma*.¹⁹ Zlatko Gunjača je nadopunio tezu, argumentiravši da uz uvalu Mandalina, koja ima prednosti blizine agrarnih površina Donjeg Polja, i Skradina kao regionalnog centra višestrukih pogodnosti, na Šibenskom području nije bilo potrebe za ičim značajnijim od kontrolne točke.²⁰ U ranosrednjovjekovnom „predšibenskom“ razdoblju, kako ga Željko Krnčević naziva, dio stanovništva je živio u manjim okolnim naseljima, na privredno pogodnim lokacijama poput Donjeg Polja, a dio se naselio uz utvrdu koja je ipak pružala veći stupanj zaštite.²¹ *Castrum*

---

¹² Ivo Livaković, *Tisućljetni Šibenik*, Šibenik: Gradska knjižnica »Juraj Šižgorić«, Tiskara »Malenica«, 2002., str. 95.

¹³ Nenad Cambi, »Područje šibenske biskupije u starokršćansko doba«, u: *Sedam stoljeća šibenske biskupije. Zbornik radova sa Znanstvenog skupa „Šibenska biskupija od 1298. do 1998.“*, Šibenik: Gradska knjižnica »Juraj Šižgorić«, Tiskara »Malenica«, 2001., str. 19.

¹⁴ *Isto*, str. 19., fusnota br. 59.

¹⁵ Željko Krnčević, *Šibenik i šibenski kraj u ranom srednjem vijeku*, Split: Muzej hrvatskih arheoloških spomenika, Dalmacijapapir, 1998., str. 16.

¹⁶ Duje Rendić-Miočević, »Prvi dani Šibenika«, u: *Telegram*, Zagreb, 22. travnja 1966., str. 3.

¹⁷ Mladen Friganović, »Geografske osnove položaja i razvoja Šibenika«, u: *Šibenik: spomen zbornik o 900. obljetnici*, (ur.) Slavo Grubišić, Šibenik: Muzej grada Šibenika, NIP »Štampa«, 1976., str. 18.

¹⁸ Mladen Friganović, »Geografske osnove položaja i razvoja Šibenika«, u: *Šibenik: spomen zbornik o 900. obljetnici*, (ur.) Slavo Grubišić, Šibenik: Muzej grada Šibenika, NIP »Štampa«, 1976., str. 18.

¹⁹ *Isto*, str. 18.

²⁰ Zlatko Gunjača, »O kontinuitetu naseljavanja na području Šibenika i najuže okolice«, u: *Šibenik: spomen zbornik o 900. obljetnici*, (ur.) Slavo Grubišić, Šibenik: Muzej grada Šibenika, NIP »Štampa«, 1976., str. 53.

²¹ Željko Krnčević, *Šibenik i šibenski kraj u ranom srednjem vijeku*, Split: Muzej hrvatskih arheoloških spomenika, Dalmacijapapir, 1998., str. 22.

nastaje u razdoblju u kojem značenje Skradina slabi,²² ali također dolazi do dvaju rušenja Biograda.²³ Valja imati na umu da je Biograd, rušen od Mlečana 1000. i 1125., hrvatski grad, a i da su prvi Šibenčani koji su se naselili u 9. ili 10. stoljeću, najvjerojatnije i sami bili Hrvati.²⁴ Zabilježeno je da su se nakon drugog mletačkog rušenja izbjegli Biograđani doselili u današnji Dolac, što upućuje na prisnije veze između dvaju gradova, koje nisu zapisane u povijesnim vrelima, no daju se iščitati iz povijesnih događaja.²⁵ Podno kaštela se razvio suburbij, čije stanovništvo je bilo podložno feudalnom vladaru.²⁶

2.1.1. Prostorna dispozicija šibenskih tvrđava

Povijesni sustav vrijednosti koji sam prepoznala proizlazi iz njihove funkcije i utjecaja. U razdoblju dok su obavljale svoju izvornu utilitarnu funkciju su bile najbitniji infrastrukturni dio grada te su tako i vrednovane – kao nužda za koju se po potrebi skrbi i unaprijeđuje. Naglašavam „po potrebi“, jer kao što će podaci koji slijede pokazati, aktivna skrb za fortifikacije bila je drastično smanjena u povijesnim razdobljima mira, čak i do granica propadanja. Međutim, u periodima opasnosti – aktivne upotrebe i najveće vrijednosti – Šibenčani i njihovi gospodari bi uprli sva sredstva kako bi u što kraćem vremenu osigurali najveću moguću spremnost fortifikacija za obranu. Žustrost u prilagodbi neprilikama može se iščitati i iz zidina koje su određivale perimetar grada: za razliku od brojnih drugih povijesnih gradova koji veći dio postojanja nisu imali potrebe izići izvan okvira zidina, Šibenske su se pomicale nekoliko puta²⁷ uslijed ratnim prilikama iniciranog doseljavanja novog stanovništva i posljedičnog rasta grada. Iz razdoblja od 11. do 15. stoljeća je sačuvan manji dio fortifikacijskog sustava, no iz povijesnih izvora i sačuvanih cjelovitih struktura i ostataka može se iščitati prostorna dispozicija šibenskih gradskih fortifikacija.²⁸ Paganova karta iz prve polovice 16. stoljeća, drugi najraniji poznati grafički prikaz šibenskog fortifikacijskog sustava, prikazuje grad opasan snažnim zidinama koje su izravno povezane s

---

²² Isto, str. 16.

²³ Mladen Friganović, »Geografske osnove položaja i razvoja Šibenika«, u: *Šibenik: spomen zbornik o 900. obljetnici*, (ur.) Slavo Grubišić, Šibenik: Muzej grada Šibenika, NIP »Štampa«, 1976., str. 18-19.

²⁴ Isto, str. 18-19.

²⁵ Isto, str. 19.

²⁶ Danko Zelić, »Šibenske crkve, postanak grada i utemeljenje šibenske biskupije u: *Sedam stoljeća šibenske biskupije. Zbornik radova sa Znanstvenog skupa „Šibenska biskupija od 1298. do 1998.“* (Šibenik, 22. do 26. rujna 1998.), (ur.) Josip Čuzela et al., Šibenik: Gradska knjižnica »Juraj Šižgorić«, Tiskara »Malenica«, 2001., str. 793.

²⁷ Biserka Tadić, »Analiza sjeveroistočnog dijela povijesne jezgre Šibenika«, u: *Radovi Instituta za povijest umjetnosti* 11 (1987.), str. 8.

²⁸ Josip Čuzela, *Šibenski fortifikacijski sustav*, Šibenik: Gradska knjižnica »Juraj Šižgorić«, Tiskara »Malenica«, 2005., str. 24.

kaštelom na vrhu brda.²⁹ Kronološki rana zabilješka šibenskih fortifikacija odnosi se na rušenje cijelog obalnog pojasa fortifikacija u napadu mletačkog dužda Ordelfa Faledra 1116.³⁰ Danko Zelić donosi podatak da je prije 1200. godine suburbij ograđen vlastitim zidom, koji je bio najnepristupačniji upravo prema moru, što „ne pokazuje nastojanje da se aktivno iskoriste maritimne pogodnosti lokacije“.³¹ Najstariji suburbij predstavlja upravo Dolac na jugozapadu,³² u kojem pokraj crkve sv. Križa danas imamo ostatke sedamnaestostoljetnih zidina koje su određivale zapadnu granicu grada.³³ Šibenik je, uz pomicanje gradskih zidina, među povijesnim gradovima specifičan po nastanku ne jednog, već tri povijesna suburbija podno gradske utvrde – Docca, Grada i Gorice.³⁴ Danko Zelić elaborira da su se pokraj crkve sv. Spasa u Gorici nastanili templari koje su građani, nezadovoljni njihovim fizičkim i političkim prisustvom u životu grada, prije 1255. protjerali i njihov castrum srušili.³⁵ Od pozamašne Kneževe palače iz 13. i 14. stoljeća, smještene na obali u blizini katedrale, sačuvana su dva krila, te je 1975. adaptirana i revitalizirana kao Muzej grada Šibenika.³⁶ Ranije je spomenuto da je kaštel sv. Mihovila prvotno podignut kao promatračnica na 70 metara visokoj hridi iznad mora, u svrhu nadzora ulaza u šibenski zaljev i kanjon rijeke Krke.³⁷ Konačan povijesni izgled sv. Mihovila najvećim dijelom datiramo u period između 14. i 16. stoljeća i zasluga je Mlečana koji su gradom gospodarili od 1412. do 1797. godine.³⁸ Nedugo nakon preuzimanja vlasti, već 1417. oni započinju izgradnju dvostrukih bedema, visokim zidovima omeđenog puta koji se strmo pruža od sv. Mihovila pa sve do obale u Docu.³⁹ Četrdeset metara dugačke bedeme, koji i

---

²⁹ Isto, str. 19.

³⁰ Biserka Tadić, »Analiza sjeveroistočnog dijela povijesne jezgre Šibenika«, u: *Radovi Instituta za povijest umjetnosti* 11 (1987.), str. 8.

³¹ Danko Zelić, »Šibenske crkve, postanak grada i utemeljenje šibenske biskupije«, u: *Sedam stoljeća šibenske biskupije. Zbornik radova sa Znanstvenog skupa „Šibenska biskupija od 1298. do 1998.“* (Šibenik, 22. do 26. rujna 1998.), (ur.) Josip Čuzela et al., Šibenik: Gradska knjižnica »Juraj Šižgorić«, Tiskara »Malenica«, 2001., str. 793.

³² Frano Dujmović, »Postanak i razvoj Šibenika od 1066. Do 1409. godine«, u: *Šibenik: spomen zbornik o 900. obljetnici*, (ur.) Slavo Grubišić, Šibenik: Muzej grada Šibenika, NIP »Štampa«, 1976., str. 81.

³³ Za izradu dokumentacije o tom povijesnom segmentu koji odronima ugrožava život i kuće obližnjih građana je Ministarstvo kulture u 2016. g. odobrilo sredstva u iznosu od 80 tisuća kuna. Zdravko Pilić, *Arhitekti i geodeti počeli snimanje stanja - meštiri stižu dogodne*, 7. 12. 2016., <http://bit.ly/2CvaBvF> (pregledano 23. srpnja 2017.).

³⁴ Biserka Tadić, »Analiza sjeveroistočnog dijela povijesne jezgre Šibenika«, u: *Radovi Instituta za povijest umjetnosti* 11 (1987.), str. 8.

³⁵ Vidi u: Danko Zelić, »Templarski castrum u Šibeniku«, u: *Radovi Instituta za povijest umjetnosti* 23 (1999.), str. 33-42.

³⁶ *O muzeju*, Muzej grada Šibenika, http://www.muzej-sibenik.hr/hrv/o_muzeju.asp (pregledano 28. srpnja 2017.)

³⁷ Josip Čuzela, *Šibenski fortifikacijski sustav*, Šibenik: Gradska knjižnica »Juraj Šižgorić«, Tiskara »Malenica«, 2005., str. 10.

³⁸ Isto, str. 10.

³⁹ Ivo Glavaš, *Čemu su služili dvostruki bedemi i kako im udahnuti novi život*. Mrežna stranica *Šibenik.in*, (12. prosinca 2015.), <http://bit.ly/2q9IIqL> (pregledano 21. srpnja 2017.)

danas stoje, izgradili su kako bi u slučaju opasnosti i potrebe bijega imali siguran i zaštićen put do mora.⁴⁰ Osmanlijske provale 14. i 15. stoljeća uzrokovale su migracije Vlaha iz zaleđa, koji su naselili istočni dio Gorice te postali značajan dio grada i stanovništva.⁴¹ Uz njihove građevine i strukture nepravilnih obilježja usporedno i „planirano“ se popravljaju i grade kule po zahtjevima venecijanskih duždeva i poslanika, što naposljetku oblikuje sliku fortifikacija sjeveroistočnog dijela grada koja je bila prisutna sve do devetnaestostoljetnih rušenja.⁴² Zapadno od dvostrukog bedema je u 16. stoljeću izgrađen i u 17. stoljeću dograđivan visoki bedem kako bi se zaštitilo predgrađe koje se razvija od druge polovice 14. stoljeća.⁴³ Pad Skradina u osmanlijske ruke 1522.⁴⁴ g. potaknuo je daljnje značajno jačanje fortifikacijskog sustava, gradnju tvrđave sv. Nikole na poluotoku Ljuljvcu smještenom ispred ulaza u kanal sv. Ante. Tvrđava je izgrađena u razdoblju od 1540. do 1544. godine⁴⁵ i mada nije u gradu, taj masivni zahvat izravno je utjecao na dispoziciju gradskih fortifikacija: uklonjene su *torrete* koje su se nalazile na ulazu u kanal te nije izgrađen bedem na obali podno sv. Mihovila pošto su držali da tvrđava sv. Nikole zadovoljava potrebe obrane s morske strane. Četrdesetih godina 17. stoljeća, u doba Kandijskoga rata, osmanlijska prijetnja je bila neposrednija, iz čega su se izrodili značajni dodaci dotrajalom gradskom obrambenom sustavu. Trebalo je hitno osigurati dva strateški značajna brda sjeverno od Šibenika jer bi njihovo zauzimanje značilo veliku ugrozu po kaštel, pa i sam grad.⁴⁶ Tvrđave sv. Ivan i Barone izgrađene su 1646.⁴⁷ Tvrđava sv. Ivana smjestila se na brdu sjeverno od gradske jezgre, na mjestu na kojem se nalazila istoimena crkvice po čijem titularu je i dobila ime, dok se manji Barone gradi nekoliko stotina metara jugoistočnijem brdu Vidakuša. Izgradnjom tvrđava koje su neprijatelju priječile put do gradskih zidina i s kopna i s mora nije bilo potrebe rušiti srednjovjekovne bedeme i graditi nove kao što je bio slučaj u drugim dalmatinskim gradovima.⁴⁸ U 17. stoljeću su pak izgrađeni bastioni Bernardi i sv. Katarina koji su ojačali obrambenu moć istočnoga dijela grada, a na prostor današnjeg

---

⁴⁰ *Isto*,

⁴¹ Biserka Tadić, »Analiza sjeveroistočnog dijela povijesne jezgre Šibenika«, u: *Radovi Instituta za povijest umjetnosti* 11 (1987.), str. 9.

⁴² *Isto*, str. 9.

⁴³ Ivo Livaković, *Tisućljetni Šibenik*, Šibenik: Gradska knjižnica »Juraj Šižgorić«, Tiskara »Malenica«, 2002., str. 97.

⁴⁴ Grga Novak, »Šibenik u razdoblju mletačke vladavine 1412-1797. godine«, u: *Šibenik: spomen zbornik o 900. obljetnici*, (ur.) Slavo Grubišić, Šibenik: Muzej grada Šibenika, NIP »Štampa«, 1976., str. 163.

⁴⁵ Branko Nadilo, »Tvrđava sv. Nikole ispred ulaza u šibensku luku«, u: *Grđevinar* 53 (2001.), str. 753.

⁴⁶ Josip Čuzela, *Šibenski fortifikacijski sustav*, Šibenik: Gradska knjižnica »Juraj Šižgorić«, Tiskara »Malenica«, 2005., str. 11.

⁴⁷ *Isto*, str. 11.

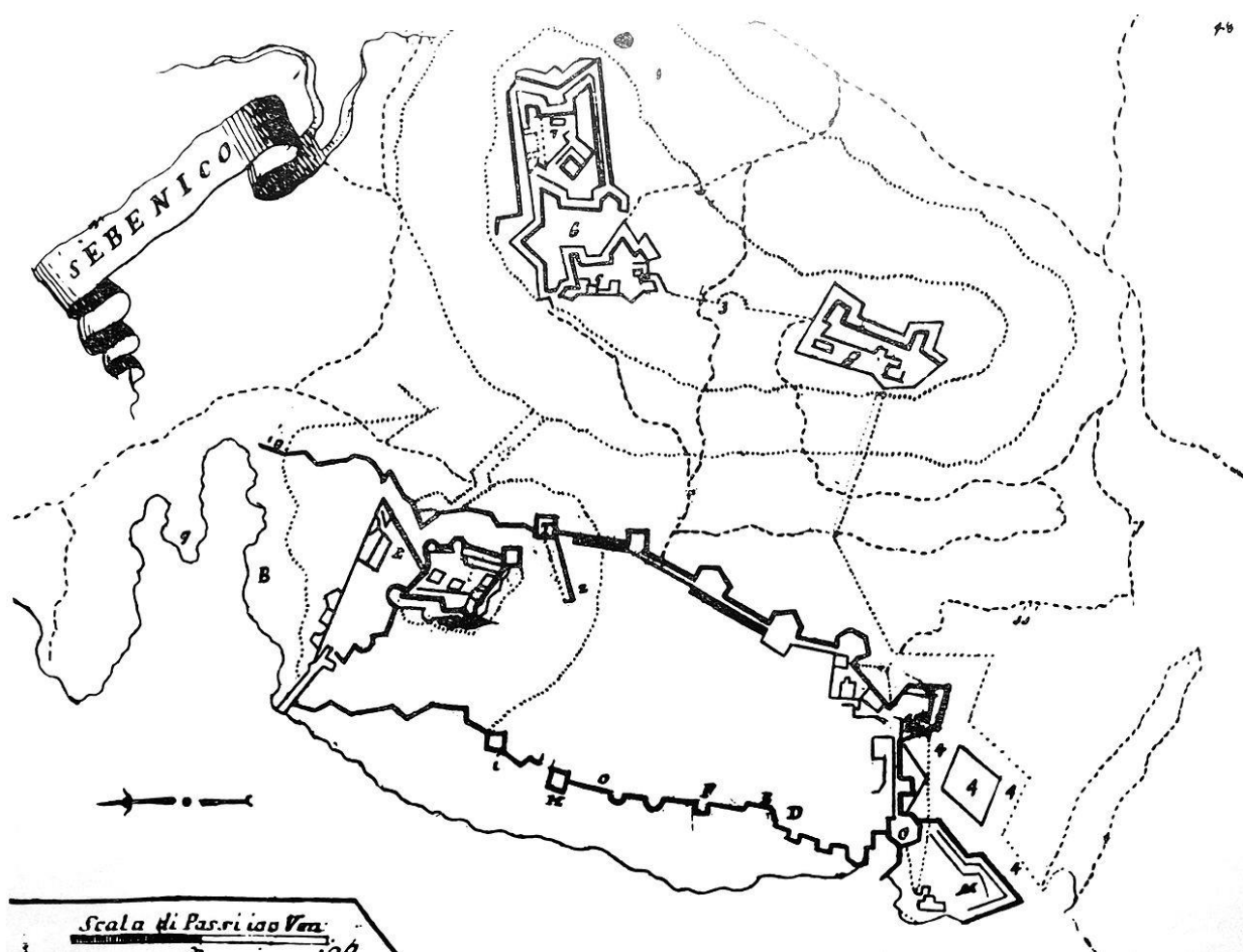
⁴⁸ *Isto*, str. 18.

Varoša

podignuta

utvrda.⁴⁹

Slika 1. Vittore Coronelli, Tlocrt šibenskog fortifikacijskog sustava 1667. g.

Sredinom 19. stoljeća počinje rušenje gradskih fortifikacija koje su napretkom tehnologije ratovanja izgubile izvornu svrhu. Na mjestu današnjeg hotela Jadran i kina Šibenik u razdoblju od 1818. i 1825. srušen je dio zida prema obali, zajedno s gradskim vratima Bernard i trinaestostoljetnom kvadratnom kulom.⁵⁰ Bastion sv. Katarine, na čijem se prostoru smjestio hotel Krka, porušen je 1858.⁵¹ U travnju 1864. se izvodi više zahvata rušenja: probijaju se gradske zidine, porušena su glavna gradska vrata i susjedna kula Bersalj kako bi se na tom mjestu izgradila zgrada kazališta.⁵² Najopsežnije rušenje odvalo se između 1884. i 1890. kada su na predjelu „Starog pazara“

⁴⁹ Isto, str. 11.

⁵⁰ Isto, str. 49.

⁵¹ Ivo Livaković, *Tisućljetni Šibenik*, Šibenik: Gradska knjižnica »Juraj Šižgorić«, Tiskara »Malenica«, 2002., str. 179.

⁵² Isto, str. 180.

porušene gradske zidine i četiri gradske kule.⁵³ Predstavljen razlog rušenja bili su sanitarni razlozi, no Ivo Livaković drži da je stvaran razlog bio urbanističke prirode – povezivanje grada i predgrađa Varoša koje je bilo značajno u životu grada. Godine 1889. biskup Antun Fosco ruši kulu Teodošević ispred katedrale u naumu da na tom mjestu izgradi zvonik katedrale.⁵⁴ U razdoblju od 1890. do 1895. ruše se fortifikacijski objekti od Poljane do obale. Radi izgradnje gradskog perivoja porušena je gradska kula, a zatim su 1960., kada se gradi bivši Dom armije Ivana Vitića, poduzeta daljnja rušenja fortifikacija.⁵⁵ Na tom potezu je sačuvan dio bedema u elevaciji uz sjeverozapadnu stranu gradskog parka te dio bedema u koji je interpoliran Dom armije (2005. prenamijenjen u Gradsku knjižnicu). Svrha ovog potpoglavlja nije izlaganje cjelokupne faktografije o obrambenom sustavu Šibenika, koje je za ovu temu nepotrebno, već sredstvo da se na jednoj relativno fluidnoj lenti kroz izgradnju i rušenje gradskih zidina, kula i tvrđava predoči šibenski obrambeni sustav, a pritom ne zanemare društvene prilike. Podaci ukazuju na jedan snažno prostorom uvjetovan specifikum, mnogobrojan obrambeni sustav koji je rastao iz kaštela sv. Mihovila, koji je uvijek ostao bitnim orijenttirom i referentnom točkom. Fleksibilnost i svrhovitost manifestiraju se u pomicanju gradskih zidina. Određuju se pravci zidina i granice grada: shvaćamo da su se spuštale od sv. Mihovila do Doca, gdje ih pratimo do bastiona sv. Katarine kod današnjeg hotela Krka, uz izuzetak katedralnog prostora za koji dosadašnji podaci pokazuju da vjerojatno nikad nije utvrđen. Od obale se kroz park penju do ruba Poljane i prostora nekadašnjih kopnenih vrata, a u blizini je i Gospe van Grada koja imenom stalno podsjeća gdje se nalazila gradska granica. Problem njihove upitne izdržljivosti riješen je nužnim popravcima te gradnjama utvrda sv. Nikole, Baronea i sv. Ivana, alternativom gradnji novih renesansnih i baroknih zidina (jer opća praksa je bila takva). Time su ujedno riješena pitanja triju bitnih punktova te je neprijatelj zadržan dalje od neposrednih gradskih zidina. Naposljetku, sjevernu granicu preko Gorice možemo pratiti natrag do sv. Mihovila koji je pozicioniran na sjeveroistočnom uglu ovog sustava. Ostaci gradskih zidina su obimom brojniji na sjeverozapadu gdje jasno determiniraju gradsku granicu, dok na jugoistoku imamo tek fragmente fortifikacija.⁵⁶

U vizualnoj formi grada, gledano iz kanala sv. Ante, uz katedralu, kao dominantni objekti ističu se kaštel sv. Mihovila usred arhitekture grada, na brdu iza njega među vegetacijom izdvojena

---

⁵³ *Isto*, str. 195.

⁵⁴ *Isto*, str. 196.

⁵⁵ *Isto*, str. 198.

⁵⁶ Ana Škevin Mikulandra, »Analiza perceptivnih elemenata slike grada Šibenika prema modelu Kevina Lyncha«, u: *Prostor* 13, vol. 1, (2005.), str. 111.

tvrđava sv. Ivana te na nižem brdu Barone. Kompaktnošću zatvorene mase i naglašenom horizontalnošću odskaču od usitnjene slike manjih građevina raščlanjenih brojnim otvorima i prekrivenih crijepovima. Vizualnom formom grada, a pritom i tvrđava, bavila se Ana Škevin Mikulandra u znanstvenom članku „Analiza perceptivnih elemenata slike grada Šibenika prema modelu Kevina Lyncha.⁵⁷ Autorica gradske tvrđave identificira kao „gradske ikone“ i „točke u mreži limesa grada“ koje ujedino imaju ulogu orijentira.⁵⁸ Analizom dijela gradske jezgre se bavila i Biserka Tadić, jedna od autorica znanstvenog članka »Analiza sjeveroistočnog dijela povijesne jezgre Šibenika«.

2.1.2. Formalna analiza šibenskih gradskih fortifikacija

Nakon opisa razvoja povijesnog Šibenika i fortifikacijskog sustava te prostorne dispozicije tvrđava slijedi formalna analiza šibenskih gradskih fortifikacija tijekom koje ću nastaviti promatrati tvrđave kroz povijesne događaje i u interakciji sa stanovništvom, putopiscima, povjesničarima i znanstvenicima i tako produbiti u prethodnom potpoglavlju započetu analizu srednjovjekovnog i novovjekovnog sustava vrijednosti.⁵⁹ Ova cjelina, koja ne doprinosi puno u vidu novih saznanja, no nužna je za snalaženje u sljedećem poglavlju, predstaviti će zaključke dosadašnjih istraživanja znanstvenika koji su se temom bavili. Tvrđave će prvo biti predstavljene kroz povijesne prilike kako bi se stekao uvid u njihovu u njihov razvoj, slojevitost (tvrđava sv. Mihovila) i interakciju sa stanovništvom tijekom vremena, a potom će se dati opis kako bi se stekao uvid u izgled i stanje tvrđava do razdoblja novog vijeka. Kao u prethodnom, tako se i u ovom potpoglavlju iznose isključivo povijesni događaji bitni za razvoj triju tvrđava. Kralježnica formalne analize je knjiga *Šibenski fortifikacijski sustav* Josipa Čuzele, dosad jedina cjelovita analiza i prikaz šibenskog fortifikacijskog sustava. Knjiga je nastala, kako u predgovoru nakladnik konstantira, s ciljem da potakne daljnja istraživanja, ukaže na vrijednost „primjerene prezentacije“ i bude poticaj revitalizaciji i obnovi.⁶⁰ Drugi izvori informacija kojima sam se najviše koristila pri pisanju ovog

---

⁵⁷ Ana Škevin Mikulandra, »Analiza perceptivnih elemenata slike grada Šibenika prema modelu Kevina Lyncha«, u: *Prostor* 13, vol. 1, (2005.), str. 107.

⁵⁸ *Isto*, str. 111.

⁵⁹ Informacije prikupljene iz iščitane literature pokazale su da nema dovoljno materijala za posvetu posebnog potpoglavlja planiranoj cjelini naslovljenoj »Fortifikacije u očima stanovništva«. Šibenikom se tijekom povijesti bavilo nekoliko pojedinaca, no teme koje su ih interesirale su u prvom redu pitanja postanka, imena, šibenskog karaktera i gusarenja, dok su informacije koje pružaju o fortifikacijama uglavnom kratke i faktografske i ukupno sagledano temelj za analizu njihovog odnosa prema Šibeniku u cjelini, manje prema fortifikacijama. Iz ovog razloga sam obradu te teme pridružila formalnoj analizi.

⁶⁰ Josip Čuzela, *Šibenski fortifikacijski sustav*, Šibenik: Gradska knjižnica »Juraj Šižgorić«, Tiskara »Malenica«, 2005., str. 5.

dijela rada su znanstveni članci objavljeni u zborniku *Šibenik: spomen zbornik o 900. obljetnici* te članci objavljeni u kolumni portala *Šibenik.in* pod nazivom »Zaboravljeni Šibenik« konzervatora Ive Glavaša, koji se posljednjih godina intenzivnije bavi istraživanjem šibenskog fortifikacijskog sustava.

Tvrđava sv. Mihovila bit će predstavljena zasebno, a sv. Ivan i Barone kao jedna cjelina budući da dijele arhitekta, vrijeme i svrhu izgradnje. U ovom poglavlju najveći dio će zauzeti predstavljanje sv. Mihovila koji ima dosta dužu povijest i kontinuitet upotrebe od sv. Ivana i Baronea.

2.1.2.1. Kaštel sv. Mihovila

Najraniji likovni prikaz Šibenika nije vezan izravno uz kaštel, no jest uz fortifikacije i titulara, stoga će tu biti spomenut. Radi se o voštanom pečatu šibenske općine, datiranom u 1255. godinu.⁶¹ Na pečatu donju polovicu središnjeg prostora zauzima prikaz stiliziranih bedema s kruništem i otvorom gradskih vrata, dok je na gornjoj prikazan sv. Mihovil, titular tvrđave i zaštitnik grada. Ana Škevin Mikulandra je ustvrdila da se povijesni grad prvotno doživljava kroz aspekt obrane i zaštite stanovništva,⁶² a analizom građe sam do istog zaključka i sama došla. Neki od primjera identifikacije građana s obrambenom infrastrukturom, i uzdanja u zaštitu koja pruža, su šibenska gusarenja⁶³ i pobune, trogodišnje odolijevanje mletačkom napadu i korištenje kamena predviđenog za gradnju katedrale za gradnju bedema.⁶⁴

---

⁶¹ Ana Škevin Mikulandra, »Analiza perceptivnih elemenata slike grada Šibenika prema modelu Kevina Lyncha«, u: *Prostor 13*, vol. 1, (2005.), str. 113.

⁶² Petar Kaer, *Povjestne crte grada Šibenika i njegove okolice. Dio drugi. Od naseljenja Hrvata do krunisanja kralja Kolomana*, Šibenik, Hrvatska tiskara (Dr. Krstelj i dr.), 1908., str. 14.

Ana Škevin Mikulandra, »Analiza perceptivnih elemenata slike grada Šibenika prema modelu Kevina Lyncha«, u: *Prostor 13*, vol. 1, (2005.), str. 113.

⁶³ Josip Čuzela, *Šibenski fortifikacijski sustav*, Šibenik: Gradska knjižnica »Juraj Šižgorić«, Tiskara »Malenica«, 2005., str. 29.

⁶⁴ Ana Škevin Mikulandra, »Analiza perceptivnih elemenata slike grada Šibenika prema modelu Kevina Lyncha«, u: *Prostor 13*, vol. 1, (2005.), str. 114.

Slika 2. Prikaz Šibenika s tvrđavama sv. Mihovila i sv. Nikole iz 1575. g.

U prethodnom dijelu je izloženo kako je kaštel sv. Mihovila ključan za nastanak grada i da na tom položaju možemo pratiti kontinuitet naseljavanja od prapovijesti. O položaju kaštela sv. Mihovila putopisac Zan Battista Giustinian 1553. piše da mu „crkva sv. Ivana ne stoji poviše, bio bi neosvojiv“.⁶⁵ Autor u putopisu detaljno opisuje ustroj vojske unutar grada i tvrđavu sv. Nikole, dok se izgledom sv. Mihovila ne bavi. Alberto Fortis 1774. g. o kaštelu sv. Mihovila donosi jednu rečenicu; piše kako je odolio uzastopnim turskim navalama.⁶⁶

Slika 3. Kaštel sv. Mihovila prije obnove, pogled sa sjeverozapada

---

⁶⁵ Zan Battista Giustinian, *Dalmacija godine Gospodnje 1553.: putopis po Istri, Dalmaciji i Mletačkoj Albaniji 1553. godine*, Split: Hrvatsko-talijanska kulturna udruga Dante Alighieri; Reprint, 2011., (ur.) Ljerka Šimunković prema transkripciji Šime Ljubića, str. 32.

⁶⁶ Alberto Fortis, *Put po Dalmaciji*, Zagreb: Globus, 1984. [prvo izdanje 1774.], str. 90.

Znanstvena pretpostavka jest da je prvo nastao kao drvena utvrda, a potom građen u kamenu. Izgled najranije faze kaštela, bilo „predšibenske“ ili šibenske faze, nije nam poznat.⁶⁷ Naime, sačuvani ostaci se datiraju manjim dijelom u 13. i 14. stoljeću, većim u 15. i 16., a iz zida se mogu iščitati popravci 17. i 18. stoljeća, izvedeni nakon dviju eksplozija barutane,⁶⁸ posljednjih velikih povijesnih razaranja kaštela. Josip Ćuzela je otkrio slojevitost gradnje i analizom morfologije terena utvrdio da je kaštel „građen na istom mjestu unutar istih tlocrtnih veličina“.⁶⁹

Povijesne prilike oblikovale su izgled kaštela sv. Mihovila koji je dočekaio suvremeno doba. Najranije rušenje kaštela je vezano uz spomenuto mletačko osvajanje Šibenika pod vodstvom mletačkog dužda Ordelfa Faledra 1116.⁷⁰ Zabilježeno je da ga u 13. stoljeću ruše sami Šibenčani kako se templari, čija vlast im je nametnuta, ne bi u tvrđavi naselili.⁷¹ Rušenje se vjerojatno odnosilo samo na strukture unutar utvrde pošto si ipak nisu mogli dopustiti da ostanu bez ključnog dijela obrambenog sustava, no i ovo je neizravan komentar o snažnoj identifikaciji Šibenčana sa svojim fortifikacijama. U 14. stoljeću kaštel odolijeva prvo napadu bana Mladena Šubića 1319., potom i admirala Vettor Pisanija koji u napadu 1378. ulazi u grad, no ne i u kaštel, što je rezultiralo admiralovim bijesom, pljačkom i paleži grada.⁷² Zapovjednikom kaštela u službi hrvatsko-ugarskog kralja Žigmunda na prijelazu 14. u 15. stoljeće postaje Petar Mišlin, čijim imenom se utvrda i naziva u ugovoru o predaji između dužda M. Stena i Mišlina.⁷³ U period 13. i 14. stoljeća datiraju se kvadratna kula i kortina na istočnoj strani kaštela, dok su za Mišlinove uprave provedeni nešto obimniji radovi na tvrđavi: „dograđen (je) zapadni podzid uz kaštel do dvostrukih bedema“ i otvorena su vrata na sjeverozapadnom dijelu kortine.⁷⁴ Šibenčani nisu reagirali blagonaklono na vijest o prodaji Dalmacije Mlečanima 1409., za koju su saznali tek pred zaključenje ugovora.⁷⁵ Nisu imali namjeru pokoriti se odluci ugarskoga kralja, a ni novim gospodarima, stoga su započeli radove

---

⁶⁷ Frano Dujmović pri analizi postanka Šibenika piše da je prvotni kaštel „slabo građen“, no ne navodi izvore za taj zaključak niti ga elaborira.

Frano Dujmović, »Postanak i razvoj Šibenika od 1066. Do 1409. godine«, u: *Šibenik: spomen zbornik o 900. obljetnici*, (ur.) Slavo Grubišić, Šibenik: Muzej grada Šibenika, NIP »Štampa«, 1976., str. 81.

⁶⁸ Josip Ćuzela, *Šibenski fortifikacijski sustav*, Šibenik: Gradska knjižnica »Juraj Šižgorić«, Tiskara »Malenica«, 2005., str. 27.

⁶⁹ *Isto*, str. 27.

⁷⁰ *Isto*, str. 28.

⁷¹ Josip Kolanović, *Šibenik u kasnome srednjem vijeku*, Zagreb: Clio Croatica, Školska knjiga, 1995., str. 11.

⁷² Josip Ćuzela, *Šibenski fortifikacijski sustav*, Šibenik: Gradska knjižnica »Juraj Šižgorić«, Tiskara »Malenica«, 2005., str. 30-31.

⁷³ *Isto*, str. 30.

⁷⁴ Josip Ćuzela, *Šibenski fortifikacijski sustav*, Šibenik: Gradska knjižnica »Juraj Šižgorić«, Tiskara »Malenica«, 2005., str. 30.

⁷⁵ Slavo Grubišić, »Šibenik i Venecija 1409-1412. godine«, u: *Šibenik: spomen zbornik o 900. obljetnici*, (ur.) Slavo Grubišić, Šibenik: Muzej grada Šibenika, NIP »Štampa«, 1976., str. 123.

na jačanju gradske obrane. Veliko vijeće Šibenika prodalo je nekretnine (zabilježene su dvije) i tim novcem financiralo utvrđivanje kula na ulazu u luku i postavljanje lanca između njih, a za popravak fortifikacijskog sustava također su iskoristili kamen namijenjen gradnji katedrale.⁷⁶ Detalje mletačke opsade podrobnije opisuje Slavo Grubišić u znanstvenom članku »Šibenik i Venecija 1409-1412. godine«, dok je za ovu raspravu bitno spomenuti kako je trajala 38 mjeseci i naposljetku okončana zbog unutarnjih razdora uzrokovanih mletačkom diplomacijom i općom iscrpljenošću okupiranog grada; potpisan je ugovor o predaji grada koji je Šibeniku osigurao autonomiju i mletačku zaštitu⁷⁷ te je utjecao na izgled gradskih fortifikacija.⁷⁸ Iako su po preuzimanju vlasti Mleci krenuli s rušenjem kaštela, istodobno su građane uvjerali da je to loše po sigurnost grada s ciljem da se pobije točka ugovora prema kojoj će sva mletačka vojska biti smještena izvan grada i potom ista nastani u kaštelu.⁷⁹ U kolovozu 1416. Šibenčani su zamolili dužda za izgradnju novoga kaštela, što je on i odobrio pa su započeli radovi koje Josip Ćuzela tumači kao „obnovu kortine između dviju kvadratnih kula na istočnoj strani kaštela i gradnji novih vrata kaštela“, čemu u prilog navodi grb Biagia Dolfina, šibenskog kneza i kapetana u razdoblju od 1415. do 1417. godine.⁸⁰ Dogradnje na kaštelu nastavljene su i 1417., nakon inspekcije mletačkog generalnog kapetana kulfa Giacoma Trivisana koji je zaključio kako se treba ostvariti izravna veza tvrđave s morem – temeljem čega je izgrađen još jedan zid (koji je povezivao ulaz u zapadni podzid i obalu) pored onog koji je izgradio Petar Mišlin,⁸¹ čime je stvoren zaštićeni koridor koji danas nazivamo „dvostrukim bedemima“.⁸² Funkcija kaštela u ovom razdoblju bila je dvostruka: štiti je grad i Mlečane unutar utvrde.⁸³ Naime, 17. srpnja 1423. mletačka vlada donosi odluku kojom nalaže da se s tvrđave uklone svi vojnici oženjeni ženama iz okolnih sela ili Albanije te da se na tvrđavu ne pušta nikog tko nije na popisu

---

⁷⁶ *Isto*, str. 123.

⁷⁷ Slavo Grubišić, » Šibenik i Venecija 1409-1412. godine«, u: *Šibenik: spomen zbornik o 900. obljetnici*, (ur.) Slavo Grubišić, Šibenik: Muzej grada Šibenika, NIP »Štampa«, 1976., str. 126-129.

Josip Ćuzela, *Šibenski fortifikacijski sustav*, Šibenik: Gradska knjižnica »Juraj Šižgorić«, Tiskara »Malenica«, 2005., str. 31.

⁷⁸ Grga Novak, »Šibenik u razdoblju mletačke vladavine 1412-1797. godine«, u: *Šibenik: spomen zbornik o 900. obljetnici*, (ur.) Slavo Grubišić, Šibenik: Muzej grada Šibenika, NIP »Štampa«, 1976., str. 123.

⁷⁹ Josip Ćuzela, *Šibenski fortifikacijski sustav*, Šibenik: Gradska knjižnica »Juraj Šižgorić«, Tiskara »Malenica«, 2005., str. 30-31.

⁸⁰ *Isto*, str. 32.

⁸¹ Josip Ćuzela, *Šibenski fortifikacijski sustav*, Šibenik: Gradska knjižnica »Juraj Šižgorić«, Tiskara »Malenica«, 2005., str. 32.

⁸² Ivo Glavaš, *Čemu su služili dvostruki bedemi i kako im udahnuti novi život*. Mrežna stranica *Šibenik.in*, 12. prosinca 2015, <http://bit.ly/2q9IIqL> (pregledano 21. srpnja 2017.)

⁸³ Josip Ćuzela, *Šibenski fortifikacijski sustav*, Šibenik: Gradska knjižnica »Juraj Šižgorić«, Tiskara »Malenica«, 2005., str. 32.

stražara kako netko od njih ne bi pustio Šibenčane unutar kaštela.⁸⁴ Da mletačka situacija u gradu nije bila ništa bolja ni stotinjak godina poslije govori nam Zan Battista Giustinian, čiji zapis ću prenijeti u cijelosti: „U tom kaštelu kaštelan je mletački plemić koji je slobodan po danu izaći u grad, a poslije ga čuva zapovjednik posade Gabriel de Crema i 25 vojnika pomorske pješadije, uključujući i topnika, na koje Presvijetlo Gospodstvo troši 532 dukata godišnje, a plaća ih komuna.“⁸⁵ Iako je posada obitavala u utvrdi, ona nije bila dovršena. Poticajem i uzrokom nastavka obnove bio je posjet dvaju mletačkih sindika šibenskom knezu 1421.⁸⁶ Sindici su ustvrdili da *Serenissima* namjerava dovršiti obnovu tvrđave i još jednom naglasili potrebu otvaranja ulaza u tvrđavu s morske strane.⁸⁷ Nije poznato kada su radovi dovršeni, no znamo da su trajali 1454., kada Šibenčani od mletačke vlade traže da se uredi kula na kaštelu prema kopnoj strani koja nema ni šetnicu ni krunište, niti je zaštićena od kiše.⁸⁸ Pritom su popravljene i dvije cisterne za vodu.⁸⁹

Kaštel sv. Mihovila ima formu nepravilnog četverokuta.⁹⁰ Prostor se po funkciji može razdijeliti na nekoliko osnovnih sastavnica: prostor kaštela omeđen kortinama s kulama, uski predtvrđavski prostor na sjeveru i jugu, zapadni podzid i dvostruke bedeme koji se protežu do obale.

---

⁸⁴ Mleci su bili poučeni (i prestrašeni) slučajem u Ostrovici, kada je žena jednog od vojnika pustila neprijatelje u utvrdi i jedini izuzetak od pravila su načinili u slučaju kovača Cvitana kojem je dopušten boravak u utvrdi, no bez žene. *Isto*, str. 33.

⁸⁵ Zan Battista Giustinian, *Dalmacija godine Gospodnje 1553.: putopis po Istri, Dalmaciji i Mletačkoj Albaniji 1553. godine*, Split: Hrvatsko-talijanska kulturna udruga Dante Alighieri; Reprint, 2011., (ur.) Ljerka Šimunković prema transkripciji Šime Ljubića, str. 32-33.

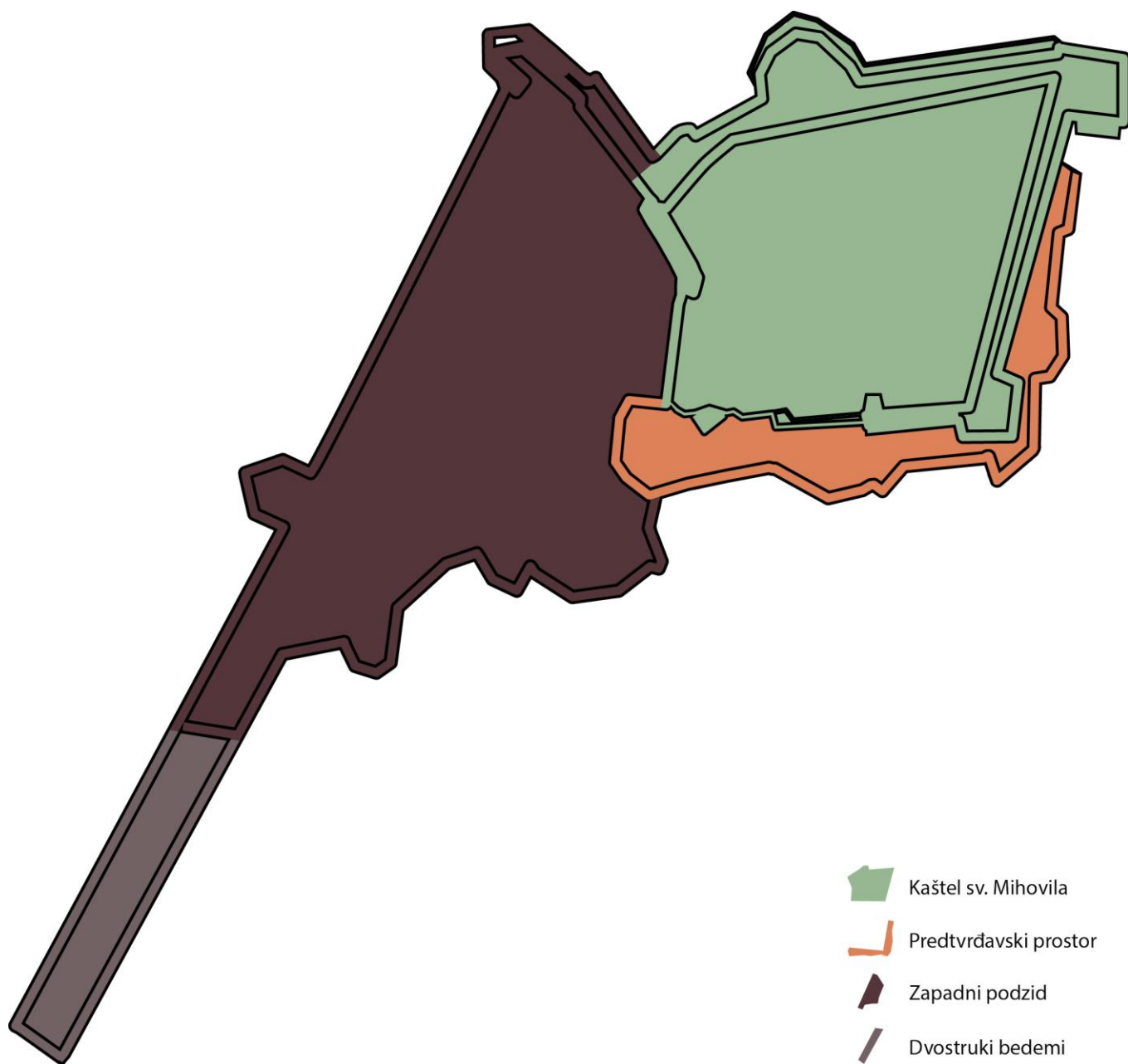
⁸⁶ Josip Čuzela, *Šibenski fortifikacijski sustav*, Šibenik: Gradska knjižnica »Juraj Šižgorić«, Tiskara »Malenica«, 2005., str. 33.

⁸⁷ *Isto*, str. 33.

⁸⁸ *Isto*, str. 33-34.

⁸⁹ *Isto*, str. 33-34.

⁹⁰ *O tvrđavi; Povijest i baština*, Mrežna stranica *Tvrđava sv. Mihovila*, <http://bit.ly/2Cg3nPP> (pregledano 12. lipnja 2017.)

Slika 4. Skicirani tlocrtni prikaz kaštela sv. Mihovila s glavnim sestavnicama

Kaštel je naše doba dočeka u ruševnom stanju; u punoj ili gotovo punoj elevaciji su sačuvane zidine s pripadajućim kulama na istočnoj, sjevernoj i sjeverozapadnoj strani, dok je jugozapadni dio nastradao u drugoj eksploziji barutane, zazidan niskim recentnim zidom.⁹¹ J. Čuzela izlaže kako postoji „izrazita slojevitost zidina“, no određivanje kronologije je problematično zbog brojnih rušenja i izostanka stilskih elemenata.⁹² Autor se pri dataciji koristio plemićkim i kneževskim grbovima te analizom tehnika zidanja.

Istočna kortina povezuje dvije kvadratne ugaone kule (sjeveroistočnu i jugoistočnu). J. Čuzela identificira tri različite faze gradnje istočnog zida, od kojih ona najranija seže do visine ulaznih vrata u kaštel te se po tehnici zidanja uslojenim kamenom datira u 13. i 14. stoljeće.⁹³ Ulazna vrata koja vode iz jugoistočnog predprostora u tvrđavu su nadvišena prelomljenim gotičkim lukom i datiraju se u 15. stoljeće temeljem stilskih karakteristika i grbova šibenskih knezova i kapetana na vanjskom plaštu kortine.⁹⁴ Iznad luka je grb obitelji Dolfin, dok se nešto više po sredini kortine nalazi grb Moisisa Grimanija.⁹⁵ Sjeveroistočna kula je najstariji dio tvrđave. U donjem dijelu kule se nalazi cisterna, a iznad nje nadsvođen prostor s trima prozorima.⁹⁶ Postojala je vjerojatno u 13., a rekonstruirana u 15. stoljeću nakon mletačkog rušenja kaštela za koje Čuzela drži da je najvjerojatnije zahvatilo dio istočnog i susjednog južnog zida (čime bi kaštel izgubio karakter utvrde i funkcionirao kao dio gradskog zida).⁹⁷ Jugoistočna ugaona kula je slabije očuvana, s očitim znakovima rušenja i ponovnog građenja. Na kuli je 1911. g. izgrađena signalna postaja koja je regulirala ulaz u kanal sv. Ante.⁹⁸ Stanica se sastojala od betonskog postolja i jarbola, te je bila u funkciji do 1998. godine.⁹⁹

---

⁹¹ U noći s 14. na 15. veljače 1663. g. grom udara u skladište baruta.

Josip Čuzela, *Šibenski fortifikacijski sustav*, Šibenik: Gradska knjižnica »Juraj Šižgorić«, Tiskara »Malenica«, 2005., str. 34, 42.

⁹² *Isto*, str. 34.

⁹³ *Isto*, str. 34.

⁹⁴ *Isto*, str. 34.

⁹⁵ Biagio Dolfin je bio šibenski knez i kapetan između 1415. i 1417 g., a Moise Grimani obavljao kneževsku dužnost između 1430. i 1432. g. Dolfinov grb prikazuje tri dupina na trokutastom štitu. Grimanijev grb oblikovan je u formi pravokutne ploče s dentima, prikazuje štit s četirima okomitim gredama, kacigu s plaštom ukrašenu s po jednom zmajskom i jednom lavljom glavom, te inicijale M i G.

Isto, 34-35.

⁹⁶ *Isto*, str. 40.

⁹⁷ Autor je zaključio da selektivno rušenje ovih dvaju zidova najviše odgovara mletačkom položaju u tom trenu i da sjeverni zid koji je obrambeno daleko najbitniji zasigurno nije rušen.

Isto, 35-36.

⁹⁸ Ivo Livaković, *Tisućljetni Šibenik*, Šibenik: Gradska knjižnica »Juraj Šižgorić«, Tiskara »Malenica«, 2002., str. 210.

⁹⁹ *Isto*, str. 210.

Južni zid tvrđave najvećim je dijelom uništen, posebice jugozapadni ugao koji je najviše stradao u eksploziji barutane 1752. godine.¹⁰⁰ Uz jugoistočnu kulu je sačuvan najveći dio zida. Upravo južna, morska strana tvrđave je najviše prikazivana u perspektivnim prikazima Šibenika iz druge polovice 16. stoljeća.¹⁰¹ Crteži prikazuju kortinu s kruništem i tri kvadratne kule, no J. Čuzela opravdano poziva na oprez pri donošenju zaključaka o izgledu jer u tlocrtnim prikazima 17. stoljeća na južnoj strani kvadratnih kula, izuzev jugoistočne, nema, a arheološka istraživanja nisu provedena. Jugozapadni ugao sačinjava recentno podignut južni zid koji ne prati pravac kretanja izvornog zida i podignut je pod oštrim kutom. Da li je ugaona kula postojala i ako jest kakvog je oblika bila, nije poznato i moguće je utvrditi arheološkim iskapanjem. Na jugozapadnom dijelu je također sačuvan dio srednjovjekovnog zida uz koji je prislonjeno stubište kojim se prilazi šetnici.¹⁰²

J. Čuzela je zaključio da je vrijeme gradnje sjevernoga zida, na kojem je iščitao više pregradnji i dogradnji, teže utvrditi.¹⁰³ Pri spoju sa sjeveroistočnom ugaonom kulom je najstariji dio zida, vjerojatno nastao prilikom Mišlinove obnove kaštela.¹⁰⁴ Kortina ima dvije razine kruništa koje ukazuju na dvije različite faze gradnje; niža razinom odgovara visini istočnog zida, u vrijeme čije gradnje bi je trebalo datirati. U 16. stoljeću su radi jačanja obrane na kopnenoj strani na sjevernom zidnom plaštu izgrađene dvije poligonalne kule. Pri sredini plašta je izgrađena heksagonalna kula iz koje je Čuzela iščitao tragove „dva kamena sloga, što govori o rekonstrukcijama koje je kula doživjela“.¹⁰⁵ Veći dio zida između dvaju poligonalnih kula je vjerojatno srušen uslijed razorne eksplozije barutane 1752. (i nakon nje obnovljen).¹⁰⁶ Na sjevernoj strani unutrašnjeg zida sačuvana su dva grba venecijanskih obitelji (Venier i Marcello) i djelomično očuvano devet kamenih konzola „za drvenu ogradu šetnice na razini višeg kruništa“.¹⁰⁷ Na heksagonalnoj kuli je, uz dva druga, uzidan grb mletačkog kapetana i kneza Antonija Michelija, koji dužnost šibenskog kneza i kapetana

---

¹⁰⁰ Josip Čuzela, *Šibenski fortifikacijski sustav*, Šibenik: Gradska knjižnica »Juraj Šižgorić«, Tiskara »Malenica«, 2005., str. 40.

¹⁰¹ *Isto*, str. 39.

¹⁰² Autor dodaje da je teško odrediti vrijeme izgradnje stubišta te da pristup šetnici nije naznačen na grafičkim prikazima kaštela, niti se zna da li se tu izvorno nalazio.

Isto, str. 40.

¹⁰³ *Isto*, str. 36.

¹⁰⁴ *Isto*, str. 36.

¹⁰⁵ Josip Čuzela, *Šibenski fortifikacijski sustav*, Šibenik: Gradska knjižnica »Juraj Šižgorić«, Tiskara »Malenica«, 2005., str. 36-37.

¹⁰⁶ *Isto*, str. 38.

¹⁰⁷ Alvise Venier je obavljao dužnost šibenskog kneza u razdoblju od 1436. do 1438. g. Grb obitelji Venier je kružnog oblika s tri horizontalne grede. Obrubljen je motivom užeta. Oštećeni grb obitelji Marcello je ovalnog oblika i nosi stilske karakteristike renesanse.

Josip Čuzela, *Šibenski fortifikacijski sustav*, Šibenik: Gradska knjižnica »Juraj Šižgorić«, Tiskara »Malenica«, 2005., str. 38.

obavlja u razdoblju od 1561. do 1563. godine.¹⁰⁸ Pokos sjeverne kortine i obiju kula se datira istodobno prema Michelijevom grbu i tehnici zidanja.¹⁰⁹ Kula na sjeverozapadu je manjih dimenzija od središnje. Tik uz zapadnu stranu kule otvorena su mala, segmentnim lukom nadvišena vrata koja vode na šetnicu zapadnog podzida.

Zapadni zid tvrđave najvećim je dijelom srušen, vjerojatno prilikom druge eksplozije barutane. Uz sjeverozapadnu kulu je sačuvan segment četrnaestostoljetnog zida, a na njega se prema jugu nastavlja niski zid recentne gradnje.

Unutar prostora kaštela porušene su sve građevine te je recentno doba dočekao kao zaravan na dvije razine podjednakih dimenzija. Za ostvarivanje višeg, južnog platoa je zaravnata stijena. Teren prema sjeveru naglo pada i zahtijevao je nasipavanje. Pad je iskorišten za izgradnju dvaju cisterni koje su Mleci obnovili 1454. godine.¹¹⁰ Cisterne su ujedino jedini sačuvani primjeri graditeljstva unutar kaštela – istraživanja su otkrila da su građevine unutar kaštela građene uza zidove, no temelji nisu dovoljni za identifikaciju objekata koji su u tvrđavi morali postojati (spavaonice, skladišta i drugi nužni objekti).¹¹¹ Među izgubljenim građevinama je i crkva sv. Mihovila koja od 15. stoljeća nosi titular Bogorodice.¹¹² Nakon što je kapelica uništena u eksploziji barutane 1663., izgrađena je na drugoj lokaciji.¹¹³ Car Franjo I. poslije posjeta Šibeniku i tvrđavi 1818. piše da se nalazila u zapadnom dijelu kaštela i bila orijentirana u pravcu sjever-jug. Habsburška vlast je 1832. obnovila sve šibenske fortifikacije, uključujući i tvrđavu sv. Mihovila.¹¹⁴ Obnova je inicirana deset godina ranijim izvještajem inženjerskog potpukovnika Giustinianija koji ističe njihovo loše stanje i potrebu za obnovom.¹¹⁵

Na južnoj i istočnoj strani se ispred zidina kaštela nalazi uski predtvrđavski prostor. Litica na kojoj je zid predprostora izgrađen uvjetuje njegov nepravilan pravac kretanja. Čuzela i na tom dijelu

---

¹⁰⁸ Michelijev grb se sastoji od četiri horizontalna pojasa. U sredini je polureljefni prikaz mletačkog lava. Desno od njega je grb A. Correra, kaštelana u vrijeme Michelijeve kneževine. Treća kamena ploča prikazuje mletačkog lava. *Isto*, str. 37.

¹⁰⁹ *Isto*, str. 37-38.

¹¹⁰ *Isto*, str. 41.

¹¹¹ *Isto*, str. 41.

¹¹² Prema Dinku Zavoroviću se po promjeni titulara prvo zvala Kapela od Slavne Bogorodice od brijega. U 16. stoljeću nosi titular Gospa od Kaštela.

Isto, str. 41.

¹¹³ *Isto*, str. 42.

¹¹⁴ Josip Čuzela, *Šibenski fortifikacijski sustav*, Šibenik: Gradska knjižnica »Juraj Šižgorić«, Tiskara »Malenica«, 2005., str. 43.

¹¹⁵ *Isto*, str. 43.

otkriva više graditeljskih faza i različitih tehnika gradnje.¹¹⁶ Na istočnoj strani, malo ispred sjeveroistočne kule, nalaze se vrata koja vode u predprostor. Vratima se pristupalo putem pokretnog drvenog mosta koji se podizao koloturnicima koji su i danas sačuvani. Ispred njih je sačuvano pripadajuće stubište. Bliže jugoistočnoj kuli je poligonalna platforma s otvorima za puškarnice. Zid predprostora se naslanja na istočnu kortinu, što znači da je izgrađen kasnije.¹¹⁷ Izvorno je vjerojatno završavao kruništem. Na Coronellijevu prikazu tvrđave iz 17. stoljeća prikazan je otvor na istočnoj strani južnog podzida, „istočno od trokutastog istaka“.¹¹⁸ Zid južnog predprostora na jugozapadnom uglu završava lomljenom polukružnom formom, na čijem sjevernom kraju stoje vrata, starija od uklesane 1832. godine, tijekom koje su obavljani brojni popravci gradskih fortifikacija.¹¹⁹

Zapadno i jugozapadno od kaštela nalazi se veliki prostor zapadnog i sjevernog podzida kojim je ojačana obrambena moć najranjivije strane kaštela.¹²⁰ Uglavnom je očuvan, srednjovjekovnih je karakteristika i datira se u najvećim dijelom u 14. i 15. stoljeće, te je građen nakon kaštela.¹²¹ Do dolaska Venecije na vlast bio je najvećim dijelom izgrađen.¹²² Prostor je bio omeđen visokim zidom koji se protezao od sjeverozapadnog ugla prema zapadu, a potom gotovo pod pravim kutem prema moru.¹²³ Završava na litici udaljenoj četrdesetak metara od mora, u čijem rasjedu su djelomično sačuvana ulazna vrata podzida s gotičkim karakteristikama. Vrata su okrenuta prema morskoj strani i do njih se iz prostora podzida dolazilo stubama isklesanim u stijeni.¹²⁴ Podzid je od ove točke povezan s obalom putem dvostrukih bedema. Na sjeverozapadu je podzid sačuvan gotovo u punoj visini i završava poligonalnom kulom u smjeru zapada. Na dijelu zida između kaštela i peterokutne kule očituju se tragovi više preinaka: uz već postojeći zid je naslonjen novi kako bi ga ojačao. U starom zidu su zazidana vrata koja su povezivala prostor zapadnog podzida sa sjevernim podzidom, izgrađenim u 16. stoljeću. Nova vrata su otvorena na početku sjeverne strane poligonalne kule. Povezivala su prostor podzida s predgrađem nakon izgradnje

---

¹¹⁶ *Isto*, str. 43.

¹¹⁷ *Isto*, str. 43.

¹¹⁸ Josip Čuzela, *Šibenski fortifikacijski sustav*, Šibenik: Gradska knjižnica »Juraj Šižgorić«, Tiskara »Malenica«, 2005., str. 44.

¹¹⁹ *Isto*, str. 44.

¹²⁰ Pad terena je blag, što neprijateljima omogućava lakši pristup. Također, na sjeverozapadu nije izgrađena kula. *Isto*, str. 44.

¹²¹ Najvećim dijelom nedostaju kruništa.

Isto, str. 39, 45, 46.

¹²² *Isto*, str. 46.

¹²³ Josip Čuzela, *Šibenski fortifikacijski sustav*, Šibenik: Gradska knjižnica »Juraj Šižgorić«, Tiskara »Malenica«, 2005., str. 44.

¹²⁴ *Isto*, str. 44.

zapadnog gradskog zida u 16. stoljeću.¹²⁵ Uz peterokutnu kulu kaštela otvorena su mala vrata koja su služila za pristup iz kaštela na šetnicu podzida. Dativaju se u prijelaz s 14. na 15. stoljeće, u doba kneza Luke Vittrija, čiji obiteljski grb je uz njih uklesan.¹²⁶ Nakon eksplozije barutane s druge strane peterokutne kule su otvorena vrata. Povezivala su tvrđavu i zapadni dio podzida u kojem su smjestili barutanu.¹²⁷ Zapadni dio koji završava južnim vratima podzida je većim dijelom sačuvan. Dijelovi koji nedostaju su srušeni pri izgradnji gradskih komunikacija.¹²⁸ U blizini morskih vrata podzida je postojala još jedna poligonalna kula, srušena prilikom probijanja zapadnog gradskog zida.¹²⁹ Sjeverni podzid se protezao od sjeveroistočne kvadratne kule do nekadašnjeg ulaza u predprostor pred poligonalnom kulom zapadnog podzida.¹³⁰

Već je spomenuto da su dvostruki bedemi izgrađeni po dolasku Mlečana na vlast kako bi u slučaju opasnosti imali siguran i zaštićen put do luke s brodovima. Također su i pružili nesmetan put za opskrbu tvrđave namirnicama. Gradnja zida od vrata podzida do mora započinje 1417., te je zabilježeno da još uvijek traje 1421 godine.¹³¹ Zaštićeni koridor do mora nastao je podizanjem još jednog zida usporedno s postojećim zapadnim gradskim zidom. U četrdeset metara dužine dvostrukih bedema svladana je nemala visinska razlika od 28 metara. Car Franjo I. u svom dnevniku spominje stubište, no kako tragovi nisu pronađeni, valja zaključiti da je bilo drveno. Na južnoj strani je podignut zid ulaznim vratima u obliku gotičkog prelomljenog luka. Dvostruki bedemi su, kao i tvrđava sv. Mihovila, novije doba dočekali u ruševnom stanju.

---

¹²⁵ *Isto*, str. 45.

¹²⁶ *Isto*, str. 46.

¹²⁷ *Isto*, str. 7.

¹²⁸ *Isto*, str. 45.

¹²⁹ *Isto*, str. 45.

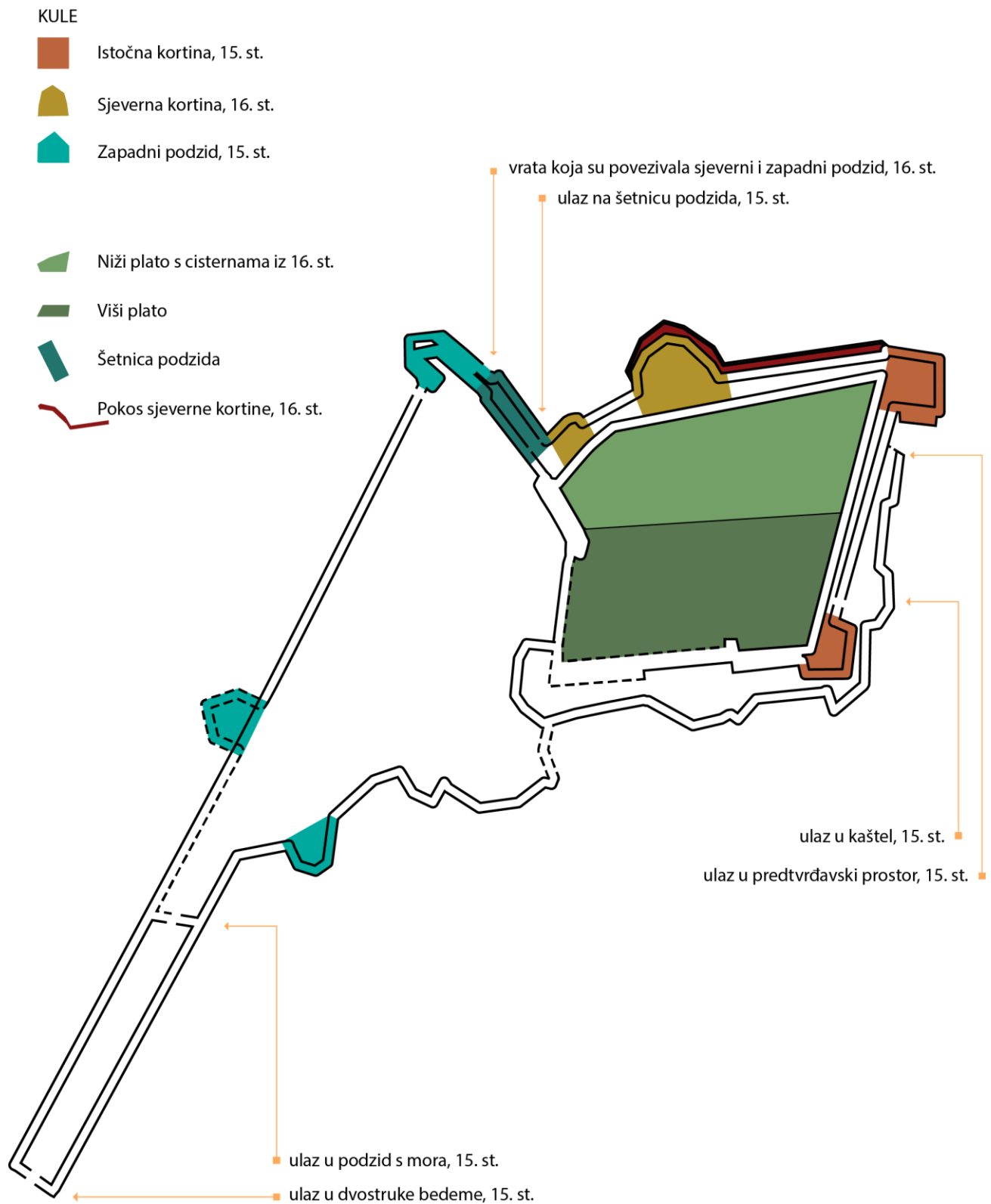
¹³⁰ *Isto*, str. 46.

¹³¹ *Isto*, str. 47.

Slika 5. Kaštel sv. Mihovila prije obnove, pogled s jugoistoka

Slika 6. Tlocrt kaštela sv. Mihovila s kulama

Slika 7. Dvostruki bedemi

2.1.2.2. Utvrde sv. Ivan i Barone

Da je brdo na kojem je crkva sv. Ivana opasno po sigurnost Šibenika ustvrdio je šibenski knez Bernardin de cha' Taipietra u izvještaju mletačkom duždu i Vijeću Desetorice 1526.¹³² On piše da je drvom ispunio pukotine u zidinama, no da su lošem stanju i kako bi ih trebalo iz temelja obnoviti te daje prijedlog za utvrđivanje brda sv. Ivana koje je po grad vrlo opasno jer njime dominira i s njega bi neprijatelj artiljerijom mogao ugroziti grad i kaštel.¹³³ Predlaže da se podigne tvrđava s četiri kule i kazamatama, u kojoj će biti 25 članova posade, što je dovoljno da odbije neprijatelja od grada.¹³⁴ I Zan Battista Giustinian je tridesetak godina kasnije ustvrdio da brdo na kojem stoji kapelica sv. Ivana predstavlja strateški problem. Piše sljedeće: “Iz tog je razloga jasno da bi se Šibenik, kako bi učvrstio grad, morao povući iza brda sv. Ivana ili pak gore sagraditi tvrđavu, a

---

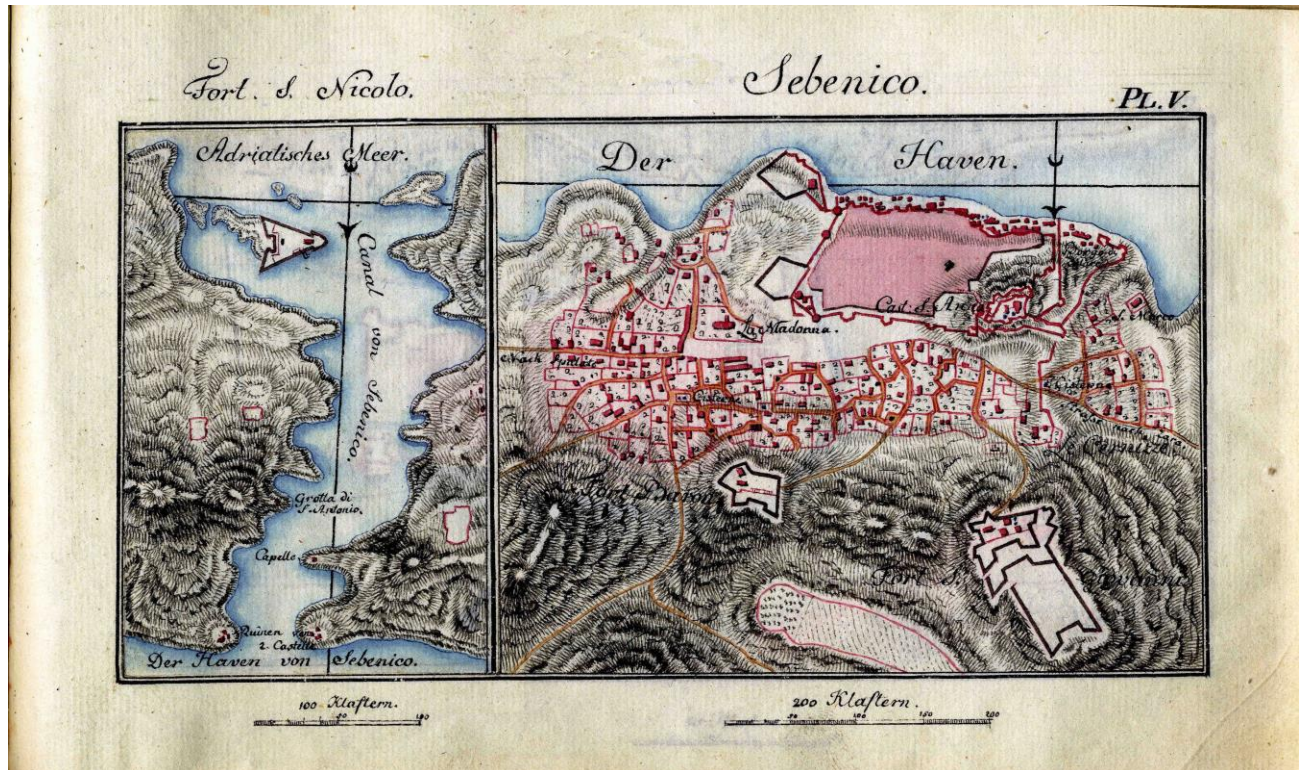
¹³² Grga Novak, »Šibenik u razdoblju mletačke vladavine 1412-1797. godine«, u: *Šibenik: spomen zbornik o 900. obljetnici*, (ur.) Slavo Grubišić, Šibenik: Muzej grada Šibenika, NIP »Štampa«, 1976., str. 156.

¹³³ *Isto*, str. 156.

¹³⁴ *Isto*, str. 156.

to su dvije stvari koje nije moguće izvesti bez velikih troškova”.¹³⁵ Poticaj gradnji tvrđava je bio Kandijski rat između Osmanskog carstva i Mletačke Republike.¹³⁶ Onodobni opis ratnih zbivanja donosi književnik Frane Divnić u djelu *Povijest Kandijskog rata u Dalmaciji*. Tema je također obrađena u katalogu izložbe *Šibenik u Kandijskom ratu 1645. – 1669.* koji je izdao Muzej grada Šibenika. Analizom tvrđava se od znanstvenika dosad bavio samo Josip Čuzela.

Slika 8. Maximillien de Traux, tlocrt Šibenika s tvrđavama, 1805. g.

Uoči početka rata mletački inženjer Nicolo Candido dao je prijedlog za izgradnju tvrđava koje projektant fra Antonio Leni u cjelosti prihvaća.¹³⁷ Lenijevu ideju mletačka vlast isprva nije podržala, na što je šibenska diplomacija otišla u Veneciju zatražiti dozvolu za gradnju, makar i o trošku grada.¹³⁸ Prvog kolovoza 1646. postavljen je kamen temeljac tvrđave sv. Ivana i započinje

¹³⁵ Zan Battista Giustinian, *Dalmacija godine Gospodnje 1553.: putopis po Istri, Dalmaciji i Mletačkoj Albaniji 1553. godine*, Split: Hrvatsko-talijanska kulturna udruga Dante Alighieri; Reprint, 2011., (ur.) Ljerka Šimunković prema transkripciji Šime Lubića, str. 32.

¹³⁶ Josip Čuzela, *Šibenski fortifikacijski sustav*, Šibenik: Gradska knjižnica »Juraj Šižgorić«, Tiskara »Malenica«, 2005., str. 95.

¹³⁷ Od vijeća nisu dobili pristanak, no ni zabranu, stoga je gradnja ipak započeta.

Josip Čuzela, *Šibenski fortifikacijski sustav*, Šibenik: Gradska knjižnica »Juraj Šižgorić«, Tiskara »Malenica«, 2005., str. 94-95.

¹³⁸ *Isto*, str. 95.

užurbana gradnja tvrđava i obnova gradskih zidina.¹³⁹ Tvrđave su gradili i financijski podupirali svi slojevi šibenskog stanovništva.¹⁴⁰ Od dana početka gradnje do prvog napada prošlo je samo 58 dana.¹⁴¹ Izgradnju tvrđave sv. Ivana je nadzirao grof Ferdinando Scotto, koji je njom i zapovijedao tijekom napada 24 000 vojnika pod vodstvom turskog paše Halil-bega u listopadu iste godine.¹⁴² Tvrđavom na obližnjem brdu Vidakuša je zapovijedao barun Degenfeld, te je po njemu i nazvana Barone.¹⁴³ Iako su obje tvrđave bile nedovršene, odoljele su napadu, nakon koga su Šibenčani opet poslali poslanstvo u Veneciju i s odobrenim sredstvima tijekom zime dovršili gradnju i pripremili se za napad koji su očekivali da će se dogoditi na proljeće.¹⁴⁴ Tvrđava sv. Ivana je do kraja 1646. poprimila oblik zvijezde s visokim zidanim nasipom (kliještima).¹⁴⁵ Na sjevernoj strani je ojačana utvrdom u obliku polumjeseca.¹⁴⁶ „Prema Scottovoj zamisli, da bi tvrđava bila potpuno sigurna, trebalo je sagraditi još jedna kliješta na sjeveru, na nižem položaju, i dodatke na vanjskom dijelu tvrđave u obliku zidanog jarka, što bi onemogućilo pristup njezinim bočnim zidovima i starim tvrđavskim kliještima.“¹⁴⁷ Scotto je za projektanta ideje angažirao Danijela Divnića.¹⁴⁸ Nova kliješta su izgrađena na nižoj razini na sjeveru, a oblikom i veličinom su istovijetna tvrđavskim.¹⁴⁹ Na zapadnoj strani završetka kliješta su, u svrhu obrane sjeverozapadnog tvrđavskog bastiona od topovskog napada, dograđeni zidovi koji prate konfiguraciju terena.¹⁵⁰

Drugi osmanski napad kojeg je vodio paša Tekelija uslijedio je 21. kolovoza 1647. i trajao do 16. rujna, kada se poražena osmanska vojska povukla natrag u Drniš.¹⁵¹ Napad, značajan ne samo

---

¹³⁹ Grga Novak, »Šibenik u razdoblju mletačke vladavine 1412-1797. godine«, u: *Šibenik: spomen zbornik o 900. obljetnici*, (ur.) Slavo Grubišić, Šibenik: Muzej grada Šibenika, NIP »Štampa«, 1976., str. 196.

Josip Čuzela, *Šibenski fortifikacijski sustav*, Šibenik: Gradska knjižnica »Juraj Šižgorić«, Tiskara »Malenica«, 2005., str. 94-95.

¹⁴⁰ *O tvrđavi; Povijest i baština*, Mrežna stranica *Tvrđava Barone*, <http://www.barone.hr/stranice/povijest-i-bastina/4.html> (pregledano 19. kolovoza 2017.)

¹⁴¹ *Isto*

¹⁴² Josip Čuzela, *Šibenski fortifikacijski sustav*, Šibenik: Gradska knjižnica »Juraj Šižgorić«, Tiskara »Malenica«, 2005., str. 95.

¹⁴³ *Isto*, str. 95.

¹⁴⁴ *Isto*, str. 95.

¹⁴⁵ Ivo Livaković, *Tisućljetni Šibenik*, Šibenik: Gradska knjižnica »Juraj Šižgorić«, Tiskara »Malenica«, 2002., str. 102.

¹⁴⁶ Josip Čuzela, *Šibenski fortifikacijski sustav*, Šibenik: Gradska knjižnica »Juraj Šižgorić«, Tiskara »Malenica«, 2005., str. 95.

¹⁴⁷ Josip Čuzela, *Šibenski fortifikacijski sustav*, Šibenik: Gradska knjižnica »Juraj Šižgorić«, Tiskara »Malenica«, 2005., str. 95.

¹⁴⁸ Tomislav Pavičić, *Šibenik u Kandijskom ratu 1645. – 1669.*, Šibenik: Muzej grada Šibenika, 2008., str. 21.

¹⁴⁹ *Isto*, str. 21.

¹⁵⁰ Josip Čuzela, *Šibenski fortifikacijski sustav*, Šibenik: Gradska knjižnica »Juraj Šižgorić«, Tiskara »Malenica«, 2005., str. 96.

¹⁵¹ Josip Čuzela, *Šibenski fortifikacijski sustav*, Šibenik: Gradska knjižnica »Juraj Šižgorić«, Tiskara »Malenica«, 2005., str. 96.

za Šibenik, već i širi srednjodalmatinski prostor, kao i mletačku vladavinu na ovom dijelu Jadrana, opisuje Frane Divnić u prije spomenutom djelu. Osmanlije su osvojile kliješta sv. Ivana i tako ozbiljno zaprijetile gradu, kojeg su također tukle topovima s obližnjih brda. Inženjer Giovanni di Namur je osmanskom artiljerijom uzrokovana oštećenja kortine i bastionskih zidova popravljao sedrastim kamenom. Unatoč tome što se osmanska opasnost uslijed mletačkih vojnih akcija povukla dalje prema unutrašnjosti, i kugi koja je zavládala gradom 1649., radilo se na obnovi i unaprijeđenju sv. Ivana. Godine 1649. prema zamisli zapovijednika Scotta dograđena je strana tvrđave prema gradu; izgrađena tvrđavska cisterna s naplovom koji je ujedino služio za rukovanje artiljerijom.¹⁵² Tvrđavski zid prema gradu nosi trag ove preinake; kosa crta dijeli prvotni i preinačeni dio te je drugačije postavljen i vijenac na mjestu gdje kosi dio kortine prelazi u vertikalni. Zid je obilježen pločom iz koje saznajemo da je tvrđavu 1649. dao obnoviti šibenski knez Barbo Pesaro.¹⁵³ Radovi na tvrđavi se intenziviraju po dolasku Antonija Bernarda na poziciju generalnog providura Dalmacije i Albanije 1656. godine.¹⁵⁴ J. Čuzela donosi da njemu treba pripisati „gradnju vanjskog dijela tvrđave, s dva polubastiona i relativno velikom platformom“.¹⁵⁵ Njemu u čast stoji ploča na sjevernom dijelu tvrđave. Iako je oštećena atmosferilijama, da se iščitati da su završeni prsobrani te obnovljeni zidovi, bedemi i jarci.¹⁵⁶

Tomislav Pavičić, *Šibenik u Kandijском ratu 1645. – 1669.*, Šibenik: Muzej grada Šibenika, 2008., str. 23.

¹⁵² *Isto*, str. 97.

¹⁵³ *Isto*, str. 97.

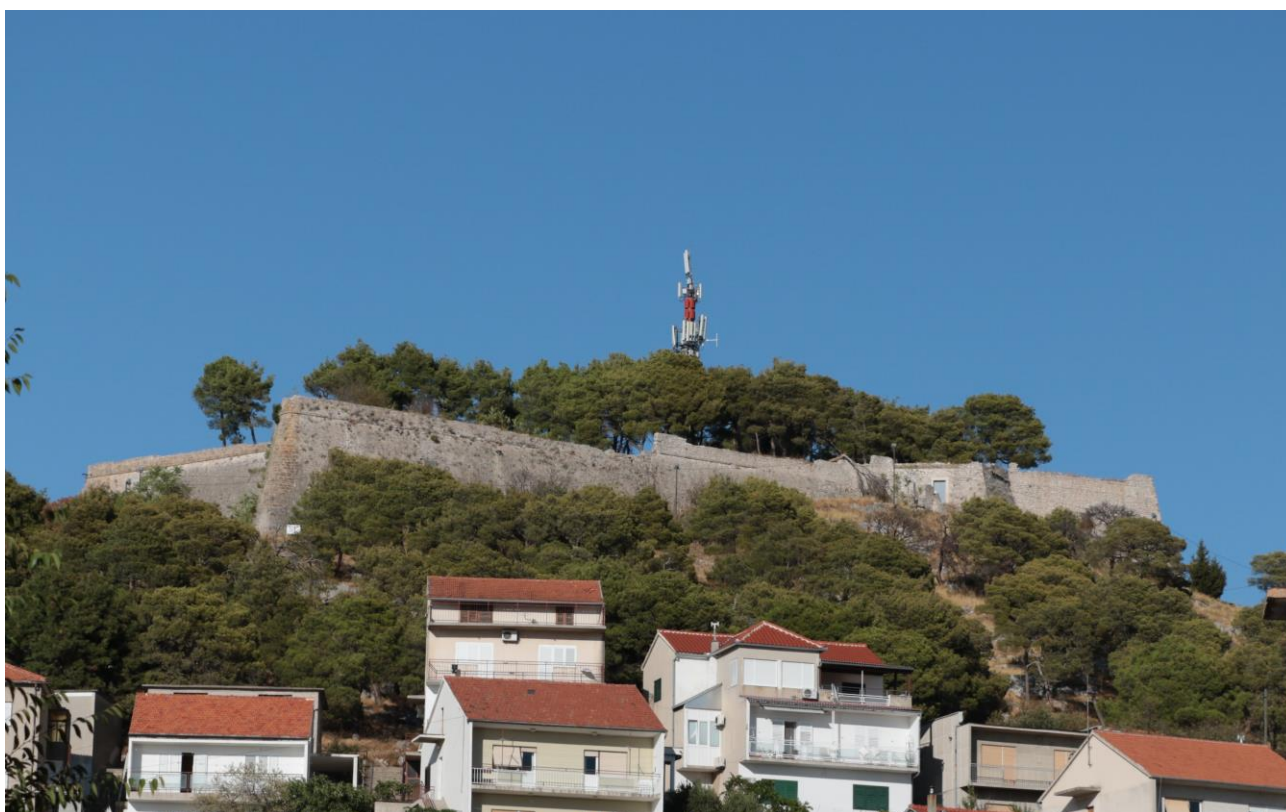
¹⁵⁴ *Isto*, str. 98.

¹⁵⁵ Josip Čuzela, *Šibenski fortifikacijski sustav*, Šibenik: Gradska knjižnica »Juraj Šižgorić«, Tiskara »Malenica«, 2005., str. 98.

¹⁵⁶ *Isto*, str. 98-99.

Smatra se da je tvrđava najvećim dijelom dovršena krajem pedesetih godina 17. stoljeća.¹⁵⁷ Nisu očuvana kliješta koja je Scotto dao dograditi, kao ni obrambeni jarak. Najvjerojatnije su srušeni tijekom Drugoga svjetskog rata, kada se na tom prostoru gradi igralište pod imenom Tanaja (od *tanaglia*), kojim Šibenčani i danas oslovljavaju tvrđavu. Na zapadnom i sjevernom vanjskom dijelu tvrđave u fragmentima su očuvani bočni rizaltni zidovi koji su služili spriječavanju izravnih pogodaka u istočne i zapadne bokove tvrđave. Od njih se prema sjeveru proteže relativno niski zid koji završava manjim bastionom kraj platoa. Između sjevernog i istočnog polubastiona je kratka kortina, od koje teče istočni zid. Obrana sjeverne strane bila je ojačana jarkom.¹⁵⁸

Slika 9. Pogled na tvrđavu sv. Ivana s pristupne staze kaštela sv. Mihovila

---

¹⁵⁷ *Isto*, str. 99.

¹⁵⁸ *Isto*, str. 99.

Slika 10. Pogled na tvrđavu Barone iz zraka

Tvrđava Barone podignuta je na 80 metara visokom brdu zvanom Vidakuša, imenovanom po crkvi sv. Vida koja se na njemu nalazila.¹⁵⁹ Izgrađena je u svrhu obrane tvrđave sv. Ivana, od kojeg stoji jugoistočno.¹⁶⁰ Na njenoj gradnji je inzistirao barun Degenfeld, po kojem je i nazvana, iako je u Šibeniku sve do obnove i ponovne uspostave izvornog imena bila poznata kao tvrđava „Šubićevac“.

Tipološki je istovjetna tvrđavi sv. Ivana – zvjezdastog je oblika, s *terrapienom*, „što znači da je imala bastionski sustav ojačan nanosima zemlje koji su trebali spriječiti probijanje zida topovskim granatama“.¹⁶¹ Manjih je dimenzija i, naravno, tlocrtno prilagođena terenu. Na sjevernoj strani tvrđave dva polubastiona formiraju lijevak. Na zapadnoj strani su probijena omanja vrata kojima se

---

¹⁵⁹ *O tvrđavi; Povijest i baština*, Mrežna stranica *Tvrđava Barone*, <http://bit.ly/2C1I8wE> (pregledano 19. kolovoza 2017. g.)

¹⁶⁰ Josip Ćuzela, *Šibenski fortifikacijski sustav*, Šibenik: Gradska knjižnica »Juraj Šižgorić«, Tiskara »Malenica«, 2005., str. 99.

¹⁶¹ *Isto*, str. 99-100.

stupa u tvrđavu. Teren je diktirao da tvrđava bude izgrađena na dva nivoa; na višem, sjevernom, izvedeni su topovski otvori, dok su na južnom bile spavaonice za posadu, oružarnica i barutana.¹⁶²

Poput tvrđave sv. Ivana, sanirana je nakon osmanskih napada, ali i podvrgnuta naglom propadanju po prestanku funkcije. Dio južne kortine tvrđave je srušen i potom podignut u suhozidu.¹⁶³ Porušeni su svi objekti na tvrđavi te izgrađena kamena zgrada koja je prvotno bila u funkciji meteorološke stanice, potom ugostiteljskog objekta, da bi naposljetku i sama podlegla propadanju.¹⁶⁴ Na zapadnoj strani je zazidan izvorni ulaz, dok su na sjevernoj porušeni topovski otvori i grudobrani.¹⁶⁵

---

¹⁶² *Isto*, str. 100.

¹⁶³ *Isto*, str. 100.

¹⁶⁴ *O tvrđavi; Povijest i baština*, Mrežna stranica *Tvrđava Barone*, <http://bit.ly/2C1I8wE> (pregledano 19. kolovoza 2017.)

¹⁶⁵ Josip Čuzela, *Šibenski fortifikacijski sustav*, Šibenik: Gradska knjižnica »Juraj Šižgorić«, Tiskara »Malenica«, 2005., str. 100.

3. OD OTKRIVANJA DO POČETKA OČUVANJA ŠIBENSKIH GRADSKIH FORTIFIKACIJA

Cilj ovog poglavlja je „osvijetliti“ mračno doba šibenskih gradskih fortifikacija, ono između prestanka izvorne i dobivanja današnje funkcije. U tom, više od stoljeća dugačkom razdoblju, na sv. Mihovilu se gradi signalna stanica za brodove, na Baroneu je izgrađen objekt koji je služio kao meteorološka stanica, potom ugostiteljski objekt, dok je na sv. Ivanu postavljen odašiljač.

Kroz predstavljanje njihove povijesti do obnove smo vidjeli da su vrednovane upravo kroz funkciju i da prestankom njihove primarne utilitarne svrhe, prestaje i briga za fortifikacije koje podliježu naglom propadanju, što ukazuje na manjak zanimanja znanosti i društva. Inženjerski potpukovnik Giustiniani 1822. ističe loše stanje šibenskih fortifikacija i potrebu za obnovom, što je bilo povodom ranije istaknute obnove 1832., po svim dostupnim bilješkama posljednjeg značajnog ulaganja u fortifikacije prije suvremene obnove.¹⁶⁶ Tvrđave su uglavnom bile na margini interesa, obrađivane unutar šire teme šibenske povijesti, diplomacije i kartografije, a kao što je ranije spomenuto, do *Šibenskog fortifikacijskog sustava* Josipa Čuzela nisu bile predmetom opširnije stručne prezentacije. Suvremeni znanstvenici su informacije o njihovoj povijesti i izgledu iščitavali iz arhivskih spisa, *Šibenskog diplomatarija* te uvijek relevantnih *Listina o odnošajih između južnog slavenstva i Mletačke Republike* koje je Šime Ljubić napisao tijekom posljednje trećine 19. stoljeća. *Povjestne crte grada Šibenika i njegove okolice* koje pop Petar Kaer objavljuje 1908. opet donose fragmente informacija vezane uz akcije Šibenčana i Mlečana, prezentirane kroz idealizirano, romantičarsko viđenje. U prvoj polovici 20. stoljeća tvrđavama se unutar proučavanja povijesti šibenskog kraja intenzivnije bavi Krsto Stošić. Sugrađane je o tvrđavama informirao kroz članke u lokalnom tisku, primjerice *Narodnoj straži*. U Muzeju grada Šibenika se čuva njegov rukopis *Šibenske tvrđave*.

Među trima tvrđavama, predmetom sustavnih arheoloških istraživanja do zahvata vezanih uz obnovu bio je samo sv. Mihovil. *Stoljeće arheologije na šibenskom području* informira nas o arheološkim iskapanjima na kaštelu koja su se kroz nekoliko kampanja odvijala 1973. i 1974. te

---

¹⁶⁶ J. Čuzela je podatak pronašao u bečkom Ratnom arhivu. Josip Čuzela, *Šibenski fortifikacijski sustav*, Šibenik: Gradska knjižnica »Juraj Šižgorić«, Tiskara »Malenica«, 2005., str. 43.

nastavila između 1990. i 1995. godine.¹⁶⁷ Radove je do 1993. vodio Zlatko Gunjača, a od 1993. Ivo Pedišić u suradnji s Ksenijom Kalauz, Tomislavom Pavičićem, Markom Mendušićem i Željkom Krnčevićem.¹⁶⁸ Istraživanja su obuhvaćala sjeverni dio prostora unutar zidina tvrđave, sa sondama postavljenim oko cisterne. Najbrojniji nalazi su ulomci keramike iz 15. i 16. stoljeća, dok su u vidu novih spoznaja najznačajniji fragmenti gradinske keramike i kasnoantičkih amfora iz 5. i 6. stoljeća koji svjedoče o životu na prostoru tvrđave i prije pisanih zabiljeških.¹⁶⁹ Ostaci kasnoantičke keramike su pronađeni izmješani s renesansnom na dubini od pola metra, što svjedoči o remećenju slojeva, najvjerojatnije uslijed gradnje bedema i građevina na platou tvrđave. Pri ovim iskapanjima je također pronađen ulomak kamenog crkvenog namještaja ukrašen pleterom. Uz istočni zid su pronađeni ostaci starijeg pločnika, u sjeverozapadnom uglu otkrivena je izvorna razina vrata koja su vodila u zapadne zidine, a na dubini od 3,80 metara ostaci zida za koje se drži da je pripadao ranijoj fazi tvrđave.¹⁷⁰ Krajem osamdesetih godina prošlog stoljeća su injektiranjem građevinski sanirani sjeverni zid i peterokutna kula kaštela.¹⁷¹ Devedesetih godina sanirano je granatiranjem u Domovinskom ratu uzrokovano oštećenje na zidu zapadnog podzida, rekonstruiran tlocrt nekadašnje peterokutne kule podzida te saniran zapadni dio ugla ulaza iz podzida u prostor dvostrukih bedema.¹⁷² Južni zid u kojem su vrata je građevinski saniran i djelomično rekonstruiran prema terenskim nalazima i „povijesnim istražnim radovima“. ¹⁷³ Iznad gotičkih vrata su sačuvani dijelovi zida koji su omogućili nivo rekonstrukcije. Pritom je rekonstruiran otvor u obliku vertikalnog pravokutnika koji je nekoć služio za obranu ulaza.¹⁷⁴ Na istočnom zidu ulaznog dijela zapadnog podzida je provedena građevinska sanacija i pritom vraćeno lice koje je s vremenom otpalo, te bez pokušaja rekonstrukcije sanirani zatečeni dijelovi zida prema podzidu i tvrđavi.¹⁷⁵ Dvostruki bedemi potpuno su odsjecali podgrađe od ostatka grada stoga su po prestanku morske opasnosti otvorena su vrata u gradskim zidinama pokraj samostana sv. Katarine, a dvostruki bedemi korišteni kao put prema gradu. Prije 1825. morskim vratima dvostrukih bedema dograđeno je dvokrako stubište koje

---

¹⁶⁷ *Stoljeće arheologije na šibenskom području*, katalog izložbe, (ur.) Ivan Pedišić, Šibenik: Muzej grada Šibenika, 1995., str. 39.

¹⁶⁸ *Isto*, str. 39.

¹⁶⁹ *Isto*, str. 39.

¹⁷⁰ *Isto*, str. 39.

¹⁷¹ *Dvojni bedemi*, konzervatorski elaborat, Mrežna stranica grada Šibenika *Sibenik.hr*, <http://www.sibenik.hr/> (preuzeto 2. rujna 2017.), str. 6.

¹⁷² *Isto*, str. 7.

¹⁷³ *Dvojni bedemi*, konzervatorski elaborat, Mrežna stranica grada Šibenika *Sibenik.hr*, <http://www.sibenik.hr/> (preuzeto 2. rujna 2017.), str. 8.

¹⁷⁴ *Isto*, str. 8.

¹⁷⁵ *Isto*, str. 8.

je vodilo u novi sotoportik koji se spajao s onim koji je vodio prema novim vratima.¹⁷⁶ Stubište koje vodi u sotoportik je dijelom zaklonilo gotička vrata, a sačuvano je i do danas. Prostor dvostrukih bedema se do devedesetih godina prvo koristio za uzgoj domaćih životinja, a potom za skladištenje. Prilikom konzervatorskih radova na zapadnom zidu dvostrukih bedema su uklonjene sve neprimjerene nadogradnje. Zid je građevinski saniran te su djelomično rekonstruirani dijelovi zida za čiju rekonstrukciju je bilo dovoljno podataka, poput vrha zida stražarske šetnice.¹⁷⁷ Prostor dvostrukih bedema je očišćen od vegetacije, smeća i otpadnog materijala koji su se u njemu gomilali godinama. Po završetku čišćenja se pokazala velika visinska razlika između vrata dvostrukih bedema i vrata zapadnog podzida, a ostaci stubišta nisu pronađeni,¹⁷⁸ što je istraživače navelo na hipotezu da je vjerojatno bilo drveno.

Na tvrđavi sv. Ivana, ako izuzmemo projekt koji je izvela tvrtka "Geoarheo d. o. o." u sklopu projekta revitalizacije, dosadašnjih arheoloških istraživanja nije bilo, kao ni na Baroneu. Konzervatorski elaborati tvrđava i dvostrukih bedema nastaju ranih dvijetisućitih te je u veljači 2010. javnosti prezentiran prvi projekt obnove gradskih fortifikacija – ljetna pozornica sv. Mihovila.¹⁷⁹

Ideja o obnovi i revitalizaciji tvrđava u kontekstu turističke valorizacije bilo je i prije recentnih pojekata, i to vrlo sličnih današnjima. U listopadu 2014. otkriven je projekt ljetne pozornice na tvrđavi sv. Mihovila arhitekta Harolda Bilinića.¹⁸⁰ Nacrti su do otkrića bili nepoznati arhitektu pozornice, konzervatorima i čitavoj znanstvenoj javnosti, s tim i autoru monografije o Haroldu Bilinića, Ivi Šprljanu. Ovo je prva vijest da se veliki arhitekt, zadužen za poratne rekonstrukcije gradskih spomenika, bavio tvrđavom sv. Mihovila. Arhitektonske skice je portalu *Šibenik.in* dao na uvid vlasnik, sin prijatelja Harolda Bilinića kojem ih je arhitekt poklonio.¹⁸¹ Držao je da će se otkrivanjem preko šezdeset godina starog projekta uglednog hrvatskog arhitekta stati na kraj političkim prepirkama oko zasluga za izgradnju pozornice.¹⁸² Bilinić je na prostoru zapadnog podzida zamislio pozornicu u obliku grčkog teatra, za što konzervator Miro Škugor kaže da je u potpunosti u duhu Bilinićeva klasičnog arhitektonskog obrazovanja. Amfiteatar je smješten na

---

¹⁷⁶ *Isto*, str. 12-13.

¹⁷⁷ *Isto*, str. 11.

¹⁷⁸ *Isto*, str. 11-12.

¹⁷⁹ Jordanka Grubač, *Sveti Mihovil tri u jedan – tvrđava, pozornica i vidikovac*, Mrežna stranica *Slobodna Dalmacija* (8. veljače 2010.), <http://bit.ly/2EpiSIs> (pregledano 2. rujna 2017.)

¹⁸⁰ *Senzacionalno otkriće o tvrđavi sv. Mihovila: Ljetnu pozornicu arhitekt Harold Bilinić nacrtao je još 1954. godine!*, Mrežna stranica *Šibenik.in* (24. listopada 2014.), <http://bit.ly/2CzH0Bh> (pregledano 20. rujna 2017.)

¹⁸¹ *Isto*

¹⁸² *Isto*

kosini, s pozornicom na zapadu. Prema projektu bi se probio zapadni zid podzida u širini pozornice kako bi se ostvario pogled na krajolik. Iako Bilinićev projekt nikada nije došao do javnosti, želja za gradnjom ljetne pozornice se javila i nekoliko godina kasnije; 1960. tvrđava je nakon šezdeset godina zabrane pristupa građanima, ponovno predana njima na korištenje.¹⁸³ Iz članka koji je objavljen u *Slobodnoj Dalmaciji* 1960. saznajemo kako se tik po ostvarivanju javnog pristupa tvrđavu planiralo adaptirati za ljetno kino i pozornicu. Planirano je za početak 800 sjedećih mjesta, u konačnici 1500; signalna stanica bi se zadržala u funkciji uz vlastiti ograđen pristup.¹⁸⁴ O funkciji pišu sljedeće: „time će grad Šibenik konačno riješiti vrlo akutan problem kulturnog života u ljetnim mjesecima“.¹⁸⁵ Iz ovih dvaju primjera vidimo da je tvrđava sv. Mihovila u planovima adaptacije uvijek viđena kao pozornica u službi turističke valorizacije.

Slika 11. Harold Bilinić, Skica ljetne pozornice na tvrđavi sv. Mihovila, pogled iz zraka, 1954.

¹⁸³ »Tvrđava „Sv. Ana“ adaptirat će se u ljetnu pozornicu«, u: *Slobodna Dalmacija*, 3. lipnja 1960., str. 3.

¹⁸⁴ *Isto*, str. 3.

¹⁸⁵ *Isto*, 3. lipnja 1960., str. 3.

Slika 12. Harold Bilinić, Skica ljetne pozornice na tvrđavi sv. Mihovila, pogled iz amfiteatra, 1954.

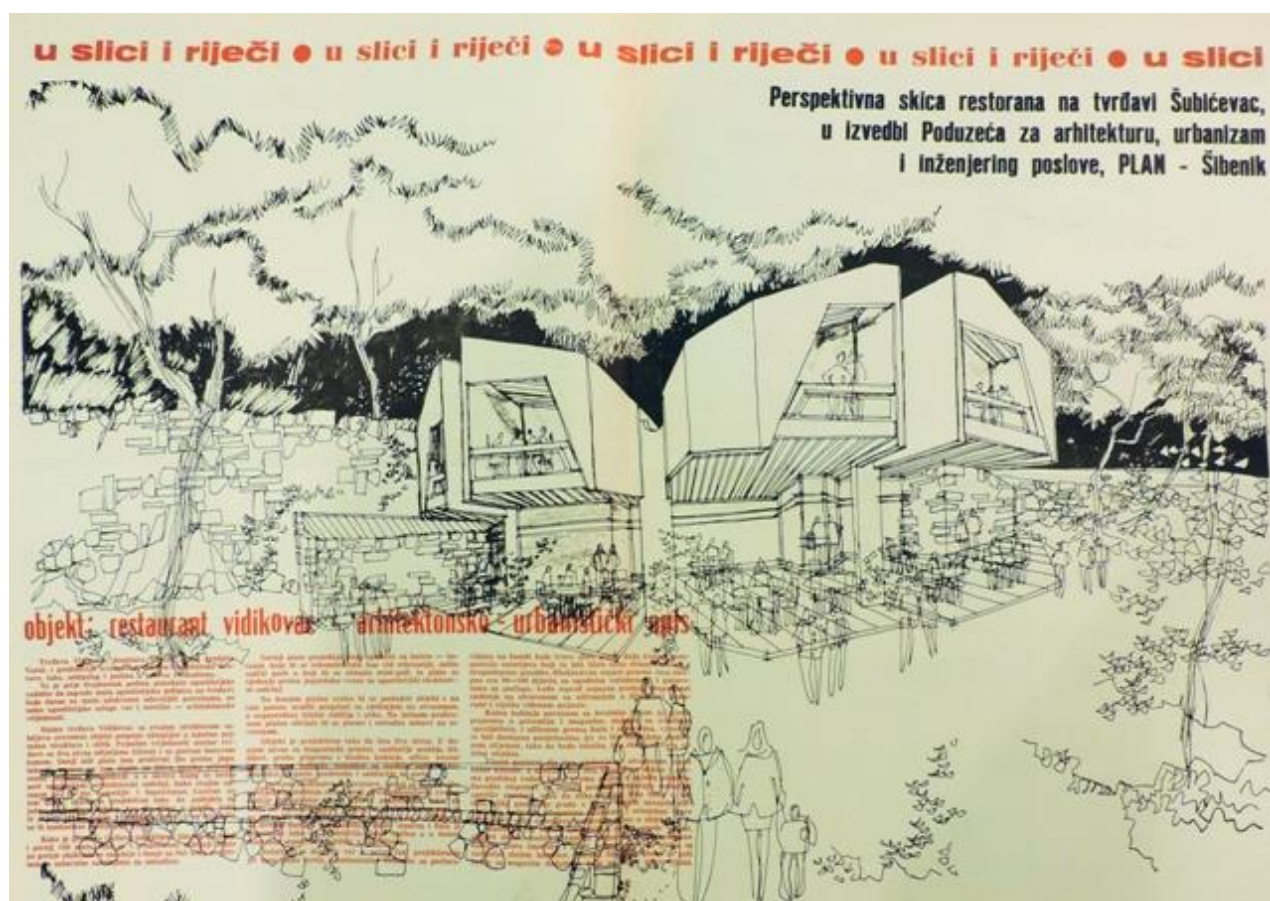
Godine 1979. osnovna organizacija udruženog rada "Šubićevac" radne organizacije "Ugostiteljstvo" izradila je projektnu dokumentaciju za obnovu tvrđave Barone.¹⁸⁶ S tim projektom javnost je slabo upoznata, obrađen je tek u jednom novinskom članku Diane Ferić, čiji opis prenosim.

---

¹⁸⁶ Diana Ferić, *Prošlost i sadašnjost Baronea: projekt uređenja bio je izrađen i 1979. godine*, Mrežna stranica Šibenik News (7. studenog 2016.), <http://bit.ly/2zYLRcq> (pregledano 15. kolovoza 2017.)

„Projektom je definirao uređenje cijele tvrđave Barone i njeno pretvaranje u ugostiteljsko izletnički i rekreacijski centar. Domaćim i stranim posjetiocima nudio se obilazak tvrđave i upoznavanje s poviješću Šibenika, posebno slavnim danima obrane Šibenika od Turaka, stalni postav izložbe starog oružja i povijesnih artefakata, panoramski pogled na grada i okolicu posebno na šibenski arhipelag uz pomoću teleskopa, pogled na noćno nebo iznad Šibenika iz zvjezdarnice na krovu restorana, restoran s ekskluzivnom ponudom izvornih starih šibenskih i nacionalnih jela i plesni podij pod pergolom.

Slika 13. Skica restorana na tvrđavi Barone, 1979.

Prilaz automobilima trebao je biti riješen iz smjera Šubićevca, a na sjevernoj strani je planirana izgradnja parkirališta. Bilo je predviđeno uređenje starog povijesnog ulaz u tvrđavu koji je otkriven tijekom pripremnih arheoloških istraživanja u suradnji sa stručnjacima Zavoda za zaštitu spomenika kulture. Restoran je trebao imati oblik betonske fortifikacije kako bi se što bolje uklopilo u ambijent, a javne površine su trebale biti uređene za odmor, zabavu i rekreaciju. Posebno je bio istican plan

postavljanja zvjezdarnice na krovu restorana i uređenje prostora za stalni postav izložbe povijesnih eksponata te prostora za prezentaciju proizvoda SOUR-a »Šibenka« i šibenskih proizvođača.“¹⁸⁷

Iz citata vidimo kako je projekt diplomiranog inženjera arhitekture Stevana Popovića i građevinskog tehničara Tomislava Relje iz Projektne organizacije „Plan“ za tvrđavu predlaže namjenu vrlo sličnu današnjoj.¹⁸⁸ U planu su prepoznate i iskorištene vrijednosti vidikovca, šibenske povijesti i autohtone gastronomske ponude.

---

¹⁸⁷ *Isto*

¹⁸⁸ *Isto*

4. PROBLEM OČUVANJA I REVITALIZIRANJA ŠIBENSKIH GRADSKIH FORTIFIKACIJA

Ovo poglavlje zahvaća velik spektar društveno, kulturno, politički, ekonomski i infrastrukturno značajnih akcija vezanih uz očuvanje i revitalizaciju šibenskih gradskih fortifikacija. Tvrđave iz povijesnih relikata, predmeta šibenske nebrige (ali i ljubavi), arhitektonskih divova povijesne jezgre grada, s još nerestauriranim sv. Ivanom, prolaze transformaciju u društveno bitne objekte. U prvom dijelu se izlažu prilike koje su dovele do akcija obnove i revitalizacije tvrđava, daju se primjeri koji potvrđuju tezu, radi se svojevrsna inventarizacija obnove grada i analizira uloga obnove i revitalizacije šibenskih kulturnih dobara, među njima i tvrđava.

Zahvati obnove i revitalizacije šibenskih gradskih fortifikacija u skladu su sa, u literaturi opetovano potvrđenom, specifičnošću grada Šibenika kao u globalu proaktivne zajednice čiji napredak biva usporen razdobljima kriza i zastoja. Primjer povijesnog događaja koji je značajno usporio razvoj su epidemije kuge koje su tijekom 15. i 16. stoljeća desetkovale grad, pobivši dvije trećine stanovništva i uzrokovavši posljedice od kojih se grad nije oporavio do 19. stoljeća.¹⁸⁹ Sagledavajući recentnija povijesna zbivanja, možemo reći da nakon industrijskog i turističkog razvitka koji je Šibenik doživio u razdoblju SFRJ i perioda propadanja poslije Domovinskog rata tijekom kojeg se industrija raspala, grad doživljava novi uzlet. Odabrani nositelji razvoja su kultura i turizam. U periodu od proteklih deset do petnaest godina u grad se uvode brojni društveni sadržaji zastupljeni u gradovima većeg kapaciteta.¹⁹⁰ U daljnjem tekstu ću nabrojiti područja obnove i izgradnje u prilog potvrdi teze da je obnova šibenskih gradskih fortifikacija zapravo logična posljedica društveno-političkog i ekonomskog razvoja Šibenika i oporavka od statusa „grada-slučaja“. Primjeri i obrazloženja bit će navedeni u fusnotama. Promet,¹⁹¹ urbanizam (izrađena je izmjena Generalnog urbanističkog

---

¹⁸⁹ Tomislav Donđivić, *Šibenik u doba kuge*. Mrežna stranica *Šibenik.in* (8. siječnja 2012.) <http://www.sibenik.in/bastina/sibenik-u-doba-kuge/817.html> (pregledano 13. srpnja 2017.)

¹⁹⁰ Prema popisu stanovništva iz 2011. g., na području grada Šibenika živi 46372 stanovnika, od čega u samom gradu živi otprilike 34000 ljudi. Šest godina nakon izrade, ovaj popis je i dalje referentan, uz vjerojatnu negativnu fluktuaciju od nekoliko tisuća stanovnika.

Krešimir Gulin, *Koliko nas ima*. Mrežna stranica Slobodna Dalmacija (30. lipnja 2011.) <http://bit.ly/2CFrQ0B> (pregledano 19. srpnja 2017.)

Prema popisu stanovništva iz 2011. g., na području Šibensko-kninske županije živi 109320 stanovnika.

Ines Rudan, *Drastičan pad broja stanovnika u Šibeniku i Drnišu*, Mrežna stranica *Šibenik.in* (16. veljače 2012.), <http://bit.ly/2CmDFbQ> (pregledano 19. srpnja 2017.)

¹⁹¹ Primjeri: komunalna luka u uvali Vrnaža, modernizacija šibenske gradske luke, uređenje i rekonstrukcija križanja Bosanske ulice i Ulice Stjepana Radića, rekonstrukcija čvora Meterize, gradnja prometnice u Lozovcu prema NP Krka,

plana),¹⁹² infrastruktura,¹⁹³ uređenje javnih površina,¹⁹⁴ obnova i izgradnja obrazovnih ustanova,¹⁹⁵ trgovina,¹⁹⁶ koncesija prirodnih dobara,¹⁹⁷ turizam i gastronomsko-enološka ponuda,¹⁹⁸ kulturni i kulturno-zabavni sadržaj.¹⁹⁹ Navedeni primjeri pokazuju kako je Šibenik u proteklih petnaest godina ispunjen novim sadržajima, a stanovništvu i posjetiteljima trudi se ponuditi kvalitetniji grad u vidu sadržaja, izgleda i mogućnosti. Gradski razvoj aktivno prati lokalna novinarska djelatnost²⁰⁰ koja bilježi događaje i izmjene u prostoru. Dnevni tisak se pokazao kao vrijedan i obimnan izvor informacija, sva zbivanja na malom regionalnom prostoru dobro su popraćena, što nimalo ne čudi

---

uvođenje *Nextbike* sustava, podizanje kvalitete javnog gradskog prijevoza, pokretanje projekta UrbEco i izgradnja brze prometnice Šibenik-Drniš-Knin. Dva potonja zahvata su u projektnoj fazi i prijavit će se za financiranje iz fondova EU.

¹⁹² Izmjene Šibenskog GUP-a, izrađenog 1988. g. prihvaćene su 20. rujna 2016. na sjednici Gradskog vijeća.

Hrvoslav Pavić, *Novi GUP Šibenika – apartmanizacija samo na 'manje vrijednim površinama', kao što su Mala i Velika Solina*. Mrežna stranica *Tris, Neovisni novinarski portal* (20. rujna 2016.), <http://bit.ly/2zY8iP3> (pregledano 20. srpnja 2017.)

Društvo Arhitekata Šibenik ne podržava izmjene GUP-a. Kritika: nije utemeljen na katastarskoj podlozi, nisu osigurane mreže parkirališta i garaža, niti je provedena analiza prometa u mirovanju.

A. P., *Šibenski arhitekti neće podržati GUP: Na usvajanje Gradskom vijeću ide plan koji nema podršku struke!*, Mrežna stranica *Šibenik.in* (19. rujna 2016.), <http://bit.ly/2zYwjoU> (pregledano 20. srpnja 2017.)

¹⁹³ Primjeri: uređenje Trga Dražena Petrovića, povezivanje stanovnika Ražina i Podsolarskog na sustav odvodnje (daljnji radovi na kanalizacijskom sustavu u tijeku), igralište za pse u Rokićima, modernizacija i izgradnja javne rasvjete.

¹⁹⁴ Primjeri: 2013. g. uređena gradska plaža Banj, u tijeku uređenje plaže Rezalište na Brodarici, gradnja nove Poljane s pripadajućom podzemnom garažom započinje u jesen 2017. g.

¹⁹⁵ Primjeri: izgradnja Srednjoškolskog centra 2011. g., izgradnja vrtića Smilje, obnova OŠ Meterize, energetska obnova OŠ Juraj Dalmatinac.

¹⁹⁶ Primjeri: gradnja robnih kuća (City Life, Dalmare, Supernova) i otvaranje poslovnica velikih trgovačkih lanaca.

¹⁹⁷ Primjer: koncesija otoka Obonjana na 43 godine britanskoj tvrtki Gratiopus, koja se uz iskorištavanje dobara, obvezala na uređenje infrastrukture na otoku.

Barbara Duvnjak, *Neki Britanci koji organiziraju festivale u koncesiju na 43 godine uzeli cijeli otok kod Šibenika*, Mrežna stranica *Telegram* (13. lipnja 2015.), <http://bit.ly/2q6fkBs> (pregledano 23. srpnja 2017.)

¹⁹⁸ Primjeri unaprijeđenja hotelijerstva: otvaranje novih smještajnih kapaciteta u Šibeniku (D-resort, hotel Krešimir), obnova turističkog naselja Solaris.

D-resort je ulaganje turskih investitora, luksuzni hotel na Mandalini izveden po nagrađenom projektu arhitekata Nikole Bašića i Marka Murtića. Stvoreno 150 radnih mjesta i kapacitet za 150 gostiju na području na kojem smještajnih kapaciteta manjka. Primjereno ambijentu.

Sanja Simić, *Danas se u Šibeniku otvara D-Resort. Pogledajte kako Turci ulaze u hrvatski hotelski biznis*, Mrežna stranica *Telegram* (25. srpnja 2015.), <http://bit.ly/2Es2G2X> (pregledano 3. kolovoza 2017.)

Ana Aščić, *Hotel D-resort nominiran za nagradu „The Design Awards“*, Mrežna stranica *Pogledaj.to* (14. rujna 2016.), <http://bit.ly/2lCOiw9> (pregledano 3. kolovoza 2017.)

Obnova Solarisa je za Šibenik pogodna samo u ekonomskom smislu, dok sadržajno unosi estetiku negativne vrijednosti, ambijentu neprimjeren kič i lažnu, karikiranu prezentaciju autohtonih vrijednosti.

Diana Magdić, *Bolno neukusan dječji hotel Andrija*, Mrežna stranica *Pogledaj.to* (26. svibnja 2014.), <http://pogledaj.to/arhitektura/bolno-neukusan-djecji-hotel-andrija/> (pregledano 27. srpnja 2017.)

Primjeri unaprijeđenja gastronomsko-enološke ponude: Restoran Pelegrini, gastro-kulturni centar tvrđave Barone, Vino&Ino, SHE.

¹⁹⁹ Primjeri kulturnih i kulturno-zabavnih manifestacija s dugogodišnjom tradicijom: Međunarodni dječji festival, Večeri dalmatinske šansone, sajam u srednjovjekovnom Šibeniku, glazbeni festival Regius, međunarodni festival animacije Supertoona, OFF festival, Fališ festival alternative i ljevice.

Primjeri ukinutih kulturnih i kulturno-zabavnih manifestacija vezanih uz prostor grada Šibenika: Martinska fešta (2000-2015.), Terraneo (2012-2016), SuperUho (2014-2015.).

Primjer uvođenja novog kulturno-zabavnog sadržaja s ciljem stvaranja dugogodišnje tradicije: Changer festival (2017.).

²⁰⁰ *Šibenik.in, Šibenski list, Volim Šibenik, Šibenik News.*

kad se sagledaju mnogostruki faktori na koje obnova i revitalizacija utječu. Zadire u teme povijesti, arheologije, povijesti umjetnosti, urbanizma, politike, ekonomije, turizma, brendinga, kulturne i zabavne ponude, izmjene krajolika grada i kulturnog krajolika šireg regionalnog prostora.

Zahvati obnove na šibenskim gradskim tvrđavama su dio unaprijeđenja gradske privrede i konkurentnosti, kulturnog brendinga i žive izgradnje grada putem javnih projekata kojih je trenutno aktualno dvadesetak te još prisutnijih ulaganja privatnog sektora.²⁰¹ Oni pokazuju spremnost na ozbiljne i trajne izmjene šibenskog krajolika.²⁰² U sadržajnom pogledu sv. Mihovil i Barone bliži su privatnom sektoru, dok je odabir sadržaja za sv. Ivana izraženije kulturno-edukativan.

Revitalizacija, restauriranje i obnova šibenskih gradskih fortifikacija dio je veće skupine revitalizacije i obnove prirodnih i povijesnih zaštićenih cjelina. Sredstva za sve faze obnove dolaze iz sljedećih izvora: fondova Europske unije, Ministarstva kulture, gradskog proračuna, privatnih investicija, udruga. Većinskim dijelom iz fondova IPA IIIC Europske unije financirani su projekti; obnove i revitalizacije sv. Mihovila, Baronea i sv. Ivana; obnove i revitalizacije palače Galbiani kao katedralnog muzeja; turističke valorizacije kanala sv. Nikole.²⁰³ Ministarstvo kulture Republike Hrvatske je u razdoblju od pet godina većinskim dijelom financiralo obnovu i revitalizaciju bivšeg kina „Odeon“, a potražuju se sredstva i za novu fazu. Inicijativom društva „Juraj Dalmatinac“ Ministarstvo kulture je financiralo 30 000 kn za restauriranje portala i grba Orsini na kući Berović.²⁰⁴ Potražuju se sredstva za restauriranje ljetnikovca Zuliani i izradu konzervatorskog elaborata u svrhu konzerviranja i restauriranja dvostrukih bedema.²⁰⁵ Grad je financirao adaptaciju palače Galeria, povijesnog dobra u privatnom vlasništvu više od deset stanara.²⁰⁶ Po naputcima konzervatora i uz manje sudjelovanje Ministarstva kulture palaču Divnić privatni vlasnik uređuje u

---

²⁰¹ *Pola milijarde kuna projekata, 50% posla za građevinare*, Mrežna stranica *Poslovni dnevnik* (17. svibnja 2017.), <http://bit.ly/2CqkfSK> (pregledano 20. srpnja 2017.)

²⁰² Primjeri restauriranja kulturne baštine: gotička bifora na kući Blaće, gotički portal u ulici Jurja Barakovića. Ponovno uvođenje programa STANADI. Primjeri restauriranja, obnove i revitalizacije kulturne baštine, dovršeni ili s odobrenim sredstvima: Tvrđave sv. Mihovil, Barone, sv. Ivan, palače Divnić i Galbiani. Primjeri planiranog restauriranja i revitalizacije kulturne baštine: Dvostruki bedemi, tvrđava sv. Nikole, ljetnikovac Zuliani.

²⁰³ Mario Marotti, *U palači Galbiani moderna interpretacija šibenske katedrale*, Mrežna stranica *Šibenski portal* (5. rujna 2017.) <http://bit.ly/2ErOcQq> (pregledano 16. rujna 2017.)

Turistička valorizacija kanala sv. Ante u Šibeniku, Mrežna stranica *Europski i strukturni investicijski fondovi*, <http://www.strukturnifondovi.hr/turisticka-valorizacija-kanala-sv-ante-u-sibeniku> (pregledano 16. rujna 2017.)

²⁰⁴ *Rezidencija Jurja Dalmatinca: Portal kuće Berović u Camerinu uskoro u novom ruhu*, Mrežna stranica *Šibenik News* (17. listopada 2017.), <http://bit.ly/2EpmZxU> (pregledano 16. rujna 2017.)

²⁰⁵ *Šibenik traži novac za obnovu ljetnikovca Zuliani u kojem se odmarala Vesna Parun, Gradske vijećnice koja je zadnji put uređivana prije 20 godina, zidina u Docu s kojih pada kamenje...*, Mrežna stranica *Slobodna Dalmacija* (9. rujna 2017.), <http://bit.ly/2lvCahh> (pregledano 7. rujna 2017.)

²⁰⁶ Marina Jurković, Nikša Stipaničev, *Obnova palače Galera će koštati 700 tisuća kuna, a novac će Gradu vraćati stanari u skladu s ugovorom*, Mrežna stranica *Slobodna Dalmacija* (2. rujna 2017.), <http://bit.ly/2CriDYY> (pregledano 10. rujna 2017.)

hotel s pet zvjezdica.²⁰⁷ Tvrđava kulture Šibenik je od članarina Kluba prijatelja tvrđava restaurirala gotički portal u ulici Jurja Barakovića.²⁰⁸

Fondovi EU su iznimno značajni na razini grada pošto grad iz vlastitog proračuna nije u mogućnosti financirati projekte koji pridonose kvaliteti života u županiji. Za primjer možemo uzeti usporedbu dosad povučenih sredstava iz EU fondova (102 milijuna kuna) i godišnjeg gradskog proračuna za 2017. godinu (226 milijuna kuna). Brojke govore same za sebe, a daljnjom analizom će se pokušati razjasniti da li su, kada je o očuvanju kulturne baštine riječ, projekti prilagođeni pravilima natječaja za financiranje Europske unije isključivo pozitivna stvar, odnosno koje su dobrobiti, a koje mane po baštinu na koju se odnose. Njihova prednost je u obujmu i dostupnosti.

4.1. Upravljanje šibenskim gradskim fortifikacijama

Na obnovi, restauriranju i revitalizaciji gradskih fortifikacija od najranijih dana sudjeluju dva društva za očuvanje šibenske baštine: Društvo prijatelja šibenske starine i Društvo za očuvanje šibenske baštine „Juraj Dalmatinac“. Oba društva su osnovana 2011., s tim da je Društvo prijatelja šibenske starine nešto starije, te je godinu i pol prije osnutka volonterski radilo na čišćenju i uređenju šibenskih tvrđava, a od veljače 2011. provodilo projekt “Šibenska balada – četiri tvrđave” s ciljem revitalizacije šibenske kulturne baštine.²⁰⁹ Prvog srpnja 2011. Društvo za očuvanje šibenske baštine „Juraj Dalmatinac“ podnijelo je planom popraćen zahtjev za upravljanje tvrđavom Barone.²¹⁰ Na sjednici Gradskog vijeća Grada Šibenika zahtjev je ocijenjen pozitivnim i za dobrobit Šibenika, zaključeno je da nema potrebe otvaranja javnog natječaja te je jednoglasno, uz jedan suzdržan glas, Vijeće donijelo Odluku o dodjeli na upravljanje tvrđave „Barone“ Šubićevac „Jurju Dalmatincu“.²¹¹ Društvu je dana koncesija od deset godina. Otprilike istodobno se na natječaj javio šibenski poduzetnik Josip Periša s prijedlogom projekta ekskluzivnog restorana i ulaganja od otprilike četiri milijuna kuna.²¹² Projekt je imao konzervatorsko odobrenje, no odbijen je u korist

---

²⁰⁷ *Luksuzni spoj baštine i turizma*, Mrežna stranica *Poslovni dnevnik* (7. srpnja 2017.), <http://www.poslovni.hr/hrvatska/luksuzni-spoj-bastine-i-turizma-329735> (pregledano 9. rujna 2017. g.)

²⁰⁸ *Od članarina kluba prijatelja tvrđava obnovljen gotički portal u centru grada*, Mrežna stranica *Šibenik.in* (22. rujna 2016.) <http://bit.ly/2IEjGum> (pregledano 12. rujna 2017.)

²⁰⁹ Davorka Blažević, *Bitka za tvrđave „Prijatelji starine“ kontra „Jurja Dalmatinca“*, Mrežna stranica *Slobodna Dalmacija* (19. srpnja 2011.), <http://bit.ly/2DJLzIT> (pregledano 27. kolovoza 2017.)

²¹⁰ *Zapisnik 22. sjednice Gradskog vijeća Grada Šibenika* (14. srpnja 2011.), Mrežna stranica grada Šibenika *Sibenik.hr* <http://www.sibenik.hr/> (preuzeto 9. rujna 2017.)

²¹¹ Vidi: Dnevni red: točka 2, *Zapisnik 22. sjednice Gradskog vijeća Grada Šibenika* (14. srpnja 2011.), Mrežna stranica grada Šibenika *Sibenik.hr* <http://www.sibenik.hr/> (preuzeto 9. rujna 2017.), str. 13-19.

²¹² *Društvu Juraj Dalmatinac propala ideja revitalizacije tvrđave Barone, Grad odbio investitora*, Mrežna stranica *Šibenski portal* (4. svibnja 2012.), <http://bit.ly/2ITRDqI> (pregledano 4. rujna 2017.)

Društva „Juraj Dalmatinac“.²¹³ Razlozi odbijanja nisu obrazloženi, no spekuliram kako istina vjerojatno leži u tome da je Grad smatrao da je u većem interesu tvrđavu u koncesiju dati društvu koje se bavi očuvanjem baštine i broji nekoliko stotina članova, negoli jednom investitoru.

Početkom veljače 2014. Muzej grada Šibenika osniva Odjel za upravljanje objektima fortifikacijskog sustava kako bi se ispoštovali rokovi realizacije projekta i do otvorenja osmislio program na kaštelu sv. Mihovila.²¹⁴ Za voditeljicu je izabrana Gordana Barišić-Bačelić. U prosincu 2015. Grad objavljuje da se za upravljanje tvrđavama, kako bi se ispoštovao ugovor s Europskom unijom, osniva nova ustanova za upravljanje sv. Mihovilom i Baroneom – Tvrđava kulture Šibenik.²¹⁵ Privremenom ravnateljicom imenovana je Gordana Barišić-Bačelić koja je vodila Odjel za upravljanje objektima fortifikacijskog sustava.²¹⁶ Privremena ravnateljica je na to mjesto izabrana za trajno, obzirom da je Tvrđavu kulture Šibenik prije toga uspješno vodila i temeljem kompetencije bila favorit, ali i da se na natječaj za ravnatelja ustanove izuzev nje nitko nije javio.²¹⁷ Tvrđavom kulture Šibenik je napokon riješen problem upravljanja gradskim tvrđavama – javnoj ustanovi su dane na upravljanje na period od dvadeset godina.²¹⁸ Prvotni plan je bio da tvrđave rade samo ljeti, no kako je kroz prvu godinu bilo preko 100 000 posjeta, pokazalo se da je Tvrđava kulture Šibenik financijski samoodrživa te da je rad moguć tijekom cijele godine.²¹⁹ Odjel pri Muzeju grada Šibenika je samostalno, potpuno financijski samoodrživo upravno tijelo čiji zadatak je upravljanje i održavanje tvrđava sv. Mihovil i Baronea u svim aspektima.²²⁰ Također je partner u projektnim aktivnostima *Revitalizacije područja Tvrđave sv. Ivana*.²²¹ Rad odjela se najvećim dijelom financira iz prodaje dnevnih ulaznica, članstava u Klubu prijatelja šibenskih

---

²¹³ Isto

²¹⁴ Šibenik: Muzej zapošljava voditelja(icu) novosmišljenog „Odjela za upravljanje objektima fortifikacijskog sustava“, Mrežna stranica Tris, Neovisni novinarski portal (10. svibnja 2014.), <http://bit.ly/2DInMsv> (pregledano 21. kolovoza 2017.)

²¹⁵ Gradsko vijeće odlučilo osnovati Tvrđavu kulture Šibenik, Mrežna stranica Šibenik.in (22. prosinca 2015.) <http://www.sibenik.in/bastina/sibenik-u-doba-kuge/817.html> (pregledano 5. rujna 2017.)

²¹⁶ Isto

²¹⁷ Gorana Barišić Bačelić jedina se javila na natječaj za ravnateljicu „Tvrđave kulture“, Mrežna stranica Šibenik.in (7. prosinca 2016.) <http://www.sibenik.in/bastina/sibenik-u-doba-kuge/817.html> (pregledano 5. rujna 2017.)

²¹⁸ Na razdoblje od 20 godina: Muzej „gubi“ tvrđave, nastupa Tvrđava kulture Šibenik, Mrežna stranica Šibenski portal (13. srpnja 2016.) <http://bit.ly/2CmHfD5> (pregledano 6. rujna 2017.)

²¹⁹ Ovako tvrđave služe Šibeniku, Mrežna stranica Infozona (5. ožujka 2016.), <http://bit.ly/2lwTNgK> (pregledano 12. rujna 2017.)

²²⁰ Josip Pavić, Revitalizacija šibenskih tvrđava - novi gospodarski i kulturni uzlet grada Šibenika, u: Savjeti mladih u razvoju lokalnih zajednica – kako iskoristiti europske mogućnosti, Dugopolje, 13. svibnja 2017., slajd 31.

²²¹ Šibenske tvrđave do sada obišlo 420 00 posjetitelja, Mrežna stranica Tvrđava sv. Mihovila (21. listopada 2016.), <http://bit.ly/2lvRZEM> (pregledano 16. rujna 2017.)

tvrđava te prihoda od dnevnih i večernjih događanja.²²² Odjel se bavi organizacijom i produkcijom dnevnih i večernjih događanja, dodatnim ulaganjima u tvrđave, osmišljavanjem i prijavom novih projekata, znanstvenim i stručnim radom, upravljanjem drugim javnim prostorima te edukacijom i interakcijom s lokalnom zajednicom.²²³

Analizom djelatnosti Odjela zaključila sam da mu je cilj maksimalno iskorištavanje potencijala tvrđava, uz vraćanje zajednici kroz organizaciju programa za članove Kluba prijatelja šibenskih tvrđava i daljnja ulaganja u šibenske spomenike i kulturu. Tvrđava kulture Šibenik predstavlja rekretnicu u očuvanju šibenskih fortifikacija; tvrđave koje su dosad bile predmetom sporadične brige danas u službi imaju organizaciju koja je krenula s dva člana i došla do dvadeset i tri zaposlenika koja se brinu o unaprijeđivanju forme i funkcije tvrđava, ali i o njihovoj ekonomskoj iskoristivosti. Problemi vezani uz upravljanje tvrđavama bit će obrađeni u ovom i sljedećem poglavlju.

U kolovozu 2016. u prostoru dodijeljenom od grada otvoren je *City Point*, informativno-prodajni punkt šibenskih tvrđava u staroj jezgri.²²⁴ *City Point* tijekom godine prati radno vrijeme tvrđava, pruža turističke informacije, prodaje dnevne i večernje ulaznice za šibenske tvrđave, kao i ulaznice u sustavu Eventima.²²⁵ U travnju 2017. Gradsko vijeće Grada Šibenika usvojilo je prijedloge o proširenju djelatnosti Tvrđave kulture Šibenik.²²⁶ Uz postojeću djelatnost upravljanja objektima fortifikacijskog sustava sa svim pripadajućim sadržajima u vlasništvu ili koncesiji grada, afirmiranje i poticanje kulturno-umjetničkog stvaralaštva, koordinaciju kulturno-umjetničke i druge aktivnosti od interesa za grad Šibenik u svrhu kulturnog, turističkog i gospodarskog razvoja Grada Šibenika, javnoj ustanovi je odobreno pružanje usluge u trgovini ne samo na Baroneu već i u *City Point*-u.²²⁷ Proširena je djelatnost koja se odnosi na kupnju i prodaju robe, pružanje usluga u trgovini, izradu i prodaju suvenira, razglednica, publikacija, izdavačku i nakladničku djelatnost, održavanje aktivnosti vezanih uz djelatnost ustanove, organizaciju interaktivnih radionica u kojima u kojima se promiče

---

²²² Diana Ferić, *Proslavljena uspješna sezona; na tvrđavama svetog Mihovila i Barone 420 000 posjetitelja*, Mrežna stranica *Šibenik News* (21. listopada 2016.), <http://bit.ly/2CzffJ2> (pregledano 7. rujna 2017.)

²²³ Josip Pavić, *Revitalizacija šibenskih tvrđava - novi gospodarski i kulturni uzlet grada Šibenika*, u: Savjeti mladih u razvoju lokalnih zajednica – kako iskoristiti europske mogućnosti, Dugopolje, 13. svibnja 2017., slajd 31

²²⁴ *Rekordna posjećenost šibenskih tvrđava - do sada ih obišlo 420 tisuća posjetitelja*, Mrežna stranica *Poslovni dnevnik* (21. listopada 2016.), <http://bit.ly/2EsfCFP> (pregledano 17. rujna 2017.)

²²⁵ *Isto*

²²⁶ *Održana posljednja sjednica Gradskog vijeća u ovom sazivu*, Mrežna stranica *Radio Ritam* (6. travnja 2017.), <http://www.radoritam.hr/index.php?id=9985> (pregledano 17. rujna 2017.)

²²⁷ Diana Ferić, *Javna ustanova Tvrđava kulture kreće i u trgovačku i izdavačku djelatnost*, Mrežna stranica *Šibenik News* (30. ožujka 2017.), <http://bit.ly/2C6U7J5> (pregledano 17. rujna 2017.)

materijalna i nematerijalna baština, te obavljanje i drugih poslova koje se odnose na rad povijesnih mjesta i građevina.²²⁸ Dok su koncept i materijalna izvedba solidni, problem leži u nazivu i slaboj marketinškoj zastupljenosti. Naime, u Šibeniku već postoje robna kuća naziva „City Life“ i objekt za privatni smještaj „Parkcity“, a „City Point“ je generičko ime kojim se nazivaju neboderi (London, Brooklyn), hoteli (Bangkok, Ho Ši Min, Mumbai, Chios, Pula), trgovački centri (Singapur, Kassel, Varaždin), crkve (Denver, Washington, Cocoa na Floridi, Allen u Teksasu), barovi, a zbog svoje neodređenosti stoji i u nazivu brojnih firmi. Naziv se ne može povezati isključivo sa šibenskim fortifikacijama i kulturom, zastupljenost tog segmenta upravljanja gradskim fortifikacijama na internetu je gotovo nepostojeća, a ni brojni stanovnici grada nisu upoznati s djelatnošću. Ne posjeduje vlastitu internetsku stranicu koja bi građanima i posjetiteljima približila šibensku kulturu i autohtone proizvode, niti je kao djelatnost zastupljen na ijednom kanalu promocije turističke i kulturne ponude, uključujući nacionalnu i gradsku web-stranicu turističke zajednice. Kako biste saznali za City Point, na njega trebate nabasati – doslovno na ulici ili među informacijama o kupovini ulaznica na službenoj stranici tvrđava i partnera organizatora te rijetkim medijskim člancima koji ga spominju. Mrežna stranica Tvrđave kulture Šibenik, dobitnika Velike nagrade Hrvatske udruge za odnose s javnošću za najbolji komunikacijski projekt u kategoriji javni sektor, pak sadrži samo naslovnu stranicu s poveznicama na stranice sv. Mihovila i Baronea, što također smatram manjkavim. Nedostatke na stranu, nemala dosadašnja postignuća ustanove prezentiraju se najviše putem novinskih članaka i manjim dijelom javnih predavanja i diskusija u kojima sudjeluju članovi uprave TKŠ. Smatram da bi održavana stranica kojom se prezentira djelatnost i vizija ustanove te ostvareni i budući projekti unaprijeđenja šibenske kulturne baštine, uvelike pomogla u razumijevanju rada institucije, a tim i afirmacije, ponajviše od strane građana. Za ogledni primjer se može uzeti stranica Društva prijatelja dubrovačke starine, ili ona srodne organizacije u samom Šibeniku – Društvo prijatelja šibenske starine „Juraj Dalmatinac“.

U SWOT analizi *Plana upravljanja kulturnim dobrima na lokalnoj i regionalnoj razini* kao slabosti su navedene slabe marketinške aktivnosti, niska razina znanja o menadžmentu u kulturi, uključujući i marketing te nedostatak popratnih sadržaja i usluga kojima se povećava potrošnja.²²⁹ O razini znanja marketinga u kulturi javne ustanove neću spekulirati, no marketinške aktivnosti bih ocijenila nedovoljnima.

---

²²⁸ Održana posljednja sjednica Gradskog vijeća u ovom sazivu, Mrežna stranica Radio Ritam (6. travnja 2017.), <http://www.radioritam.hr/index.php?id=9985> (pregledano 17. rujna 2017.)

²²⁹ MICRO projekt d.o.o., *Plan upravljanja kulturnim dobrima na lokalnoj i regionalnoj razini*, 2011. g., str. 26-27.

Vera Jergović Bolanča, voditeljica Odjela za marketing, promociju i prodaju, u razgovoru je istaknula da je djelatnost Tvrđave kulture Šibenik transparentna. Održavanjem službene mrežne stranice bi se to na najjednostavniji način prezentiralo. Upravljanje tvrđavama je obrađeno na blogu *Šibenomika*, koji korištenjem načela iz ekonomske i financijske literature obrađuje gradske probleme i nudi moguća rješenja.²³⁰ Unatoč statutarnoj i zakonskoj obvezi, ustanova još nije podnijela financijsko izvješće za proteklu godinu, stoga je analiza provedena temeljem javno dostupnih podataka.²³¹ Analizom informacija iz prezentacije na seminaru Savjeti mladih u razvoju lokalnih zajednica zaključeno je da je od ukupnog broja posjetitelja njih 80% takozvanih dnevnih.²³² Između 2014. i 2015. broj turističkih dolazaka strelovito je rastao, broj posjetitelja sv. Mihovila je rastao sporije, a između 2015. i 2016. gotovo stagnirao (s 132 na 137 tisuća, odnosno rast od 3,78%).²³³ Otvorenjem tvrđave Barone u siječnju 2016. broj posjetitelja je narastao za 48200, što je bio gotovo čitav rast broja posjetitelja, s tim da nije poznato koliko posjetitelja sv. Mihovila je s istom ulaznicom obišlo i Barone.²³⁴ Iako besplatno, ispada da je jedva 35% posjetitelja sv. Mihovila odlučilo posjetiti i Barone, što znači da je unatoč rastu broja posjetitelja značajan dio turista ostao nezainteresiran za Barone, ali i da postoji mogućnost da je kapacitet tržišta za monetizaciju tvrđava ograničen. U listopadu 2016. objavljeno je da su tvrđave primile više od 420 tisuća posjetitelja, dok je polumilijunta posjetiteljica tvrđave obišla 21. srpnja 2017., što ide u prilog točnosti zaključaka *Monetizacije tvrđava*. U listopadu 2017. objavljeno je da je tvrđave posjetilo 570 tisuća posjetitelja, što pokazuje rast od 9,49 % u odnosu na 2016. godinu. Prihodi i rashodi nisu poznati, no analiza rasta broja posjetitelja grada i broja posjetitelja tvrđava pokazuje da broj posjetitelja tvrđava, logično, raste s povećanjem broja turista, kojih je u 2017. u gradu i županiji bilo značajno više.²³⁵ Prema obrađenim podacima za rast prihoda autor predlaže takozvani *Bundling card* koji bi obuhvatio veći broj gradskih kulturno-povijesnih sadržaja unutar jedne ulaznice i pružanje drugih usluga i proizvoda. Također predlaže povezivanje s drugim uslugama i proizvodima, ostvarivanje

---

²³⁰ *O blogu*, Mrežna stranica *Šibenomika*, <https://sibenomika.wordpress.com/about/> (pregledano 14. kolovoza 2017.)

²³¹ *Monetizacija tvrđava*, Mrežna stranica *Šibenomika* (21. srpnja 2017.), <https://sibenomika.wordpress.com/2017/07/21/tvrdave/> (pregledano 14. kolovoza 2017.)

²³² *Isto*

²³³ *Isto*

²³⁴ *Isto*

²³⁵ *Tijekom lipnja u Šibeniku 22 posto više turističkih dolazaka*, Mrežna stranica *Lokalni.hr* (6. srpnja 2017.), <http://lokalni.vecernji.hr/zupanije/tijekom-lipnja-u-sibeniku-22-posto-vise-turistickih-dolazaka-4793> (pregledano 17. rujna 2017.)

Porast broja turista bilježe gotovo sva odredišta, Šibenik najposjećeniji, Mrežna stranica *Lokalni.hr* (9. kolovoza 2017.), <http://bit.ly/2CBUpC7> (pregledano 17. rujna 2017.)

suradnje s lokalnim obrtnicima, umjetnicima i poduzetnicima. Autor drži da, kada bi tvrđave generirale prihod za širu skupinu Šibenčana, ne bi bilo bojazni da će tvrđave postati prostor „za druge“. Upozorava da se komercijalizaciji tvrđava treba pristupiti oprezno kako se ne bi potkopala njihova kulturna funkcija. Potencijalnom opasnošću drži ograničeni kapacitet posjetitelja za kulturnim sadržajem te upozorava da tvrđave nose trostruki financijski teret: iskorištavaju se europski fondovi, ulaganja iz proračuna su milijunska a građani preuzimaju budući teret održavanja tvrđava.²³⁶ Monetizacija tvrđava je također izvor sredstava za restauriranje i očuvanje druge, možda manje atraktivne, no jednako važne baštine.

4.2. Društvena verifikacija šibenskih gradskih fortifikacija

Ovo poglavlje će se baviti pitanjem percepcije šibenskih gradskih fortifikacija u javnosti. Prvo će se obraditi pitanje imena, potom problem naplate pristupa i dostupnost obnovljenih gradskih fortifikacija.

Sve šibenske gradske tvrđave koje su bile predmetom obnove razgovorno su nazivane drugim imenima. Tvrđava sv. Mihovila je od 16. stoljeća nazivana tvrđavom sv. Ane, po groblju koje se nalazi u neposrednoj blizini, istočno od tvrđave. Kako je kaštel prije radova bio predmetom minimalnog održavanja i dijelom gradske turističke ponude tijekom sezone, točan naziv je uvijek bio prisutan, a naziv sv. Ane se djelomično udomaćio u literaturi i među građanima. Smatram da štete po identitet nema. Dvostruki bedemi u Docu su najvećim dijelom bili nedostupni i zapušteni, stoga se njihov naziv tek treba afirmirati. Problematika naziva tvrđava sv. Ivana i Baronea je malo kompleksnija, a rekla bih i sasvim u duhu regionalnih kolokvijalizama, kojih ne nedostaje. Tvrđava sv. Ivana nazvana je po crkvi sv. Ivana Krstitelja koja se na brdu nalazila, a Šibenčani su je preimenovali u *Tanaju* po talijanskoj riječi za kliješta - *tanaglia*. Barone je građanima najpoznatiji kao tvrđava Šubićevac, po imenu obližnje gradske četvrti. Također je poznat pod imenima Vidakuša (po brdu i crkvi sv. Vida koja se tamo nalazila), Vidilica, Fortica, „mala Tanaja“, ali i Tanaja, iz neznanja o razgovornom nazivu susjedne tvrđave.²³⁷ Ime Barone su po barunu Degenfeldu tvrđavi dali sami građani, a da je prihvaćeno i korišteno vidljivo je i iz austrijskih i mletačkih katastarskih planova u kojima se uvijek naziva *Forte Barone*.²³⁸ Tvrđavi je adaptacijom legitimno vraćeno

---

²³⁶ Isto

²³⁷ Šibenčani su je znali kao Šubićevac i Forticu, a neki kažu da je ime dobila po mletačkom plaćeniku, Mrežna stranica Šibenik.in (5. veljače 2016.), <http://bit.ly/2lvUN4C> (pregledano 19. rujna 2017.)

²³⁸ Isto

izvorno ime koje je tijekom recentne povijesti potpuno palo u zaborav. Kolokvijalizmima unatoč, jedino je opravdano tvrđave nazivati njihovim izvorim imenima, iako to može biti faktorom udaljavanja tvrđava od građana.

Pristupačnost adaptiranih gradskih fortifikacija je pitanje aktualno od početka obnove i revitalizacije sv. Mihovila. Građani su tijekom 19. stoljeća, kada je tvrđava bila napuštena, mogli slobodno pohoditi kaštel, a od početka Prvog svjetskog rata do 1960., u kojem je tvrđava bila u vlasništvu tadašnje vojske, pristup im je bio zabranjen.²³⁹ Za tvrđavu Sv. Mihovila se prije revitalizacije brinuo koncesionar, tvrtka Zelenilo d.o.o.,²⁴⁰ te je tijekom turističke sezone bio unutar sustava naplate ulaznica za razgledavanje. Tvrđave Barone i sv. Ivan, obrasle vegetacijom, korištene su kao svojevrsni parkovi.

Po revitalizaciji sv. Mihovila pojedinačna ulaznica za odraslu osobu je iznosila 35 kn,²⁴¹ a po trenutnom cjeniku iznosi 50 kn, koliko stoji i godišnje članstvo u Klubu prijatelja šibenskih tvrđava.²⁴² Cijena godišnje obiteljske ulaznice, u koju spadaju roditelji skrbnici i neograničen broj djece do 18 godina iznosi 110 kuna.²⁴³ Za studente naplata pojedinačne ulaznice iznosi 30 kn, dok je članovima strukovnih organizacija i djeci do 5 godina starosti ulaz besplatan.²⁴⁴ Jedinствена ulaznica omogućuje posjet objema tvrđavama unutar sedam dana od kupovine, a članstvo neograničen broj dnevnih posjeta, sudjelovanje u programima *Strana B*, umjetničkom programu na sv. Mihovilu i *Srijedom po svijetu*, filmskom programu na tvrđavi Barone.²⁴⁵

Ravnateljica ustanove naplatu ulaza Šibenčanima ne smatra spornom, dajući usporedbu s pulskim amfiteatrom, za kojeg se ulaz naplaćuje 50 kn, zatim šibenskim kazalištem i Klovićevim dvorima, koje građani ne mogu pohoditi besplatno.²⁴⁶ Naplatu pune cijene ulaznice za dnevni posjet građanima Pule ne smatram dobrom praksom, dok je naplata ulaza u kazalište i galeriju zasnovana na sadržaju koji se predstavlja. Smatram da bi vjernija bila usporedba s naplatom ulaznica za posjet dubrovačkim gradskim zidinama, koje sa šibenskim tvrđavama dijele puno više: djelomično su

---

²³⁹ *Evo kako su mediji 1960. zamišljali tvrđavu sv. Ane*, Mrežna stranica *Šibenik.in* (16. srpnja 2015.), <http://bit.ly/2DI3kbl> (pregledano 21. rujna 2017.)

²⁴⁰ *O nama*, Mrežna stranica *Zelenilo d.o.o. Šibenik*, <http://bit.ly/2IBHuyW> (pregledano 19. rujna 2017.)

²⁴¹ G. P., *Ulaznica za razgledavanje sv. Mihovila 35 kuna: „Karta nije skupa, mi sebe podcjenjujemo“*, Mrežna stranica *Šibenik.in* (2. lipnja 2014.), <http://bit.ly/2lXhTYA> (pregledano 22. rujna 2017.)

²⁴² *Info*, Mrežna stranica *Tvrđava sv. Mihovila*, <http://bit.ly/2C69MbQ> (pregledano 22. rujna 2017.)

²⁴³ *Isto*

²⁴⁴ *Isto*

²⁴⁵ *Klub prijatelja šibenskih tvrđava*, Mrežna stranica *Croatia-tickets* <http://bit.ly/2Cp9yA1> (pregledano 23. rujna 2017.)

²⁴⁶ G. P., *Ulaznica za razgledavanje sv. Mihovila 35 kuna: „Karta nije skupa, mi sebe podcjenjujemo“*, Mrežna stranica *Šibenik.in* (2. lipnja 2014.), <http://bit.ly/2lXhTYA> (pregledano 22. rujna 2017.)

muzealizirane, koriste se za kulturne manifestacije, vrednuju se zbog povijesnosti i pojavnosti, ali glavna atrakcija je funkcija vidikovca. Za razliku od šibenskog slučaja, stanovnicima Dubrovačko-neretvanske županije je pristup zidinama i svim gradskim muzejima slobodan uz predodžbu osobne iskaznice.²⁴⁷ Naravno, to isključuje glazbene i druge večernje manifestacije koje se na zidinama održavaju. Društvenom valorizacijom tvrđava se bavila arhitektica Ana Selak u eseju „Za koga gradimo grad?“. Kritički se osvrnula na monetizaciju hrvatskog priobalja, javnih prostora i kulturnih vrednota te usporedila adaptaciju tvrđava s privatnom gradnjom kojom investitor nauštrb vlastitog životnog prostora i kvalitete života gradi što više apartmana koji donose zaradu.²⁴⁸ Drži da je istim „vratolomijama“ pribjegao grad Šibenik koji se gradi isključivo za turiste.²⁴⁹ Primjerom obnove koja ne ide u susret vlastitim stanovnicima smatra obnovu Baronea, dosad korištenog kao javni prostor svima dostupan pod jednakim uvjetima, koji naplatom i ograničenim radnim vremenom to prestaje biti.²⁵⁰ Donosim citat koji upozorava na prijetnje oblikovanja grada u svrhu turizma. „Uvođenjem naplate ubija se spontanost u korištenju prostora, on se stigmatizira kao prostor za “druge”, i kao takav za svoje stanovnike prestaje biti ono što je donedavno bio – njihov prostor. Oblikovanjem u isključivo komercijalne (u ovom slučaju turističke) svrhe šalje se poruka vlastitim stanovnicima da taj isti prostor više nije za njih, a ako nije za njih, oni ga i prestaju koristiti. Tako ono što je donedavno bio njihov prostor za šetnju, igru ili odmor, polako postaje – tuđi prostor. Događaji se više ne zbivaju u njemu, za njega se prestaju vezati nova sjećanja te se on, nekoć svima poznat i dostupan, polako briše iz mentalne mape stanovnika grada. Zauzvrat, grad postaje poput kulise, sa stanovnicima koji ga ne poznaju i koji nekim njegovim dijelovima nikad nisu pristupili te nisu emocionalno vezani za njih.“²⁵¹

Autorica propitkuje koliko će sadržaj Baronea, koji se bazira na pogledu na grad, ugostiteljskom objektu i iskustvu proširene stvarnosti, uz ograničeno radno vrijeme, poticati građane na posjet. Drži da bi tvrđavu trebalo otvoriti za posjet, a naplaćivati „virtualni muzej“, odnosno korištenje stvorenog sadržaja, a ne kvalitete (vizure) koja proizlazi iz položaja.²⁵² Isto tako drži da se naplata ulaza opravdava financijskim teretom održavanja tvrđava i za pozitivne primjere daje iskorištavanje

---

²⁴⁷ *Gradske zidine*, Mrežna stranica *Društvo prijatelja dubrovačke starine*, <http://citywallsdubrovnik.hr/bastina/gradske-zidine/> (pregledano 22. rujna 2017.)

²⁴⁸ Ana Selak, *Za koga gradimo grad*, Mrežna stranica *Pogledaj.to* (21. ožujka 2016.), <http://pogledaj.to/arhitektura/za-koga-gradimo-grad/> (pregledano 23. rujna 2017.)

²⁴⁹ *Isto*

²⁵⁰ *Isto*

²⁵¹ Ana Selak, *Za koga gradimo grad*, Mrežna stranica *Pogledaj.to* (21. ožujka 2016.), <http://pogledaj.to/arhitektura/za-koga-gradimo-grad/> (pregledano 23. rujna 2017.)

²⁵² *Isto*

gradskih fortifikacija za perivoje u Zadru i splitsku tvrđavu Gripe na kojoj se nalaze Hrvatski pomorski muzej, Državni arhiv i Umjetnička akademija te zasad svakome omogućuje šetnju.

Broj članova u vrijeme pisanja eseja „Za koga gradimo grad?“, dva tjedna nakon otvorenja tvrđave Barone, iznosio je nešto više od 1150, što bi značilo da samo 2,5% od 46 332 stanovnika, ili 3,35% od 34 302 stanovnika, ako se gleda samo gradsko naselje, može posjetiti tvrđave.²⁵³ Pritom na umu valja imati da je svima, ne samo Šibenčanima, omogućeno učlanjenje u Klub prijatelja šibenskih tvrđava. U vrijeme pisanja ovog diplomskog rada broj pojedinačnih članskih iskaznica iznosi nešto više od 8500. Po toj računici i teoriji da su izdane samo Šibenčanima, a nisu, to bi činilo u najboljem slučaju 24,78% stanovništva grada ili 7,8% stanovnika županije. U ovu računicu ne ulaze obiteljske ulaznice. Problematično kod obiteljskih ulaznica jest što pristup ograničavaju na dvije generacije – roditelje i djecu do 18 godina starosti, čime se isključuje vrlo bitna treća generacija uže obitelj, šibenske bake i djedovi. Oni bi po ovoj logici trebali kupiti pojedinačna članstva kako bi sa svojom obitelji uživali u tvrđavama. To također smatram lošom praksom.

S naplatom ulaza se ne slažu brojni Šibenčani; članstava je izdano relativno malo, a oni koji jesu članovi često u suradnji s gostima pokušavaju prevariti sustav. Tijekom sezone je iznimno čest slučaj turista koji na tvrđave pokušavaju ući s članskom ili obiteljskom ulaznicom izdanom pružatelju smještaja. Iz tog razloga se na ulazu u tvrđave putem neke od osobnih isprava provjerava identitet nositelja iskaznice. Usto je svakodnevna pojava na tvrđavi sv. Mihovila pokušaj ulaza na jugozapadnom uglu pored staze za dovoz opreme. Ovim problemima sam svjedočila prilikom terenskih istraživanja na kaštelu, a potvrđeni su u razgovoru s osobljem koje radi na naplati ulaza. Kratka anketa koju je Hrvoje Zekanović proveo pokazala je da čak 95% od 200 anketiranih stanovnika grada smatra kako bi ulaz na tvrđave za Šibenčane trebao biti besplatan.²⁵⁴ Da interesa građana za posjetom tvrđavama pod tim uvjetima ima pokazuje brojka od čak devet tisuća posjetitelja koji su posjetili Barone tijekom vikenda nakon otvorenja kada je ulaz za sve bio besplatan.²⁵⁵ Iako radnog vremena tvrđava zbog načina revitalizacije i zaštite od vandalizma mora biti, Šibenčanima koji su u njima mogli uživati kad su htjeli to predstavlja problem, kao i sam način obnove, zbog čega je, u duhu suvremenog građanskog aktivizma, osnovana Facebook grupa „NE

---

²⁵³ Isto

²⁵⁴ Šibenčani moraju imati slobodan ulaz na svoje tvrđave, ima dana kada kafić na Baroneu ne proda ni jednu kavu, zato jer se naplaćuje ulaz, Mrežna stranica Slobodna Dalmacija (27. travnja 2017.), <http://bit.ly/2CtKt6K> (pregledano 25. rujna 2017.)

²⁵⁵ Neograničena godišnja ulaznica za Barone i sv. Mihovila košta koliko i par kava, Mrežna stranica Šibenik.in (1. veljače 2016.), <http://bit.ly/2IDmEz8> (pregledano 27. rujna 2017.)

DAMO TANAJU/Tvrđavu sv. Ivana“.²⁵⁶ Grupa koja je bila aktivna od srpnja do listopada 2016. okupila je 212 članova koji ovakav način obnove gradskih fortifikacija, posebice reduciranje vegetacije na Baroneu, ne smatraju pozitivnim ni za povijesne spomenike ni za građane Šibenika kojima tvrđave trebaju služiti. Mišljenja su da dostupnost fondova Europske unije ne znači da moraju biti iskorišteni za obnovu tvrđava u isključivo visokotehnoškom kontekstu, koji drže nametnutim i neprimjerenim povijesnim objektima, ambijentu, a i sebi samima te da tvrđave obnovom i naplatom prestaju biti javno dobro.

SOBA, sekcija mladih arhitekata i studenata arhitekture koja djeluje pri Društvu arhitekata Šibenika, također je dala svoj sud o projektima obnove i revitalizacije šibenskih fortifikacija. Dino Crnogaća izgradnju ljetne pozornice vidi kao doprinos suvremenoj arhitekturi Šibenika, a sječu stabala parka na Baroneu osuđuje jer je šuma imala svoju namjenu.²⁵⁷ Smatra da je neki tip parka trebalo zadržati.²⁵⁸ Navodi da je tvrđava prije obnove predstavljala utočište građanima dok je pokušajem vraćanja u izvorno stanje postala eksponat. Ana Selak potvrđuje već izraženo stajalište da su projekti, uključujući i one eskalatora i žičara, usmjereni isključivo razvoju turizma. Arhitektica iznosi da treba poticati razvijanje sadržaja koji će biti usmjeren na lokalno stanovništvo tijekom cijele godine, a ne na povremeno korištenje od strane turista. Navodi da je suludo da se forsira izgradnja koja ne priliči ni trenutnom stanju ni potrebama stanovništva dok grad nema riješenu ni osnovnu infrastrukturu.

Analizom mišljenja struke i građanstva po pitanju dostupnosti obnovljenih i revitaliziranih gradskih fortifikacija uvidjela sam da dijalog sa strukom i građanima nije dovoljno snažan za tako velika pitanja. Uz probleme konačne forme i funkcije koje proizlaze iz nedovoljne komunikacije s građanima i predstavljanja već gotovih arhitektonskih rješenja umjesto održavanja natječaja, postoji problem i nefleksibilnog pristupa naplati ulaza na fortifikacije Šibenčanima. Uz ekstremne promjene izgleda i ambijenta, građani su se istodobno susreli i s barijerom sastavljenom od radnog vremena i rigorozne naplate ulaza bez pogodnosti za najmlađe, najstarije i najugroženije. Djelovanju kojem svjedočimo, uza sav trud Tvrđave kulture Šibenik u organizaciji događaja za članove Kluba, nedostaje empatije. Da tvrđave nisu polučile komercijalni uspjeh, tijekom hladnijih, izvansezonskih mjeseci bile bi zatvorene i Šibenčani bi im se mogli diviti samo izdaleka. Prema rasporedu danom

---

²⁵⁶ A. Pancirov, G. Pauk, *Što nam donosi obnova šibenskih tvrđava: Uzurpaciju ili oplemenjivanje javnog prostora?*, Mrežna stranica *Šibenik.in* (27. srpnja 2016.), <http://bit.ly/2EtTDyC> (pregledano 25. rujna 2017.)

²⁵⁷ Saša Šimpraga, *Grad pripada svima*, Mrežna stranica *Vizkultura* (29. lipnja 2016.), <https://vizkultura.hr/grad-pripada-svima/> (pregledano 24. rujna 2017.)

²⁵⁸ *Isto*

na službenim stranicama Tvrđava, u svibnju je sv. Mihovil bio otvoren za posjete od 9 do 20 sati, u lipnju i kolovozu od 9 do 22 sata, u rujnu do 20 sati, a od listopada pa do kraja travnja otvoren je od 9 do 16 sati.²⁵⁹ Barone je tijekom svibnja otvoren od 9 do 21 sat, u lipnju i kolovozu od 9 do 22 sata, tijekom rujna do 20 sati, a od studenog do travnja od 9 do 16 sati.²⁶⁰ Tijekom zimskih mjeseci ugostiteljski objekt na tvrđavi Sv. Mihovila nije u funkciji. Radno vrijeme se obrazlaže prilagođavanjem dnevnom svjetlu (bez čega sustav proširene stvarnosti ne može raditi) i pametnim gospodarenjem budžetom javne ustanove kako bi ostala samoodrživa. Iako se želji za uspješnim poslovanjem ništa ne može prigovoriti, to ne isključuje činjenicu da su tvrđave nedostupne u vrijeme kada je najveći dio građana ima vremena za posjet, a sami spomenici nisu predmetom turističke vreve.

Sustav naplate kojim se financira održavanje tvrđava i drugih projekata za dobrobit gradske kulture se mora održati, no držim da bi se jaz, a i prijeteća gentrifikacija, mogli (barem djelomično) prijeći poduzimanjem nekoliko akcija koje su na dobrobit lokalne zajednice. Tezu da se Šibenik pretvara u prostor ambijentu i prilikama neprimjerenog standarda poduprla bih činjenicom da je u 2017. gotovo 10% manje zaposlenih stanovnika županije nego 2008., a broj bi bio i puno veći da se radno sposobno stanovništvo ne iseljava uslijed manjka ponude kvalitetnih radnih mjesta.²⁶¹ Nedostaci se „krpaju“ agresivnim potenciranjem turizma koji je ipak sezonskog karaktera i zapošljava kadar u prosjeku nižeg obrazovanja te nudi tek dvjestotinjak radnih mjesta.²⁶² Također, prema studiji Hrvatske gospodarske komore u gradskoj jezgri će se do 2020. u korist apartmanizacije i štekatizacije, živjeti tek tristotinjak stalnih stanovnika.²⁶³ Problem suvremenog šibenskog turističkog uzleta obradio je novinar i ekonomski analitičar Ivo Jakovljević člankom *Dvolično šibensko proljeće 2017.*

Uz proširenje ponude novim sadržajem u suradnji s lokalnim umjetnicima i obrtnicima, smatram da bi, po uzoru na brojne gradske knjižnice, trebalo ponuditi besplatan pristup pojedincima i obiteljima koji su socijalni slučajevi na razini grada ili županije. Ako se sagleda dosadašnji broj prodanih pojedinačnih članstava u Klubu prijatelja šibenskih tvrđava, ali i posjeta koji naspram

---

²⁵⁹ *Info*, Mrežna stranica *Tvrđava sv. Mihovila*, <http://svmihovil.sibenik.hr/?stranice=info&id=11> (pregledano 22. rujna 2017.)

²⁶⁰ *Dnevna ulaznica za Tvrđavu Barone i Tvrđavu sv. Mihovila*, Mrežna stranica *Tvrđava Barone*, <http://www.barone.hr/stranice/dnevna-ulaznica-tvrđava-mihovil-tvrđava-barone/15.html> (pregledano 25. rujna 2017.)

²⁶¹ Broj nezaposlenih stanovnika županije je oko 18% u 2017. I. Jakovljević je procijenio da bi, da nema iseljavanja mladih, brojka bila oko 30%. Diana Ferić, *Analitičar Ivo Jakovljević osvrnuo se na "Dvolično šibensko proljeće 2017."*, Mrežna stranica *Šibenik News* (11. travnja 2017.), <http://bit.ly/2EtaYHF> (pregledano 28. rujna 2017.).

²⁶² *Isto*

²⁶³ *Isto*

značajnog rasta broja turista ne rastu očekivanom brzinom, možemo zaključiti da prijem javnosti nije izvrstan. Društvene dobrobiti ovog postupka bile bi mnogobrojne. Skupina koja je za kulturnu baštinu i događanja najviše zakinuta bila bi pozvana sudjelovati u životu grada i novouređenih tvrđava. Nažalost, s financijskim (ne)mogućnostima, s kojima pod ruku često ide i slabije obrazovanje, dolazi i osjećaj marginalizacije, koji bi ovom akcijom bio barem malo malo ublažen. Slobodnim pristupom tvrđavama napravio bi se iskorak prema upoznavanju vlastite kulturne baštine i obrazovanju djece i odraslih. Građanima slabijih financijskih mogućnosti bilo bi, uz razgledavanje i uživanje u vidikovcu, omogućeno sudjelovanje u *Strani B* i *Srijedom po svijetu*, programima koji donosi više od dvadeset besplatnih pojedinačnih kulturnih događanja godišnje. Socijalnim angažmanom bi tvrđave, koje su već u opasnosti od postajanja ekskluzivnim prostorima, bile humanizirane. Uz postojanje ove akcije, brojni građani koji jesu u mogućnosti priuštiti si članstvo, bili bi puno voljniji učlaniti se u Klub prijatelja Šibenskih tvrđava, a polemika oko naplate ulaznica bi zasigurno bilo manje. Tvrđave bi zaista postale prostorom za sve. Broj posjetitelja izvan sezone bi zasigurno porastao, a sukladno tome bi se popila i koja kava više. Socijalno ugroženih slučajeva u čitavoj Šibensko-kninskoj županiji ima oko šest tisuća, s tim da je 2014. na razini grada zabilježeno 1346 osoba koje primaju socijalnu pomoć.²⁶⁴ Današnje brojke nisu mi poznate, stoga ću te uzeti za referencu. Pri ovoj analizi valja uzeti u obzir da ne bi svi kojima je članstvo omogućeno, to i iskoristili. Ako nije moguće ostvariti besplatan pristup onima najpotrebitijima, ili postoji bojazan od preplavlivanja skupinom skromnih potrošačkih mogućnosti, predlažem simboličnu naplatu od idealno tri, maksimalno pet kuna za pojedinačna i idealno sedam, maksimalno deset kuna za obiteljska članstva. Time bi iskorak prema zajednici i dalje bio velik, a Tvrđava kulture Šibenik bi zasigurno pokrila troškove izrade članskih iskaznica. Što se korištenja naočala za proširenu stvarnost tiče, predlažem da se cijena smanji za pola kako bi i to iskustvo bilo pristupačnije. Usto predlažem podjelu od dva puta po dvije besplatne ulaznice za večernja događanja istoj ugroženoj skupini; gratis ulaznice se ionako dijele, pa zašto ne bi bile dane onima koji si to iskustvo teško mogu priuštiti i za čije mentalno zdravlje bi to bila dobrobit. Da bi se ovakva akcija uspješno provela i bila dobro primljena od ciljane skupine, poziv za sudjelovanje u iskustvu šibenskih tvrđava treba biti iskren i od strane gradske uprave i javne ustanove. Dobrobit po gradsku upravu bi zasigurno bili „politički bodovi“, a Tvrđava kulture Šibenik bila bi percipirana kao ustanova koja se ne brine samo za

---

²⁶⁴ INTERVJU: *Vlasnici auta i nekretnina više neće biti „socijalni slučajevi“*, Mrežna stranica *Šibenski portal* (3. ožujka 2014.) <http://bit.ly/2CmHfD5> (pregledano 19. rujna 2017.)

gradsku baštinu, već i Šibenčane. Smatram da bi ovakva akcija od društvene koristi bila pozitivna po percepciju i branding grada, Tvrđave kulture Šibenik, obnovljenih gradskih fortifikacija, ali i da bi se ponovno uspostavila percepcija tvrđava kao javnih prostora. Također bi pozitivno djelovala po percepciju kulture općenito, a postoji i mogućnost da bi ovakav model omogućavanja pristupa baštini pronio i po drugim kulturnim organizacijama diljem države. Sve kulturne ustanove u državi trebale bi težiti povezivanju s konzumentima kulture, komunikacija ne smije biti jednosmjerna, građani se trebaju osjećati pozvanima ne samo na dane kada je pristup slobodan, već trebaju biti aktivni sudionici. Kulturni djelatnici pak trebaju objektivno analizirati svoj proizvod i zajednicu kojoj proizvod nude. Ako se želi izbjeći elitizam u kulturi i dostupnost samo ciljanim skupinama, Tvrđava kulture Šibenik treba učiniti tvrđave pristupačnijima kroz društveno usmjerene akcije. Dan je samo jedan od primjera. Pozitivan korak za privlačenje Šibenčana bilo bi omogućavanje besplatnog pristupa djeci vrtićkog uzrasta koja prelaze dobnu granicu od pet godina ili po principu Muzeja grada Šibenika, besplatan ulaz za djecu do 12 godina. Naplata (a s tim i ograničavanje) pristupa najmlađima je kontraproduktivna za dugovječnost obnovljenih fortifikacija jer ako tijekom djetinjstva ne stvore emocionalnu vezu s prostorima, postoji mogućnost da nikad ni neće. Uz one najmlađe bi trebalo uključiti i najstarije, proširenjem korisnika obiteljske ulaznice i programom povoljnijeg članstva za umirovljenike. Od kratkotrajnih, pojedinačnih događaja, primjerice se može organizirati čitav tjedan otvorenih vrata kada su tvrđave otvorene za posjet svima, ili pak svima u društvu člana Kluba prijatelja šibenskih tvrđava, zatim organizirati događaje humanitarnog karaktera sa slobodnim pristupom, manji festival regionalnog produkt-dizajna i druge aktivnosti koje bi građane privukle na tvrđavu, jer ako se u kratkom vremenu ne stvori kultura čestih posjeta od strane lokalne zajednice, postoji mogućnost da postanu stranim, nedostupnim prostorima.

U *Planu upravljanja kulturnim dobrima na lokalnoj i regionalnoj razini* kao ciljevi plana navode se; objedinjavanje turističkog kulturno-povijesnog proizvoda tvrđava i lokaliteta te njegov razvoj u prepoznatljivi brend Grada i županije; povećanje broja posjetitelja kreiranjem kvalitetne ponude bazirane na tematskom osmišljavanju prezentacije tvrđava i lokaliteta; doprinos dugoročnoj održivosti kulturnih dobara kroz kvalitetan sustav upravljanja posjetiteljima; uspostava sustava podrške za daljnju zaštitu i razvoj kulturnih dobara; razvijanje svijesti među stanovnicima, javnom sektoru i poduzetnicima o važnosti kulturnih dobara i mogućnostima koje njihov razvoj nudi u turističkom, kulturnom, društvenom i ekonomskom smislu.²⁶⁵ Usporedbom zatečenog stanja s

---

²⁶⁵ MICRO projekt d.o.o., *Plan upravljanja kulturnim dobrima na lokalnoj i regionalnoj razini*, 2011. g., str. 37.

ciljevima plana upravljanja kulturnim dobrima možemo zaključiti da revitalizirane tvrđave nisu dovoljno uspješne u njihovom ispunjavanju.

Među prioritetima u kulturi na razini Republike Hrvatske kao prioritetno područje A je određena dostupna i inkluzivna kultura, za opći cilj je određena zaštita i očuvanje kulturne baštine, a prema glavnom planu i strategiji razvoja turizma je među sveukupnim ciljevima navedeno očuvanje vlastite kulture kao osnovne značajke hrvatskog turizma, a među specifičnim ciljevima očuvanje nasljeđa za generacije koje dolaze.²⁶⁶ U tablici br. 23 *Plana upravljanja kulturnim dobrima na lokalnoj i regionalnoj razini* pod nazivom „Usklađenost Plana sa strateškim dokumentima na razini Grada Šibenika“ kao Prioritet 6 naveden je razvoj obrazovne, zdravstvene, kulturne i ostale društvene infrastrukture, a kao Cilj 4 očuvan okoliš, valorizirane i očuvane prirodne i kulturne vrijednosti.²⁶⁷ Zaključujem da se revitalizirane tvrđave ne mogu ubrojiti u dostupnu i inkluzivnu kulturu, niti je ispunjen cilj broj 4 „Usklađenosti Plana sa strateškim dokumentima na razini Grada Šibenika“.

Istražujući za temu opetovano sam bila podsjećana da su tvrđave iznimno snažno sredstvo brendinga Šibenika te da imaju različita značenja različitim skupinama. Grubo bih ih podijelila na interese Grada i interese pojedinca. Pojedinac ih promatra u odnosu na funkciju (vidikovac, scenski sadržaj, povijesnoumjetnička vrijednost, gastronomska ponuda) dok se, kada se o njima govori na razini grada, gleda njihov doprinos Šibeniku. Da pojasnim malo ovo posljednje: argumentirala bih da je većim dijelom svrha njihove adaptacije monetizacija. Kao cilj je određena turistička valorizacija i njihov identitet se kroji više prema novom sadržaju i novim tehnologijama prikazivanja povijesne vrijednosti. Proces obnove i revitalizacije šibenskih fortifikacija će trajati još nekoliko godina prije negoli sklop šibenskih tvrđava, uključujući i sv. Nikolu, bude kompletiran. Svima njima trajno će upravljati Tvrđava kulture Šibenik na kojoj leži nemali zadatak pametnog iskorištavanja resursa tvrđava i oblikovanja njihovog identiteta. Povjeravanjem tvrđava odjelu započet je proces trajnog očuvanja šibenskih gradskih fortifikacija, barem kada govorimo o institucijama.

4.3. Adaptacija i revitalizacija tvrđave sv. Mihovila

Kako se planira, proces adaptacije i revitalizacije svih značajnih objekata šibenskog fortifikacijskog sustava započeo je na tvrđavi sv. Mihovila. U ovom poglavlju će biti obrađeno idejno rješenje, predstaviti će se proces adaptacije i revitalizacije tvrđave, dokumenti izrađeni u

---

²⁶⁶ Isto, str. 24-27.

²⁶⁷ Isto, str. 26-27.

sklopu revitalizacije, dat će se kratka formalna analiza revitalizirane tvrđave i predstaviti daljnji planovi revitalizacije tvrđave.

Na službenoj stranici tvrđave sv. Mihovila navedeni su opći i specifični ciljevi projekta revitalizacije tvrđave sv. Mihovila. Kao opći cilj navodi se doprinos održivom gospodarskom razvoju grada i regije razvitkom i širenjem ponude kulturnog turizma, dok je specifični cilj obnova i nadogradnja turističke infrastrukture „te uređenje tvrđave kao nove turističke atrakcija koja ima za cilj stvarati inovativne kulturno-umjetničke, edukativne i druge sadržaje.“²⁶⁸

U sklopu projekta revitalizacije sv. Mihovila izrađeno je nekoliko dokumenata.²⁶⁹ Neću ih obrađivati pojedinačno, već ću se na njih referirati prema potrebi. Dokumenti definiraju ciljne skupine prema kojima je ponuda revitaliziranih tvrđava usmjerena, prioriteta područja na razini države i projekata, ciljeve upravljanja kulturnim dobrima, slabosti i mane, te donose druge bitne podatke prema kojima možemo analizirati kako se tvrđave percipiraju i valoriziraju od strane upravitelja i u kojoj mjeri su vizije i ciljevi ostvareni.

Obnova i revitalizacija tvrđava sv. Mihovil i Barone je, zajedno s pripadajućom dokumentacijom, najvećim dijelom financirana nepovratnim sredstvima iz Europskog fonda za regionalni razvoj,²⁷⁰ prijavom projekata na pretprijetne programe Europske unije u okviru programa IPA.²⁷¹

---

²⁶⁸ *Revitalizacija tvrđave*, Mreža stranica *Tvrđava sv. Mihovila*, <http://svmihovil.sibenik.hr/?stranice=revitalizacija-tvr-ave&id=3> (pregledano 3. rujna 2017.)

²⁶⁹ *Razvoj branda grada Šibenika kao prvorazredne destinacije kulturnog turizma, Plan razvoja programa Tvrđave sv. Mihovila, Integracija plana upravljanja kulturnim dobrima s projektom rekonstrukcije i afirmacije Tvrđave sv. Mihovila, Pregled kulturnih dobara Šibensko-kninske županije, Plan upravljanja kulturnim dobrima na lokalnoj i regionalnoj razini, Studija najboljih praksi u upravljanju kulturnim vrijednostima u inozemstvu i Hrvatskoj.*

²⁷⁰ „Cilj ovog fonda je jačanje ekonomske i socijalne kohezije te smanjivanje razlika između regija unutar EU, kroz podršku u razvoju i strukturnim prilagodbama regionalnih gospodarstava, kao i podršku prekograničnoj, transnacionalnoj i međuregionalnoj suradnji. Uglavnom je usmjeren na proizvodne investicije u cilju otvaranja radnih mjesta, infrastrukturne investicije te na lokalni razvoj i razvoj malog i srednjeg poduzetništva. Hrvatskoj će ERDF biti otvoren nakon pristupanja, za što se priprema kroz program IPA.“

MICRO projekt d.o.o., *Strategija razvoja grada Šibenika*, 2011. g., str. 13.

²⁷¹ „Glavni ciljevi programa IPA odnose se na pomoć zemljama kandidatkinjama i potencijalnim kandidatkinjama u procesu usklađivanja i provedbe pravne stečevine te pripremi za upotrebu Strukturnih fondova kao i uspostava sustava i stjecanje znanja u upravljanju financijskim instrumentima nakon pristupanja.“

MICRO projekt d.o.o., *Strategija razvoja grada Šibenika*, 2011. g., str. 13.

4.3.1. Idejno rješenje pozornice na tvrđavi sv. Mihovila

U siječnju 2010. predstavljen je projekt idejnog rješenja ljetne pozornice koje je izradila projektna organizacija Situs d.o.o. i prema kojem je tvrđava sv. Mihovila adaptirana.²⁷² Glavni projektant je arhitekt Tomislav Krajina, a suradnici su arhitekti Josip Huljev i Leona Lepej.²⁷³ U prezentaciji su predstavljeni izgled i funkcionalno uređenje kojim se predviđa formiranje kompaktnog platoa unutar perimetralnih zidova, gledališta koje gleda na kanal, izgradnja podrumskih prostorija te se određuje maksimalni kapacitet od 1680 gledatelja (broj je u izvedbenom projektu smanjen).²⁷⁴ Određeni su pristupi pozornici i funkcija sjevernog platoa kao manjeg caffè bara.²⁷⁵ Planom su također predviđeni caffè bar među borovima platoa zapadnog podzida i pristup kroz dvostruke bedeme, na čijoj realizaciji se radi kroz projekt Nikole Bašića, koji će biti obrađen u potpoglavlju posvećenom dvostrukim bedemima. Planom je predviđena dopuna postojeće reflektorske rasvjete oko tvrđave niskim rasvjetnim stupovima u visini jednog metra, električni ormar s priključcima potrebne snage za priredbe i infrastruktura za odvodnju sanitarija i kišnice. Također je dana i procjena troškova; od ukupno procijenjenih troškova u iznosu od 7 334 200 kn, glavnina je određena za opremanje tvrđave; za glavnu i izvedbenu projektnu dokumentaciju je predviđeno 362 000 kn; troškovi za zahvate na povijesnom tkivu iznose ukupno 414 400 kn, od čega je 329 000 kn predviđeno za rekonstrukciju perimetralnih zidova i 22 400 kn za rekonstrukciju otvora tvrđave.²⁷⁶ Potpuna procjena troškova je prenesena u fusnoti,²⁷⁷ dok je konačna vrijednost prve faze projekta pet milijuna kuna više, točnije 12 477 694 kn.²⁷⁸ Troškovnik nije javno objavljen.

Vizija arhitekta bila je da se ljetnom pozornicom na tvrđavi bitno oslobodi prostor između katedrale i vijećnice; trg da se oslobodi od neprimjerenih skela, a predstave Dječjeg festivala i

---

²⁷² Situs d.o.o. - Šibenik, *Sveti Mihovil, idejno rješenje ljetne pozornice* (siječanj 2010.), www.sibenik.hr/preuzmi/253 (preuzeto 17. srpnja 2017.), slajd 2.

²⁷³ Isto, slajd 2.

²⁷⁴ Isto, slajd 3.

²⁷⁵ Isto, slajd 5.

²⁷⁶ Situs d.o.o. - Šibenik, *Sveti Mihovil, idejno rješenje ljetne pozornice* (siječanj 2010.), www.sibenik.hr/preuzmi/253 (preuzeto 17. srpnja 2017.), slajd 11.

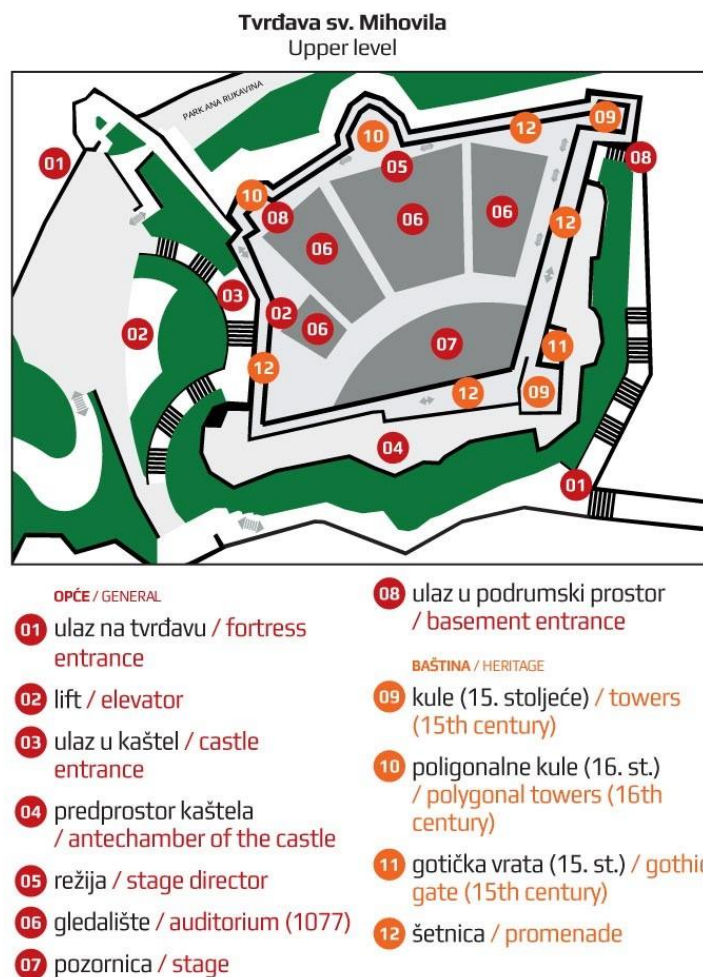
²⁷⁷ Rekonstrukcija perimetralnih zidova – 392 000 kn, stubište i platforme s ogradama – 294 000 kn, rekonstrukcija otvora tvrđave – 22 400 kn, izvedba prostora substrukcija – 1 904 000 kn, popločenje platoa tvrđave – 1 096 000 kn, čelična konstrukcija gledališta – 1 000 000 kn, oplata gledališta i tornja – 240 000 kn, bina s podkonstrukcijom – 90.000 kn, sjedalice gledališta – 730 800 kn, konstrukcija tornja – 30 000 kn, objekt caffè bara i sanitarija – 899 000 kn, uređenje platoa ispred caffè bara – 150 000 kn, vanjska rasvjeta – 35 000 kn, elektroinstalacije za priključak scenske tehnike – 74 000 kn, odvodnja kišnice platoa i kanalizacija – 78 000 kn, projektna dokumentacija: glavna i izvedbena – 362 000 kn. Situs d.o.o. - Šibenik, *Sveti Mihovil, idejno rješenje ljetne pozornice* (siječanj 2010.), www.sibenik.hr/preuzmi/253 (preuzeto 17. srpnja 2017.), slajd 11.

²⁷⁸ Ukupna vrijednost projekta je 1 666 436,16 eura. Iznos odobrenih sredstava iz EU fondova je 999 947,40 eura, a nacionalnog sufinanciranja 666 488,76 eura.

Revitalizacija tvrđave, Mreža stranica *Tvrđava sv. Mihovila*, <http://bit.ly/1ZykN9V> (pregledano 3. rujna 2017.)

Večeri dalmatinske šansone premjeste na ljetnu pozornicu.²⁷⁹ Do ostvarenja vizije nije došlo, te su obje manifestacije ostale gdje su i bile, u prostoru gradske jezgre.

Podzemne prostorije je zamislio kao utilitarni prostor u kome su predviđeni popratni sadržaji za glumce i posjetitelje, spremišta i sanitarije te prezentacijski prostor za eksponate pronađene na lokalitetu sv. Mihovila.²⁸⁰ U izložbenom prostoru je od nalaza izloženo nekoliko komada kamenog namještaja i kamenih topovskih kugli, te je od otvorenja tvrđave iskorišten za svega četiri likovne izložbe.²⁸¹

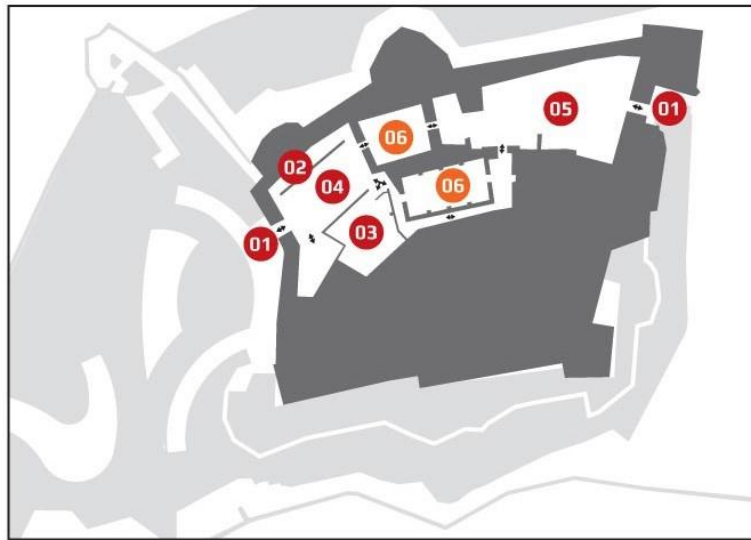

²⁷⁹ »Milijun eura za novo lice tvrđave sv. Mihovila«, *Komunalni vijesnik grada Šibenika*, prosinac 2011., str. 4.-5.

²⁸⁰ *Isto*, str. 4.-5.

²⁸¹ Izložba grafika Zvonimira Vile, izložbe fotografija »Fototera« i »Usamljeni divovi« i izložba radova djece iz četiriju šibenskih vrtića.

Podrumski prostor tvrđave sv. Mihovila
Basement chambers of the fortress

OPĆE / GENERAL 01 ulaz/izlaz / entrance/exit 02 izlaz prema pozornici / stage entrance 03 WC / WC 04 info točka / information point 05 podzemna dvorana / underground hall	BAŠTINA / HERITAGE 06 cisterne (15. stoljeće) / water tanks (15th century)

Slike 14 i 15. Infografika tvrđave sv. Mihovila

4.3.2. Formalna analiza revitalizirane tvrđave sv. Mihovila

Radovi u svrhu revitalizacije tvrđave sv. Mihovila trajali su od 28. travnja 2012. do 15. srpnja 2014.²⁸² Izvedeni su prema projektu arhitekta Tomislava Krajine. Nadležni konzervator projekta bio je Miroslav Škugor. U provedenom natječajnom postupku za izvođenje radova na rekonstrukciji i uređenju tvrđave sv. Mihovila najpovoljnija je bila zajednička ponuda poduzeća Minigradnja d.o.o. i Sarađen d.o.o.²⁸³ Tvrtki Minigradnja d.o.o., koja je izvela projekte gradske plaže Banj i gradske knjižnice, bio je to deseti ugovor od 1996. za izvođenje radova na tvrđavi sv.

²⁸² *Revitalizacija tvrđave*, Mreža stranica *Tvrđava sv. Mihovila*, <http://svmihovil.sibenik.hr/?stranice=revitalizacija-tvr-ave&id=3> (pregledano 4. rujna 2017.)

²⁸³ *Počinju radovi na tvrđavi sv. Mihovil*, Mrežna stranica grada Šibenika *Sibenik.hr* (17. rujna 2012.), <http://www.sibenik.hr/vijesti/pocinju-radovi-na-tvrđavi-sv.-mihovil> (pregledano 4. rujna 2017.)

Mihovila.²⁸⁴ Za nadzor projekta angažiran je arhitektonski studio Arx d.o.o. s Damirom Lasinovićem kao glavnim nadzornim inženjerom.²⁸⁵ Isti studio izradio je glavni projekt uređenja gradske plaže Banj.²⁸⁶

U ovom dijelu ukratko će biti dana kronologija radova na tvrđavi. U rujnu 2012. započeti su pripremni i zemljani radovi.²⁸⁷ Radovi na kaštelu bili su obustavljeni od veljače do kraja rujna 2013., najviše zbog ispitivanja statike petnaestostoljetnih cisterni i potrebe za izmjenom projekta u tom dijelu.²⁸⁸ Izmjenu projektne dokumentacije koju je s dodatnih 900 000 kn financiralo Ministarstvo kulture izvršio je projektant Zoran Popović.²⁸⁹ Do tog je datuma izveden najveći dio radova na sanaciji zapadnog bedema, izgrađen dio armiranobetonske konstrukcije podrumskih prostorija i naliven južni plato tvrđave na kojem se smjestila pozornica.²⁹⁰ Do ožujka 2013. otvorena su tri nova ulaza u tvrđavu.²⁹¹ U siječnju 2014. započeta je montaža čelične konstrukcije na koju je postavljena pozornica te radovi na pristupnom platou s rampama uz zapadni zid tvrđave.²⁹² U travnju 2014. postavljane su vodovodne cijevi za tvrđavu.²⁹³ Tvrđava je svečano otvorena 8. lipnja 2014.²⁹⁴

---

²⁸⁴ Isto

²⁸⁵ Tvrđava sv. Mihovil, Mrežna stranica Arx d.o.o., <http://studioarx.hr/hr/projekt/279> (pregledano 4. rujna 2017.)

²⁸⁶ Plaža Banj, Mrežna stranica Arx d.o.o. <http://studioarx.hr/hr/projekt/270> (pregledano 4. rujna 2017.)

²⁸⁷ Daria Lešić, Počeli radovi na tvrđavi sv. Mihovil, Mrežna stranica Šibenski portal (21. rujna 2012.) <http://sibenskiportal.rtl.hr/2012/09/21/poceli-radovi-na-tvrdavi-sv-mihovil/> (pregledano 5. rujna 2017.)

²⁸⁸ Isto

²⁸⁹ Isto

²⁹⁰ Isto

Gradonačelnik Burić obišao radove na tvrđavi sv. Mihovila, Mrežna stranica grada Šibenika *Sibenik.hr* (23. rujna 2013.) <http://www.sibenik.hr/vijesti/gradonacelnik-buric-obisao-radove-na-tvrdavi-sv-mihovila> (pregledano 5. rujna 2017.)

²⁹¹ Probili tri nova ulaza u tvrđavu, suprotstavljena mišljenja konzervatora, Mrežna stranica *Šibenik.in* (7. ožujka 2013.), <http://bit.ly/2zYjI5n> (pregledano 5. rujna 2017.)

²⁹² Ljetna pozornica bit će gotova u roku, a program će organizirati „Nova u Docu“!, Mrežna stranica *Šibenik.in* (10. siječnja 2014.), <http://bit.ly/2lxPzFl> (pregledano 5. rujna 2017.)

²⁹³ Daria Lešić, Počeli radovi na postavljanju vodovodnih cijevi za tvrđavu sv. Mihovil, Mrežna stranica *Šibenski portal* (14. travnja 2014.) <http://bit.ly/2EsEfm5> (pregledano 5. rujna 2017.)

²⁹⁴ Marko Podrug, Otvorenje tvrđave sv. Mihovila: dobri, stari slet na prekrasnoj pozornici, Mrežna stranica *Tris, Neovisni novinarski portal* (8. lipnja 2014.) <http://bit.ly/2lz15k1> (pregledano 5. rujna 2017.)

slika 16. Tvrđava sv. Mihovila nakon adaptacije

U ovom dijelu dat će se osvrt na značajne zahvate na tvrđavi te kratka kritika korištenih materijala i tretiranja revitaliziranog spomenika. Pri analizi materijala konzultirala sam se s diplomiranim građevinskim inženjerom Šimom Ercegom. Na vanjskom istočnom plaštu tvrđave, između sjeveroistočne kule i predtvrđavskog prostora otvorena su vrata kojima se pristupa u podrumске prostorije. Za nadvratnik je napravljen betonski blok. Građevinski je loše izvedeno i na zidu su vidljivi tragovi izluživanja. Poviše vrata je postavljen mali drveni most na čeličnoj konstrukciji koji povezuje istočni pretprostor i sjeveroistočnu kulu. Pri dnu zida sjeveroistočnog ugla izrasta stablo promjera krošnje dva do tri metra. Biološki je mehanizam degradacije i kao takvo je trebalo biti uklonjeno. Na istočnom predprostoru nije bilo drugih intervencija. Južni predprostor se koristi prema potrebama izvođača, a tijekom sezone postavljeni su visoki barski stolovi sa stolicama. Na vanjskom plaštu istočne kortine značajnih intervencija nije bilo, dok je s unutarne

strane rekonstruirana šetnica. Izvođač je Ultima inženjering d.o.o.²⁹⁵ Južni zid je rekonstruiran do visine ostataka izvorne kortine uz jugoistočnu kulu. Na jugoistočnoj kuli je postavljen teleskop, koji je trenutno u kvaru. Južni bedem je stradao u eksploziji barutane te je prije adaptacije stajao kao niski zid. Rekonstrukcija se nadovezuje na niski zid recentne datacije. Na njemu je također otvoren ulaz za pristup podrumskim prostorijama. S unutrašnje strane zida je izgrađena drvena šetnica na čeličnoj konstrukciji. Na zapadnom uglu je prostorom šetnice simbolički naznačeno nekadašnje postojanje jugozapadne kule. Prilikom posjeta tvrđavi u rujnu 2015. zabilježila sam izluživanja i značajne tragove korozije. Svi tragovi korozije na tvrđavi, povijesnom tkivu i novoj gradnji, u međuvremenu su očišćeni. Tragovi izluživanja su i dalje pristuni. Na sjevernoj strani je u niskoj elevaciji rekonstruiran zid sjevernog podzida. Izuzev šljunkovitog prostora šetnice, prostor je zapušten; prostor uz pokos sjeverne kortine obrastao je travom i niskim raslinjem, a do šetnice je nabacano kamenje i posječeno raslinje. Stanje je usporedivo s onim iz 2015. Između kamenih blokova sjevernog pokosa raste velik broj samoniklog bilja. S unutarnje strane sjeverne kortine uređena je šetnica, na sjeveroistočnoj kuli postavljen je teleskop koji je u kvaru, a poligonalna kula sjeverne kortine je, uz šetnicu, iskorištena kao miks pult za ton majstora. Nadogradnja nedostajućeg dijela zapadnog bedema u visini prati nadogradnju južnog zida. Na ovoj strani imamo dvojna vrata: jedna otvorena u novoj gradnji na prostoru jugozapadne kule i druga otvorena u povijesnom bedemu prema sjeverozapadu. Uza zapadni zid tvrđave se iz prostora zapadnog podzida oslanja dvokrako stubište. U kultivirani, travom prekriveni nasip između dvaju krakova usjeca se tunelski pristup koji vodi u podzemne etaže; služi za dopremanje opreme i u funkciji je pristupa za invalide. Prostor zapadnog podzida prije adaptacije je bio prekriven izraslim borovima; sada je istočni dio zauzet opisanim stubištem i prilazom, usporedni prostor platoa je nasut šljunkom i služi kao parking za opremu pozornice. Uz zapadni zid su postavljene tri klupe za odmor. Na platou podzida su u svrhu ostvarivanja projekta uklonjene više od dvije trećine borova. Do šljunkovitog dijela platoa (koji se koristi i kao parking za potrebe opremanja pozornice) dolazi se betonskim kolničkim trakom iz smjera vatrogasnog doma. Radi formiranja prilaznog puta, zid zapadnog podzida koji je imao neprekinut pravac kretanja od peterokutne kule do gotičkih vrata dvostrukih bedema, prekinut je na jednom dijelu.²⁹⁶ Stazu u ovoj građevinskoj izvedbi ne smatram povijesnoj građevini estetski

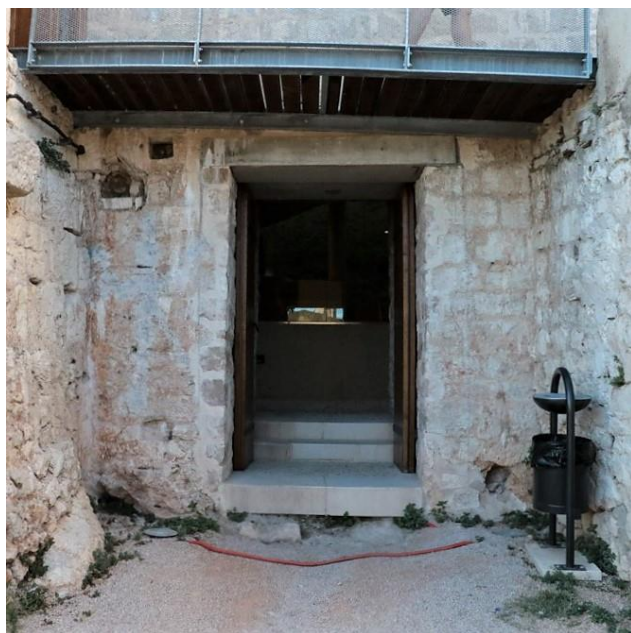
---

²⁹⁵ Reference, Mreža stranica *Ultima inženjering*, <http://ultima-inzenjering.hr/reference/>, (pregledano 6. rujna 2017.)

²⁹⁶ *Dvojni bedemi*, konzervatorski elaborat, Mrežna stranica grada Šibenika *Sibenik.hr*, <http://www.sibenik.hr/> (preuzeto 2. rujna 2017.), str. 8.

primjerenim rješenjem. Za pješački pristup tvrđavi je iskorišten povijesni ulaz uz kulu zapadnog podzida. U kulu zapadnog podzida se nije zadiralo. Sa svih strana je obrasla vegetacijom.

Slika 17. Nadvratnik istočnog ulaza u podrumске prostorije tvrđave

Slika 18. Istočni ulaz u podrumске prostorije tvrđave sv. Mihovila

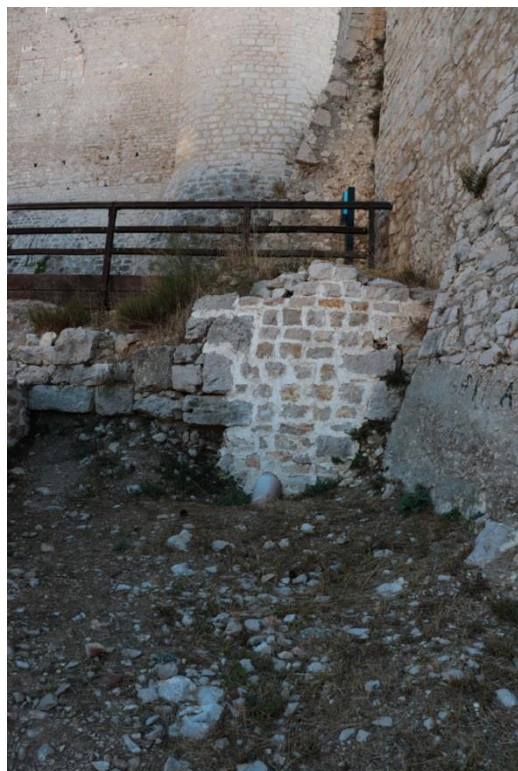
Slika 19. Stablo u zidu istočnog predprostora, jugozapadni ugao

Slika 20. Rekonstruirana šetnica istočne kortine, Ultima inženjering

Slike 21. i 22. Prostor sjevernog podzida

Slika 23. Poligonalna kula zapadnog podzida

Slika 24. Tunelski pristup podzemnim etažama

Slika 25. Pristupna staza na južnom dijelu zapadnog podzida

Prostor unutar kaštela je također značajno izmijenjen. Na podrumskoj razini iskopane su i prezentirane dvije cjelovite petnaestostoljetne cisterne za vodu i dvije fragmentarno sačuvane krušne peći. Za potrebe ostvarivanja prostora sadržaje vršena su iskapanja u živoj stijeni. Ulaz na vrhu sjevernoga kraka stubišta podzida vodi do info-točke, pravokutne prostorije orijentirane zapad-istok smještene u sjeverozapadnom uglu sklopa. Južni i istočni zid su betonski, za sjeverni je postavljena staklena stijena kroz koju se vidi stubište i zid tvrđave. Spoj staklene stijene i betonskog zida je riješen iznimno neurednim zapunjavanjem pur-pjenom. Nosači su armiranobetonski stupovi. Svi zidovi unutar prostora kaštela koji nisu povijesni ili riješeni u obliku staklene stijene su betonski. Konzultant je procijenio da je ugradnja betona jako loše izvedena. Zbijanje je izvedeno vibro štapovima, a površina ostavljena onakvom kakva je bila nakon micanja oplate. Podovi su od polirane betonske paste u kojoj su vidljive konstrukcijske pukotine, možebitno nastale kao posljedice slijeganja tvrđave. Uz sjeverni zid je stubište koje vodi na sjeverni plato tvrđave. Južno se nalaze toaleti. Zimi ne rade, a tijekom sezone u vodokotlicima tijekom velikih događanja dolazi do nedostatka vode. Kako je nedostatak vode infrastrukturni problem koji se pojavljuje svaki put kad je na tvrđavi manifestacija koju pohađa velik broj ljudi potvrdila je gospođa zaposlena kao čistačica koja prilikom istih događanja, opremljena kantom s vodom, služi kao ljudski vodokotlić. Meni osobno je prizor bio šokantan i degradirajuć prema zaposlenici, a zasigurno ne ide u prilog društvene verifikacije tvrđava. Prolaskom kroz info-prostoriju dolazi se do manje od dvaju bačvasto nadsvodenih cisterna. Prolaz kroz svaku od njih riješen je mostovima. Iz sjeverne cisterne se dolazi do sjeveroistočne podrumске prostorije. Prostorija je multifunkcionalna, koristi se kao pomoćni *back-stage* prostor, za potrebe konferencija, predavanja i održavanja rijetkih izložbi. U *Planu upravljanja kulturnim dobrima na lokalnoj i regionalnoj razini* zamišljeno je da predstavlja prostor za muzejsko-galerijski postav u kojem posjetitelji mogu razgledati konzervirane arheološke nalaze i lapidarij, potom da se prema potrebi prenamijeni za ostala događanja.²⁹⁷ U prostoriji se nalaze dvije krušne peći. Južno od prostorije je veća od cisterni te malo dalje izduljeni prostor garderobe usporedo s kojim teče hodnik koji dovodi do izlaza na pozornicu.

---

²⁹⁷ MICRO projekt d.o.o., *Plan upravljanja kulturnim dobrima na lokalnoj i regionalnoj razini*, 2011. g., str. 37.

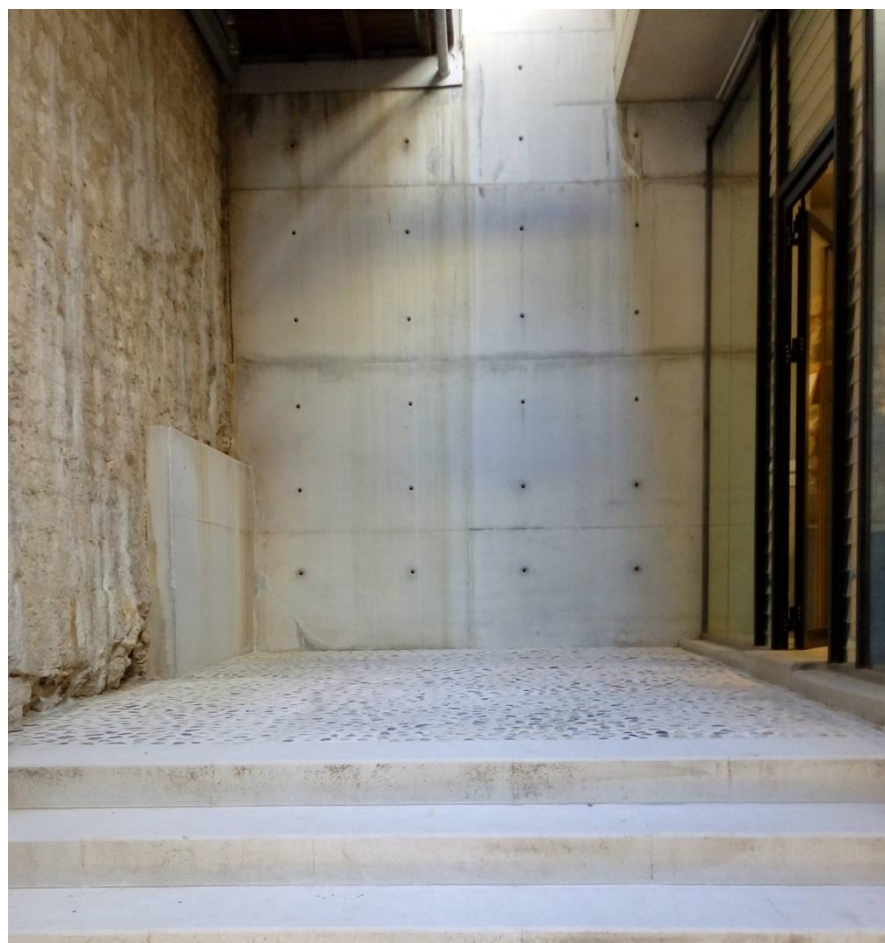

Slika 26. Iskapanja u živoj stijenu u svrhu izgradnje podrumskih prostorija

Slika 27. Izgradnja podrumskih prostorija

Slika 28. Informativna prostorija, rujan 2015.

Slika 29. Betonski zid ispred multifunkcionalne podzemne dvorane

Slika 30. Multifunkcionalna podzemna dvorana, ugradnja betona, detalj

Slika 31. Zapadna cisterna

Slika 32. Konferencija projekta Revitalizacije tvrđave sv. Mihovila u multifunkcionalnoj podzemnoj dvorani

Plato tvrđave možemo podijeliti na sjeverni i južni prostor. Na južnom je pozornica, s drvenim zaslonom u pozadini. Prilikom posjeta 2015. zabilježila sam značajna curenja hrđe iz drvenih i čeličnih konstrukcija na zaslonu pozornice i šetnice uz istočnu kortinu. Curenja su uglavnom zabilježena na betonskim zidovima i očišćena do 2017., no to ne znači da su beznačajna. Na cijeloj tvrđavi prisutni su tragovi izluživanja i curenja cementnog mlijeka koji pokazuju da hidroizolacija nije bila kvalitetno riješena; ako prodire voda, prodiru hrđa i druge štetne tvari kao što su ioni klorida i sulfita koji nagrízaju armaturu. Za beton je proces smrzavanja i odmrzavanja koban, a voda u materijalu to samo pospješuje. Drveni materijal korišten za razne svrhe u nadzemnom prostoru kaštela nije impregniran, lameliran i zaštićen premazom. Izložen je atmosferilijama i razvoju mikroorganizama. Uporabni vijek netretiranog drva je maksimalno deset godina. Kako će stanje biti samo gore, narušit će estetiku tvrđave, umanjiti društvenu verifikaciju i naposljetku donijeti nemale troškove kada dođe do zamjene. Odabir materijala smatram nepromišljenim. Pozornica je montažna: plastične preklopne stolice postavljene su na čeličnu konstrukciju, a gazište

je prekriveno drvenim gredama. Na tribini ima 1077 mjesta i 107 na parteru.²⁹⁸ Prilikom manifestacija kroz konstrukciju, koja je šuplja, na prostor sjevernog platoa padaju plastične čaše, opušci i drugi otpadni materijal. Prostor podno konstrukcije je osmišljen kao prostor za sjedenje, no opasnost da posjetitelja pogodi nešto s tribine to uvelike otežava. Tvrđava kulture Šibenik tvrdi da se na rješavanju ovog problema, koji je također posljedica projektantskog nepromišljanja o formi i funkciji, radi. Najveći dio sjevernog platoa se koristi kao terasa ugostiteljskog objekta koji nije u funkciji izvan sezone. Na zapadu sjevernog platoa je lift za posjetitelje s posebnim potrebama i prijenos tehničke i druge opreme.

Slika 33. Ljetna pozornica na tvrđavi sv. Mihovila

---

²⁹⁸ Isto, str. 37.

Slika 34. Prostor podno pozornice uređen za potrebe vjenčanja

Čišćenje zidova tvrđave, obraslih vegetacijom u svibnju 2017. je izveo Hrvatski planinarski klub sv. Mihovil, kojem je to treća godina za redom da čisti tvrđavu.²⁹⁹ U rujnu je, primjerice, tvrđava značajno bila obrasla biljkama, a stanje je bilo srodno i prilikom snimanja 2015. Biološki mehanizam degradacije, najprisutniji među kamenim blokovima, najviše šteti vapnenom mortu koji je korišten na većini tvrđava. Procesi kapilarnog upijanja vapneni mort mogu potpuno pretvoriti u prah. Smatram da se, obzirom da tvrđave imaju dodijeljenu skrb, treba intenzivno brinuti i o ovom aspektu.

---

²⁹⁹ *Planinari, penjači i speleolozi "šminkali" padine uz tvrđavu sv. Mihovila*, Mrežna stranica *Slobodna Dalmacija* (5. svibnja 2017.), <http://bit.ly/2C74c8T> (pregledano 16. rujna 2017.)

Slika 35. Korozijska i nezaštićeni drveni materijal na pozornici, rujan 2015.

Slike 36 i 37. Izluživanje na istočnom zidu multifunkcionalne dvorane

Otvaranje triju novih ulaza u tvrđavu bilo je predmetom polemika. Nadležni konzervator Miro Škugor držao je da „ako nešto bitno ne utječe na svojstva i valorizaciju kulturnoga dobra, onda je taj postupak radova prihvatljiv“.³⁰⁰ Mišljenju se suprostavio kolega konzervator i autor „Šibenskog fortifikacijskog sustava“ Josip Čuzela, koji tvrđavu ponajbolje poznaje. On je držao da se na tvrđavi dogodio kulturocid i da umjesto da se sadržaj prilagodi tvrđavi, dogodilo se suprotno: na tvrđavi se gradi novi sadržaj unatoč tome što nije do kraja istražena kao povijesni spomenik.³⁰¹ O nedovoljnoj istraženosti tvrđave svjedoči i činjenica da se tijekom izvođenja radova bagerom naišlo na povijesni zid.³⁰² Vijeću Europe, Europskom institutu za očuvanje kulturne baštine, ICOMOS-u i drugim važnim europskim i svjetskim institucijama za kulturu devastaciju zaštićenog spomenika kulture prijavila je arheologinja Tijana Jurković.³⁰³ Betoniranje unutrašnjosti tvrđave i, prema njezinim saznanjima, uništavanje nalazišta keramike iz željeznog doba smatrala je nečuvenim i vrijednim zgražanja.³⁰⁴ Tražena je intervencija Ministarstva kulture, no ono nije potvrdilo da se na tvrđavi dogodila devastacija, a posebice ne kulturocid.³⁰⁵ Općinsko državno odvjetništvo u Šibeniku je temeljem pribavljenih podataka od Ministarstva kulture i Uprave za zaštitu kulturne baštine zaključilo da je projekt izveden u sklopu Izvedbenog projekta ljetne pozornice i u skladu s Konzervatorskim elaboratom uređenja platoa tvrđave sv. Mihovila te da na tvrđavi nije počinjeno kazneno djelo.³⁰⁶ Drago Miletić, predsjednik Društva konzervatora Hrvatske, smatrao je da se ljetnom pozornicom na kaštelu puno toga dobilo, no zahvat je zahtijevao određene ustupke koji ne smiju postati model za daljnju obnovu gradskih tvrđava, posebice ne sv. Nikole.³⁰⁷ Moje mišljenje je da, unatoč rijetkosti i cjelovitosti sv. Nikole, tvrđava sv. Mihovila ima neprocijenjivu vrijednost kao arheološko nalazište koje je moglo ponuditi odgovor na pitanje o nastanku Šibenika. Tvrđava je prije adaptacije trebala biti temeljito arheološki istražena, bez pritiska monetizacije i rokova

---

³⁰⁰ *Probili tri nova ulaza u tvrđavu, suprotstavljena mišljenja konzervatora*, Mrežna stranica *Šibenik.in* (7. ožujka 2013.), <http://bit.ly/2zYjI5n> (pregledano 5. rujna 2017.)

³⁰¹ Diana Ferić, *Skandal na tvrđavi svetog Mihovila otvorio nova-stara pitanja*, Mrežna stranica *Šibenik News* (7. ožujka 2013.), <http://bit.ly/2C8doKx> (pregledano 17. rujna 2017.)

³⁰² *Isto*

³⁰³ Jelena Devčić, Ante Talijaš, *KULTUROCID NA TVRĐAVI PRIJAVLJEN SVJETSKIM INSTITUCIJAMA: Hoće li Europa povući sredstva za projekt?*, Mrežna stranica *Šibenski portal* (31. siječnja 2013.) <http://bit.ly/2Ewcvwz> (pregledano 17. rujna 2017.)

³⁰⁴ *Isto*

³⁰⁵ Diana Ferić, *Franko Vidović: Ponosan sam na nagradu Tvrđavi, a Burić ima "debel obraz" da je primi*, Mrežna stranica *Šibenik News* (18. listopada 2014.), <http://mok.hr/vijesti/item/16906-vidovic-ponosan-na-nagradu-tvrđavi-a-gradonacelniku-buricu-predbacuje-debel-obraz> (pregledano 17. rujna 2017.)

³⁰⁶ *Probijanjem bedema nije počinjeno kazneno djelo*, Mrežna stranica *Šibenik.in* (24. travnja 2013.), <http://bit.ly/2lCZfxL> (pregledano 17. rujna 2017.)

³⁰⁷ *Ljetna pozornica na tvrđavi sv. Mihovil dobitak je za Šibenik, ali nemojte tim modelom obnavljati sv. Nikolu*, Mrežna stranica *Šibenik.in* (15. ožujka 2014.), <http://bit.ly/2q9TGMH> (pregledano 17. rujna 2017.)

izgradnje. Pavle Roca, šibenski profesor likovne umjetnosti, iza kojega je cjeloživotni rad na kulturnom životu grada, drži da projekt ljetne pozornice bitno narušava vrijednost tvrđave kao kulturne baštine, uz katedralu, najdominantniji naslijeđeni spomenik.³⁰⁸ Projekt je smatrao neprihvatljivim i sumnjao u mogućnost održivosti sklopa.³⁰⁹ Osudio je činjenicu da se dobrobit projekta stavila ispred dobrobiti kulturnog dobra.³¹⁰ Mišljenje smatram istinitim jer temeljem obrađenih podataka zaključujem da je pri adaptaciji, koja nosi karakteristike rekonstrukcije i interpolacije te agresivnog zadiranja u povijesno tkivo (uklanjanja dijela zida i otvaranja novih ulaza, loše ugradnje materijala, loše izolacije i infrastrukture, potom i nedovoljne brige za adaptirani spomenik) te potpunog podvrgavanja funkciji i turističkoj valorizaciji, očuvanje povijesnog spomenika bilo sekundarno. „Betonizacijom“ i „štekativizacijom“ narušena je ambijentalnost tvrđave. Povijesni spomenik smatram trajno oštećenim i devaloriziranim.

4.3.2.1. Turistička valorizacija tvrđave sv. Mihovila

Šibenske gradske fortifikacije se revitaliziraju provotno u kontekstu turističke valorizacije. U *Planu upravljanja kulturnim dobrima na lokalnoj i regionalnoj razini* dane su smjernice za upravljanje kulturnim dobrima i preporuke za uspostavu suradnje.³¹¹ Kao ciljane skupine određeni su kulturni turisti, iskusni putnici srednje i starije životne dobi, natprosječnog obrazovanja i prihoda.³¹² Iznosi se kako su preduvjeti za razvoj kulturnog turizma postojeći imidž destinacije, turistička atraktivnost destinacije, turistički promet destinacije i kritična masa sličnih ili s kulturom kompatibilnih atrakcija. U ovom dokumentu stoji da kulturni turizam iznosi gotovo 40% svih turističkih putovanja, s tim da postoji trend pada potražnje za visokom kulturom i atrakcijama koje se moraju vidjeti, a rasta potražnje za suvremenim atrakcijama i ponudom oslonjenom na autentičnu kulturnu baštinu.³¹³ Upravo u tom kontekstu sudjelovanja u svjetskim trendovima turističke ponude revitalizirana je tvrđava sv. Mihovila. U dokumentu *Razvoj branda grada Šibenika kao prvorazredne destinacije kulturnog turizma* iznosi se podatak da je 10% turista u Hrvatskoj

---

³⁰⁸ Pavle Roca je dugogodišnji član Festivalnog vijeća i suradnik na Međunarodnom festivalu djeteta, dvadeset godina je radio u Šibenskom kazalištu i petnaest vodio Galeriju Krševan.

Od Ministarstva nisam puno očekivao, kulturocid na tvrđavi trebali su zaustaviti šibenski konzervatori, Mrežna stranica *Šibenski portal* (16. ožujka 2013.), <http://sibenskiportal.rtl.hr/2013/03/16/od-ministarstva-nisam-puno-ocekivao-kulturocid-na-tvrđavi-trebali-su-zaustaviti-sibenski-konzervatori/> (pregledano 18. rujna 2017.)

³⁰⁹ *Isto*

³¹⁰ *Isto*

³¹¹ MICRO projekt d.o.o., *Plan upravljanja kulturnim dobrima na lokalnoj i regionalnoj razini*, 2011. g., str. 4.

³¹² *Isto*, str. 13.

³¹³ *Isto*, str. 13-14.

motivirano kulturnom ponudom.³¹⁴ Najveći broj kulturom motiviranih posjetitelja u državi ima grad Dubrovnik (26%).³¹⁵ U *Planu upravljanja kulturnim dobrima na lokalnoj i regionalnoj razini* obzirom na korisnike pozornice razlikuju se: vlastiti korisnici (događaji u organizaciji Grada Šibenika ili ustanova i poduzeća u vlasništvu Grada), zatim korisnici diskrecijskih prava (po diskrecijskoj odluci vlasnika, grada Šibenika, primjerice humanitarni događaji, posebne ciljane skupine, javna okupljanja i slično) i komercijalni korisnici koje sačinjavaju događaji komercijalne naravi.³¹⁶

Kao osnovna obilježja kulturnog dobra tvrđave sv. Mihovila navedeni su vizitacijska atrakcija najstarije šibenske tvrđave i vizitacijski dokoličarsko-edukativni poludnevni obilasci.³¹⁷ Potencijalni model revitalizacije tvrđava predlaže identificiranje točaka interesa unutar tvrđave s opisima i znamenitostima koje se preporučuju posjetitelju tijekom obilaska, uvođenje kategorizirane naplate ulaza u tvrđava, obilazak u pratnji vodiča, organizacija raznih događanja oko i unutar tvrđave (oživljavanje povijesnih događaja, muzejski postav i organiziranje kulturnih događaja poput koncerata i predstava).³¹⁸ Sustav signalizacije za tvrđave sv. Mihovila i Barone osmislili su Karlo Kazinoti, Mišo Komenda i Iris Klarić.³¹⁹ Grafički dizajn izveden je kvalitetno i prema suvremenim trendovima u struci, jasan je u tekstualnom i likovnom oblikovanju. Signalizaciju smatram najbolje i najpromišljenije izvedenim aspektom obnovljenih tvrđava. Kvalitetu projekta prepoznao je i međunarodni stručni žiri; dizajnerima je dodijeljeno priznanje *Editors Choice* Međunarodnog instituta za informacijski dizajn te će biti uvršten u publikaciju i putujuću izložbu Instituta koja će kroz dvije godine obići brojne svjetske gradove.³²⁰

---

³¹⁴ Kreator[atk], *Razvoj branda grada Šibenika kao prvorazredne destinacije kulturnog turizma*, studeni 2013. g., str. 12.

³¹⁵ *Isto*, str. 12.

³¹⁶ MICRO projekt d.o.o., *Plan upravljanja kulturnim dobrima na lokalnoj i regionalnoj razini*, 2011. g., str. 37.

³¹⁷ *Isto*, str. 40.

³¹⁸ MICRO projekt d.o.o., *Plan upravljanja kulturnim dobrima na lokalnoj i regionalnoj razini*, 2011. g., str. 41.

³¹⁹ *Priznanje hrvatskim dizajnerima za projekt signalizacije na Tvrđavi sv. Mihovila*, Mrežna stranica *Pogledaj.to* (6. travnja 2017.), <http://pogledaj.to/design/priznanje-hrvatskim-dizajnerima-za-projekt-signalizacije-na-tvrdavi-sv-mihovila/> (pregledano 19. rujna 2017.)

³²⁰ *Isto*

Slike 38-40. Signalizacija na tvrđavi sv. Mihovila

Izuzetno kvalitetno izvedene signalizacije, smatram da su djelatnosti oživljavanje povijesnih događaja i ostvarivanje muzejskog postava u prvoj fazi obnove tvrđave sv. Mihovila minimalne.

Druga faza uređenja tvrđave sv. Mihovila bit će provedena projektom *Fortress ReInvented*, unutar partnerstva tvrđava s područja Hrvatske, Bosne i Hercegovine i Crne Gore (Šibenik – Klis – Zenica – Herceg Novi). Izvor financija je Interreg IPA program prekogranične suradnje.³²¹ Sredstva za projekt vrijedan gotovo šest milijuna kuna odobrena su u veljači 2017.³²² Planirano trajanje projekta je dvadeset i jedan mjesec.³²³ Ideja je povijesne tvrđave predstaviti putem modernih tehnologija te kroz inovativan pristup i digitalne sadržaje doprinijeti zajedničkom razvoju i promociji turističkih potencijala regije, a fortifikacijske spomenike učiniti atraktivnijima turistima i lokalnom stanovništvu.³²⁴ Unutar projekta bit će digitalno predstavljene cisterne, izvest će se *live stream* prijenos između tvrđava, u središte Šibenika će se postaviti totemi s ekranima osjetljivim na dodir te će se izvesti i tablet-audio vodič kroz kulturnu baštinu grada.³²⁵ Ravnateljica Tvrđave kulture Šibenik drži da će se time zaokružiti priča tvrđave sv. Mihovila. Smatram da uspjeh druge faze uređenja ovisi o izvedbi digitalnih sadržaja, ali također donosi opasnost da se tvrđava vrednuje temeljem njihove kvalitete ili nekvalitete.

---

³²¹ Europskim sredstvima obnavljati će se cisterne na Tvrđavi sv. Mihovila, Mrežna stranica *Tvrđava Barone* (3. veljače 2017.), <http://bit.ly/2lWtjFl> (pregledano 19. rujna 2017.)

³²² *Isto*

³²³ *Još 6 milijuna kuna iz Europe stiže u Šibenik: „Sveti Mihovil postat će zaokružena priča“*, Mrežna stranica *Šibenik.in* (11. svibnja 2017.), <http://bit.ly/2lVm8gQ> (pregledano 19. rujna 2017.)

³²⁴ *Šest milijuna kuna za digitalizaciju tvrđave Sv. Mihovila*, Mrežna stranica *Točka na i* (15. svibnja 2017.), <http://bit.ly/2CELkCG> (pregledano 19. rujna 2017.)

³²⁵ *Isto*

4.4. Adaptacija i revitalizacija tvrđave Barone

Društvo za očuvanje šibenske baštine „Juraj Dalmatinac“ je u veljači 2012. u partnerstvu s Gradom uspješno prijavilo projekt *Muzej na tvrđavi Barone (Šubićevac)* na natječaj ADRICULT IPA, fonda za prekograničnu suradnju.³²⁶ Planirani projekt muzeja rata na otvorenome nije prošao natječaj.³²⁷

4.4.1. Projekt turističke valorizacije tvrđave Barone

Projekt turističke valorizacije tvrđave predstavljen je u siječnju 2013., a izvedba projekta je započeta 17. lipnja 2014.³²⁸ Tvrđava je svečano otvorena 29. siječnja 2016.³²⁹ Ukupna vrijednost projekta je 10 331 248 kn.³³⁰ Nadležni konzervator bio je Ivo Glavaš.³³¹ Radove na tvrđavi izvodila je tvrtka Ploter d.o.o.³³² U siječnju 2016., pri kraju radova, tvrtka koja je na javnom natječaju dala najnižu ponudu i dobila angažman, iznenada je napustila gradilište.³³³ Tvrtka je i prije „nestanka“ probijala rokove uslijed neprofesionalnosti, odnosno angažmana nestručnih radnika.³³⁴ Ista je bila angažirana na obnovi Kneževe palače u Zadru, također financirane iz strukturnih fondova EU.³³⁵ U oba slučaja ugovori s izvođačem radova su raskinuti; u Šibeniku zbog napuštanja gradilišta, a u Zadru zbog kašnjenja radova.³³⁶ Kašnjenje radova stvara prijetnju od probijanja rokova i kršenja ugovora s europskim fondovima. U slučaju probijanja rokova gradovi bi morali vratiti puni iznos

---

³²⁶ Jordanka Grubač, *Muzej šibenskih ratova na tvrđavi Barone*, Mrežna stranica *Slobodna Dalmacija* (3. ožujka 2012.), <http://bit.ly/2EWpY0Y> (pregledano 16. rujna 2017.)

³²⁷ *Muzej na tvrđavi Barone (Šubićevac)*, Mrežna stranica *Juraj Dalmatinac* (17. veljače 2013.), <http://www.jurajdalmatinac.com/?p=191> (pregledano 16. rujna 2017.)

³²⁸ *Projekt turističke valorizacije Barone*, Mrežna stranica *Juraj Dalmatinac*, http://www.jurajdalmatinac.com/?page_id=1152 (pregledano 20. rujna 2017.)
Revitalizacija tvrđave, Mrežna stranica *Tvrđava Barone*, <http://www.barone.hr/stranice/revitalizacija-tvr-ave/5.html> (pregledano 20. rujna 2017.)

³²⁹ Marko Podrug, *Tvrđava Barone: bijeg u proširenu stvarnost*, Mrežna stranica *Tris, Neovisni novinarski portal* (30. siječnja 2016.), <http://tris.com.hr/2016/01/tvrdava-barone-bijeg-u-prosirenu-stvarnost/> (pregledano 20. rujna 2017.)

³³⁰ *Revitalizacija tvrđave*, Mrežna stranica *Tvrđava Barone*, <http://www.barone.hr/stranice/revitalizacija-tvr-ave/5.html> (pregledano 20. rujna 2017.)

³³¹ Ivo Glavaš, *Evo kako je otkrivena starija faza šibenske tvrđave Barone*, Mrežna stranica *Šibenik.in* (5. rujna 2015.), <http://bit.ly/2CP82Vn> (pregledano 21. rujna 2017.)

³³² *Mileta obišao građevinske i arheološke radove na tvrđavi Barone*, Mrežna stranica *Tvrđava Barone* (29. siječnja 2015.), <http://bit.ly/2ISPP0G> (pregledano 21. rujna 2017.)

³³³ *Ploter kasni s radovima na tvrđavi koja se obnavlja europskim novcem*, Mrežna stranica *Zadarski list* (19. studenog 2015.), <http://bit.ly/2ArEU3L> (pregledano 21. rujna 2017.)

Diana Ferić, *Predstavnici Grada morali na silu preuzeti gradilište na tvrđavi Barone, izvođač radova nestao*, Mrežna stranica *Šibenik News* (4. siječnja 2016.), <http://bit.ly/2CzffJ2> (pregledano 27. lipnja 2017.)

³³⁴ *Ploter kasni s radovima na tvrđavi koja se obnavlja europskim novcem*, Mrežna stranica *Zadarski list* (19. studenog 2015.), <http://bit.ly/2ArEU3L> (pregledano 21. rujna 2017.)

³³⁵ T. V., *Ploter i loš zakon mogli bi Zadar koštati 38 milijuna kuna*, Mrežna stranica *Narodni list* (16. siječnja 2016.), <http://www.narodni-list.hr/posts/172185004> (pregledano 21. rujna 2017.)

³³⁶ *Isto*

dobivenih sredstava. Angažman nestručnih i nekvalificiranih izvođača, u ovom slučaju istog, problematičan je jer se pojavljuje prijetnja od nestručnog tretiranja povijesnog spomenika i građevinskih radova upitne kvalitete.

Na tvrđavi sv. Mihovila naglasak je stavljen na kulturu i kreativne industrije, a kod Baronea na valoriziranje bogate prošlosti i gastro-kulturnom centru. Odjel za upravljanje objektima fortifikacijskog sustava imao je veću ulogu u provedbi projekta adaptacije tvrđave Barone, a idejno rješenje ponudili građani okupljeni u društvo Juraj Dalmatinac.³³⁷ Autor je projektni tim Arhitektonskog studija 25,4 mm d.o.o. koji sačinjavaju Ivana Lozić, Marko Paić i Petar Reljanović.³³⁸ Idejnim projektom zamišljeno je da se na tvrđavi napravi visokotehnoški muzej koji koristi tehnologiju proširene stvarnosti (eng. *augmented reality*, skraćeno AR) putem koje se mogu promatrati sadržaji iz šibenske povijesti, prvotno iz doba Kandijskog rata.³³⁹ U projektu je kao posebna atrakcija naglašen pogled s vidikovca na panoramu grada kakav je bio u 17. stoljeću.³⁴⁰ Pri adaptaciji tvrđave uklonjeni su ruševni ostaci objekta koji je služio prvo kao meteorološka stanica, potom kao ugostiteljski objekt s plesnom terasom.³⁴¹ Zamišljena je izgradnja novog objekta podijeljenog na gastro-kulturni dio, suvenirnicu, *lounge* zonu i sanitarni čvor. Ostakljen je kako bi se zadržala funkcija vidikovca. Usto je predviđena izgradnja dječjeg igrališta i amfiteatra za stotinu osoba. Planom je predviđena obnova, sanacija bedema i nadogradnja „kako bi se što više približili izvornom obliku te kako bi se spriječilo dalje propadanje“.³⁴²

---

³³⁷ *Ovako tvrđave služe Šibeniku*, Mrežna stranica *Infozona* (5. ožujka 2016.), <http://infozona.hr/news/ovako-tvrđave-sluze-gradu/8845> (pregledano 12. rujna 2017.)

³³⁸ *Revitalizacija tvrđave*, Mrežna stranica *Tvrđava Barone*, <http://bit.ly/2EW4sd1> (pregledano 20. rujna 2017.)

³³⁹ *Projekt turističke valorizacije Barone*, Mrežna stranica *Juraj Dalmatinac*, http://www.jurajdalmatinac.com/?page_id=1152- (pregledano 20. rujna 2017.)

³⁴⁰ *Isto*

³⁴¹ *Isto*

³⁴² *Projekt turističke valorizacije Barone*, Mrežna stranica *Juraj Dalmatinac*, http://www.jurajdalmatinac.com/?page_id=1152- (pregledano 20. rujna 2017.)

Slika 41. Shematski prikaz projekta revitalizacije tvrđave Barone, pogled sa sjevera

4.4.2. Formalna analiza i analiza sadržaja revitalizirane tvrđave Barone

U jesen 2014. započeli su konzervatorski i arheološki radovi na tvrđavi Barone, što je bio prvi koordinirani istraživački posao na šibenskim fortifikacijama unatrag dvadeset godina, ujedino i prvi veliki zahvat na bastionskom sustavu u Dalmaciji u novijoj povijesti.³⁴³ Prilikom istraživanja dostupne građe nadležni konzervator Ivo Glavaš pokušao je locirati natpis koji je nekoć stajao iznad ulaza u tvrđavu.³⁴⁴ Natpis se prelomio na dva dijela i don Krsto Stošić ga je između dva svjetska rata prenio u šibenski muzej, gdje mu se gubi svaki trag.³⁴⁵ Također je pronašao Coronellijeve crteže s prikazom tvrđave u biblioteci Marciani u Veneciji. U istoj biblioteci je povjesničar Tvrđave kulture Šibenik Josip Pavić nešto kasnije pronašao dvije karte koje prikazuju najstarije faze tvrđava Barone

³⁴³ Ivo Glavaš, *Evo kako je otkrivena starija faza šibenske tvrđave Barone*, Mrežna stranica *Šibenik.in* (5. rujna 2015.), <http://bit.ly/2CP82Vn> (pregledano 21. rujna 2017.)

³⁴⁴ *Isto*

³⁴⁵ *Isto*

i sv. Ivan.³⁴⁶ Sondažna arheološka iskopavanja na poziciji ulaznih vrata u tvrđavu otkrila su dijelove bedema koji nemaju veze s vidljivom arhitekturom tvrđave, što bi značilo da pripadaju prvoj, brzinskoj fazi tvrđave izvedenoj za baruna Degenfelda.³⁴⁷

Slike 42 i 43. Jugoistočni bedem prije i poslije obnove

Južni bedem, tijekom povijesti oštećen i izgrađen u suhozidu, srušen je i ponovno izgrađen, podignut na visinu od otprilike 120 centimetara.³⁴⁸ Na sjeveroistočnim bedemima rekonstruirani su topovski otvori i prema izvornim planovima nadograđen je takozvani parapet širine 4 metra, u koji su uvučene replike topova. Vanjski i unutarnji zidovi parapeta podignuti su u kamenu i izvorno

³⁴⁶ *Barone i Tanaja kakvi dosad nisu viđeni: Šibenski povjesničar pronašao najstarije prikaze tvrđava*, Mrežna stranica *Šibenik.in* (29. studenog 2016.), <http://bit.ly/2EXXDHw> (pregledano 21. rujna 2017.)

³⁴⁷ Ivo Glavaš, *Evo kako je otkrivena starija faza šibenske tvrđave Barone*, Mrežna stranica *Šibenik.in* (5. rujna 2015.), <http://bit.ly/2CP82Vn> (pregledano 21. rujna 2017.)

³⁴⁸ *Projekt turističke valorizacije Barone*, Mrežna stranica *Juraj Dalmatinac*, [http://www.jurajdalmatinac.com/?page_id=1152-](http://www.jurajdalmatinac.com/?page_id=1152) (pregledano 20. rujna 2017.)

zemljom ispunjen prostor zapunjen je betonom. Kao i na tvrđavi sv. Mihovila, i na Baroneu s vanjske strane među kamenjem izrasta vegetacija, posebice na tlu uza zidove tvrđave, gdje raste i nekoliko grmova. U oba slučaja je zamjerka što se rekonstruirani zidovi stapaju s povijesnom arhitekturom. Razgraničenje između povijesnih i novoizgrađenih zidova je najjednostavnije moglo biti označeno bakrenom trakom. Ovakvom izvedbom se zamućuje granica između novog i starog i promatrač se dovodi u zabludu. Uz sjeveroistočni zid tvrđave je šljunčani plato za parking automobila. Plato je neuredan do granice zapuštenosti, a zbog nagiba terena predstavlja problem pješacima i vozačima po Šubićevom šetalištu. Naime, čim padne kiša ili se na parkiralište popne nekoliko vozila, zemlja i šljunak kojim je nasut kliznu na cestu. Šljunak bude povremeno počišćen, no to nije trajno rješenje problema. Parkiralište je izgled poprimilo nakon što je Ploter napustio gradilište.³⁴⁹ Tvrтка je iza sebe ostavila građevinski materijal, mahom pijesak i šljunak, koje su nastavljači radova iskoristili za poravnavanje platoa.³⁵⁰ Na južnom dijelu zapadnog zida je ulaz u tvrđavu. Ulazna konstrukcija izvedena je od drva, čelika i čelične mreže. Na drveni zid postavljena je čelična konstrukcija koja visinom prati kameni zid. Unutar tvrđave uklonjeni su borovi i ruševni ostaci ugostiteljskog objekta. Prostor platoa unutar tvrđave možemo podijeliti na viši, sjeverni dio, i niži južni. U jugoistočnom uglu je uza zid posađena živica uz koju su postavljene klupe. Pijeskom nasuti prostor je iskorišten za postavljanje sprave za dječju igru. Riječ je o drvenoj galiji marke Eibe, koja se prodaje po cijeni od 109 062,05 kuna, što ne uključuje troškove slanja koji iznose 10% od cijene proizvoda.³⁵¹ Smatram da je ovaj novac mogao i trebao biti uložen u proizvod domaće proizvodnje i prezentaciju lokalnog oblika brodogradnje, tim više jer su među ciljevima revitalizacije tvrđava poticanje gospodarske djelatnosti u županiji i malog poduzetništva. Primjer lokalnog oblika brodogradnje su betinske gajete. Kupovinom gotovog proizvoda, ma koliko simpatičan bio, propuštena je prilika za prezentaciju lokalne baštine i edukaciju najmlađih o njoj. Na platou su zasađena četiri stabla. Po sredini platoa izgrađen je objekt od otprilike dvjesto metara kvadratnih u kojem su smješteni gastro-kulturni centar s pametnim stolom, sanitarni čvor i suvenirnica. Izveden je kao spoj nekoliko pravokutnih elemenata blago različite elevacije, što objektu daje dinamičnu formu. Najveći element je s gornje strane prekriven travom. Ispred objekta je postavljena tenda koja se upire o čelične stupove ispred južne kortine. Najveći dio objekta

---

³⁴⁹ Marija Lončar, *Zbog šljunka na cesti iza Tvrđave Barone auti voze kao po ledu, a i pješaci se lako poskliznu*, Mrežna stranica *Slobodna Dalmacija* (8. veljače 2017.), <http://bit.ly/2IXFIZK> (pregledano 22. rujna 2017.)

³⁵⁰ *Isto*

³⁵¹ *Ibondo Movement Active Pinta*, Mrežna stranica *Eibe*, http://www.eibe.co.uk/ibondo-movement-active-pinta_5591475.html?c=306914# (pregledano 22. rujna 2017.)

iskorišten je za gastro-kulturni centar kojim upravlja Tvrđava kulture Šibenik. Na zapadu su s prednje i stražnje strane postavljene terase. Stražnja terasa nije u funkciji izvan sezone. Prostor uz južnu kortinu je u funkciji terase. Prostor iza objekta koristi se kao svojevrsno otvoreno skladište za pohranu opreme, stolova i stolica van upotrebe, drvenih dasaka i vreća smeća. Prizor ne ide u prilog valorizaciji tvrđave. Prostor unutar objekta iskorišten je najvećim dijelom kao sala centra koja se po potrebi može koristiti i za prezentacije. Ovaj dio je ostakljen. U središnjem dijelu nalaze se sanitarnije na začelju; u prednjem dijelu su šank i pametni stol na dodir koji posjetitelji mogu koristiti za informiranje o tvrđavi i ponudi, OPG-ovima s kojima surađuje, gradskim znamenitostima i značajnim povijesnim ličnostima, starim šibenskim receptima te gledanje filma „Barone“. Igrano-animirani film iz vizure Frane Divnića opisuje osmanski napad na Šibenik povodom koga su dvije tvrđave sagrađene. Film je informativan i (prema mojem osobnom sudu) najzanimljiviji dio virtualne ponude tvrđave, no kako je na hrvatskom jeziku, glavnu ciljanu skupinu, turiste, ostavlja zakinutima. Smatram da bi film trebao imati podnatpise barem na engleskom i prikazivati se posebno u prostoru objekta. Upravljanje sadržajem pametnog stola, osnovnim funkcijama poput povlačenja, rotiranja i mijenjanja veličine prozora, nažalost je problematično do granica frustracije. Suvenirnica prodaje proizvode hrvatskih OPG-ova i drugih domaćih malih i srednjih poduzetnika. Mana u prezentaciji ovog hvalevrijednog i atraktivnog aspekta tvrđave jest nedovoljna marketinška aktivnost, odnosno prezentacija isključivo na lokaciji. Na internetskim stranicama tvrđave je dan samo opći opis popraćen s tri fotografije iz suvenirnice i nekoliko *stock* fotografija proizvoda. Istočno od objekta je multifunkcionalna amfiteatralna pozornica s otprilike sto sjedećih mjesta. Na jugoistoku su postavljene dvije platforme za promatranje panorame grada kakv je bio u 17. stoljeću uz upotrebu tableta pomoću proširene stvarnosti. Tableta nema, što znači da platforme nisu u funkciji. Viši, sjeverni dio tvrđave, riješen je kao šetnica s dvije klupe za odmor, točkama za korištenje AR naočala i replikama topova. Šetnici se prilazi na zapadu pored ulaza. Ostvarene su dvije glavne osi kretanja: uz zid tvrđave i ravno uz čeličnu ogradu. Pod je riješen na nekoliko načina: korišteno je kamenje povezano mortom, reciklirana cigla, drvena oplata i piješčani nasip. Cigla je sklona mrvljenju i oštećenjima. Platou se prilazi putem stuba načinjenih od masivnih drvenih greda polegnutih na kamen povezan mortom. Kao i na tvrđavi sv. Mihovila, drveni materijal nije zaštićen. U jugozapadnom dijelu nalaze se manje zelene površine i debeli zidovi od kamenja i iznimno lošeg morta s jako velikim brojem pukotina. Također se jako mrvi. Na zelenim površinama

postavljeni su žičani ljudi za koje pretpostavljam da bi trebali predstavljati vojnike. Funkcija nije ničim naznačena, niti su dijelom proširene stvarnosti.

Slika 44. Tvrđava Barone nakon obnove, pogled sa sjevera

Slika 45. Sjeverozapadni bedem tvrđave Barone

Slika 46. Parking tvrđave Barone, pogled s sjeverozapada

Slika 47. Stube za pristup sjevernom platou

Slika 48. Zid na sjeverozapadu sjevernog platoa tvrđave

Slika 49. Ugradnja morta na sjeverozapadnom zidu sjevernog platoa tvrđave

Slika 50. Gastro-kulturni centar nakon izgradnje, pogled sa sjeveroistoka

Slika 51. Prostor iza gastro-kulturnog centra, 4. rujna 2017.

U ovom dijelu analizirati ću iskustvo proširene stvarnosti na kojoj je izgrađena aktivna kulturna ponuda tvrđave. Na internetskoj stranici tvrđave Barone donose kako je proširena stvarnost „tehnološka inovacija u kojoj je svijet koji korisnik vidi *proširen* računalno generiranim sadržajima poput zvuka, slike ili primjerice digitalnim likovima. Pomoću AR tehnologije, korisnik je interaktivno povezan s okolnim stvarnim svijetom, te digitalno kontrolira pristup određenim informacijama koje su mu dostupne. Proširena stvarnost se aktivira detekcijom vizualne mete, ...“³⁵² Sadržaj proširene stvarnosti osmislila je tvrtka Kadei.³⁵³ Proširena stvarnost se koristi putem naočala i slušalica koje se u suvenirnici preuzmu po cijeni od dvadeset kuna. Naočale su marke Epson, model Moverio BT-200, a aktiviraju se gledanjem u točke proširene stvarnosti kojih na tvrđavi ima pet, uglavnom na višem platou. Naočale su, posebice u kombinaciji sa slušalicama, neudobne i nespretno za korištenje. Teške su i klize s lica. Na svakoj leći se pomoću projektor prikazuje mali prozorčić s animiranim sadržajem. Točke za korištenje proširene stvarnosti trebaju biti osvijetljene kako bi se detektirale, stoga su upotrebljive samo do sumraka pošto aktivacijski paneli nisu umjetno osvijetljeni. Prilikom korištenja, unatoč dovoljnoj količini svjetla i desetak pokušaja aktivacije, jedna od točaka nije radila. Slučaj nije izoliran i događa se često. Pristupom i aktivacijom svake od točaka prikaže se etapa digitalno animirane priče o tvrđavi i Šibeniku u doba Kandijskog rata. Sadržaj svake od točaka traje između jedne i tri minute. Digitalni vodiči koji pričaju priču su Frane Divnić i dječak Jure. Sve animacije naglo počinju i završavaju, popraćene preglasnom glazbom koja ne doprinosi pozitivnom korisničkom iskustvu. Unatoč nagrađivanosti projekta, neporecivo je da su animacija i glasovna sinkronizacija izvedeni jako loše; Jure je neuvjerljiv (a stoga i nezanimljiv) te, kako ga je novinar *Tris* portala opisao, pomalo jeziv, dok je kvaliteta animacije i anatomije na razini kompjuterskih igara s kraja prethodnog milenija. Usto, animacije su prepune grešaka za koje hrvatski naziv ne postoji, a u engleskom jeziku se nazivaju „glitches“. Nažalost, ne očituje se ni kvaliteta sa scenarijske strane. Kako ne bismo ostali na mojoj kritici, za komentar sam zamolila višestruko nagrađivanog animatora Veljka Popovića, čiji studio Lemonade3d je bio dionikom natječaja, no bio prisiljen odustati zbog nerealnih uvjeta. Izjavom, za koju smatram da osvjetljuje problem iskustva virtualne stvarnosti tvrđave, zaključit ću raspravu o ovom aspektu revitalizirane tvrđave te ju prenosim u cijelosti. „Vjerojatno se zbog nedostatka budžeta potrebnog za kvalitetnu

---

³⁵² *Proširena stvarnost na Tvrđavi Barone*, Mrežna stranica *Tvrđava Barone*, <http://www.barone.hr/stranice/prosirena-stvarnost/12.html> (pregledano 23. rujna 2017.)

³⁵³ Hrvoje Budin, *Storytelling u vremenu tehnologija: kako humanizirati tehnologiju i pričati bolje priče*, Mrežna stranica *Kadei* (21. ožujka 2016.), <http://bit.ly/2E6nxId> (pregledano 23. rujna 2017.)

realizaciju animiranog sadržaja dobro ispunila forma AR iskustva, ali sadržajno je kvaliteta ispod razine koje zahtjeva ovakav objekt i zadatak. To je često rezultat kod javnih natječaja koji se sprovode po nalogu gradskih i državnih tijela koje iste natječaje sastavljaju bez stručnog vodstva profesionalaca iz tog polja. Kao rezultat natječaji su često besmisleni, a propozicije nepovezane sa stvarnošću. To izvođače stavlja u nezavidnu poziciju, a i često za rezultat ima da se visoko kvalificirani stručnjaci zbog nebuloznosti natječaja na isti ni ne prijavljuju. Siguran sam da je tvrtka koja je izvodila ovaj natječaj učinila najbolje što je mogla unutar takvih propozicija i svoje stručnosti.“

Slike 52 i 53. Digitalni vodiči Jure i Frane Divnić, AR

Planirana je i izrada igre proširene stvarnosti, no nažalost, nitko se nije javio na natječaje, prvi u svibnju 2015., a potom i drugi, s pojednostavljenom papirologijom, u lipnju.³⁵⁴ Gradska uprava je neuspjeh drugog natječaja objasnila zauzetošću domaćih tvrtki za izradu igrica, za koje kažu kako imaju dogovorene poslove kroz naredne tri godine.³⁵⁵ Kako u protekle dvije i pol godine nije bilo govora o ideji, vjerujem da je ili odbačena ili stavljena na čekanje, možda kao projekt koji će na red ponovno doći nakon što se dovrši *Fortress ReInvented*. Ideju kreiranja takozvanog „advergame-a“³⁵⁶ smatram dobrom jer, ako se kvalitetno provede u djelo, ima potencijala angažirati posjetitelje na učenje, istraživanje i ponovno vraćanje tvrđavi. Za usporedbu, animirani vodiči nisu zaista interaktivni jer se prezentira samo jedan sadržaj i nema potrebe vraćati mu se. Prostora za izradu igre proširene stvarnosti ima zaista mnogo, i to u velikom broju žanrova, a čak bi se i mogle nagradivati nekim zabavno-edukativnim sadržajem. Optimistično, postati igrama grada, bilo za djecu, bilo za 21. stoljeće i još jednim sredstvom brendinga grada i tvrđava usmjerenih prema budućnosti. Ideja nije toliko daleka, ako se sjetimo opsesiju igrom *PokemonGo* u recentnoj prošlosti. Primjerice, igrač bi na tvrđavama mogao skupljati predmete za gradnju i opremanje tvrđava i tako podizati razine, zatim rješavati zagonetke i tražiti tragove na tvrđavama, odigrati čitav Kandijski rat i druge velike bitke iz gradske povijesti, graditi vojsku i trgovati s Morlacima, a mogla bi se uključiti i čitava jezgra Šibenika i igra služiti u svrhu upoznavanja grada. Igra bi mogla biti u nastavcima, za pojedince i timove, a čak bi se mogla i organizirati ljetna događanja i natjecanja. Prikladno bi bilo i uključiti srednjovjekovni sajam. Kako bi ideja uspjela, igra mora idejno biti na visokoj razini, dok se interaktivnost može ostvariti putem geolokacija, čime bi se zaobišao problem vizualnog prepoznavanja prisutnog kod točaka proširene stvarnosti na tvrđavi i pred katedralom gdje je digitalni vodič Juraj Dalmatinac, nažalost u svemu srodan vodičima na Baroneu. Optimistično se nadam da, ako do ostvarenja ideje dođe, da ni naručitelji ni stvaraoci neće pristajati na mediokritetna rješenja kojima bi se samo „nešto napravilo“, već da će se potruditi iskoristiti potencijal ove prilike. Igram bi se tvrđave mogle približiti građanima.

---

³⁵⁴ Daria Lešić, *TUŽNA STVARNOST „PROŠIRENE“ STVARNOSTI: Propao natječaj za izradu virtualne igre na tvrđavi Barone*, Mrežna stranica *Šibenski portal* (12. lipnja 2015.), <http://bit.ly/2CmHfD5> (pregledano 24. rujna 2017.)

³⁵⁵ *Isto*

³⁵⁶ Igra načinjena isključivo za svrhu promoviranja proizvoda, organizacije ili svjetonazora.

4.5. Projekt revitalizacije tvrđave sv. Ivana

U srpnju 2013. održana je javna rasprava o namjeni i uređenju tvrđave sv. Ivana, a u listopadu donesen poziv za izradu idejnog rješenja.³⁵⁷ Idejno rješenje bi trebalo poštovati kulturno-spomeničku vrijednost tvrđave i sadržavati edukativno-zabavne sadržaje za djecu svih uzrasta čime bi se kreirao identitet „dječje tvrđave“ namijenjen za sv. Ivana.³⁵⁸ Rješenje bi trebalo obuhvatiti adaptiranje tvrđave u skladu s konzervatorskim elaboratom, uklanjanje repetitora, smještaj adrenalinskog zabavnog parka za djecu najvećim dijelom u donjoj zoni tvrđave, restorana s vidikovcem na gornjem platou te uređenu prometnu komunikaciju s drugim dvjema gradskim tvrđavama i parking. Također je navedeno da sadržaj mora tvrđavu činiti samoodrživom, što vrijedi i za druge dvije gradske tvrđave.³⁵⁹ Sredstva za izradu idejnog rješenja i glavnog projekta u listopadu 2013. odobrilo je Ministarstvo kulture.³⁶⁰ Idejni, potom glavni i izvedbeni projekt izradili su Dina Vulin Iveković i Boris Iveković iz arhitektonskog studija »Vulin Iveković«.³⁶¹ U siječnju 2015. na tvrđavi su započeli geomehanički radovi.³⁶² Radove je izvela tvrtka Geokon d.o.o.³⁶³ Dana 13. lipnja iste godine započeta su arheološka istraživanja. Voditelj arheološkog istraživačkog tima je Željko Krnčević, a konzervatorski nadzor obavlja Marko Sinobada. Radove su volonterski izveli članovi Društva za očuvanje šibenske baštine “Juraj Dalmatinac” i drugih šibenskih društava i udruga. Tijekom kolovoza i rujna izvedena su arheološka iskapanja u zapadnom dijelu predtvrđavskog prostora; definiran je sklop zidova u produžetku najzapadnijeg bastiona i otkriven dotad nepoznat lučno nadsvođen otvor širine četiri metra. Na taj zid se na jugoistoku pod pravim kutom nastavlja drugi zid istražen u dužini dvanaest metara, poznat s povijesnih prikaza tvrđave. Sjeveroistočno i jugoistočno od dvaju zidova otkriven je splet različito orijentiranih zidova koji pokazuju kako je zapadni dio predtvrđavskog prostora znatno kompleksniji nego se prvotno

---

³⁵⁷ *Jedni bi na sv. Ivanu žičaru, drugi zabavni park...*, Mrežna stranica *Juraj Dalmatinac* (5. srpnja 2013.), <http://www.jurajdalmatinac.com/?p=856> (pregledano 24. rujna 2017.)

Poziv za izradu idejnog rješenja za tvrđavu sv. Ivan u Šibeniku, Mrežna stranica *Juraj Dalmatinac* (7. kolovoza 2013.), <http://www.jurajdalmatinac.com/?p=901> (pregledano 24. rujna 2017.)

³⁵⁸ *Poziv za izradu idejnog rješenja za tvrđavu sv. Ivan u Šibeniku*, Mrežna stranica *Juraj Dalmatinac* (7. kolovoza 2013.), <http://www.jurajdalmatinac.com/?p=901> (pregledano 24. rujna 2017.)

³⁵⁹ *Isto*

³⁶⁰ *Ministarstvo turizma odobrilo potpore za raspršeni hotel i tvrđavu sv. Ivana*, Mrežna stranica *Juraj Dalmatinac* (9. listopada 2013.), <http://www.jurajdalmatinac.com/?p=916> (pregledano 24. rujna 2017.)

³⁶¹ Nina Medić, *Gotov idejni projekt revitalizacije tvrđave sv. Ivana*, Mrežna stranica *Šibenik News* (26. ožujka 2014.), <http://mok.hr/vijesti/item/14956-foto-gotov-idejni-projekt-revitalizacije-tvrđave-sv-ivana> (pregledano 25. rujna 2017.)

³⁶² Inženjersko-geološki radovi, geofizička istraživanja, istražno bušenje, laboratorijska ispitivanja i izrada geotehničkog elaborata. *Geomehanički radovi na tvrđavi sv. Ivana*, Mrežna stranica grada Šibenika *Šibenik.hr* (15. siječnja 2015.), <http://sibenik.hr/vijesti/geomehanicke-radovi-na-tvrđavi-sv-ivana-> (pregledano 25. rujna 2017.)

³⁶³ *Isto*

misllilo.³⁶⁴ Prema ostacima natpisa pronađenog u fragmentima na istočnom i sjevernom dijelu tvrđave, konzervator Ivo Glavaš je zaključio da se na sjeverozapadnom dijelu tvrđave nalazi *mezzaluna*, utvrda u obliku polumjeseca, rezultat pojačanja obrane koje je Bernardo, generalni providur Dalmacije u doba Kandijskog rata, zapovijedio.³⁶⁵ Arheološka istraživanja tvrđave trebala bi biti popraćena dokumentarnim filmom *Arheologija sv. Ivana* i „time-lapse“ filmom koji prati tijek obnove tvrđave i izgradnje novih sadržaja.³⁶⁶ Konzervator se o daljnjim nalazima koji bi potvrdili tezu nije oglasio te je u veljači 2017. zaključeno da velikih arheoloških otkrića nakon istraživanja 2015. nije bilo te da se projekt revitalizacije može nastaviti.³⁶⁷ Tada su započela i istraživanja u svrhu izrade Elaborata o izvedivosti izmještanja elektroničke komunikacijske infrastrukture i druge povezane opreme na tvrđavi.³⁶⁸ Uklanjanje repetitora je u tijeku, a tvrđava je tijekom obnove iz sigurnosnih razloga nedostupna javnosti. Za revitalizaciju sv. Ivana dodijeljeno je 50 milijuna kuna, od čega je 41,5 milijun osiguran iz europskih strukturnih i investicijskih fondova, što je ujedno najveći iznos dosad dodijeljen gradu Šibeniku.³⁶⁹ Ugovor o dodjeli bespovratnih sredstava potpisan je u kolovozu 2016.³⁷⁰

---

³⁶⁴ *Isto*

³⁶⁵ *Najveće istraživanje u Dalmaciji nije ni počelo, a šibenska tvrđava već otkriva stoljetne tajne*, Mrežna stranica *Šibenik.in* (20. prosinca 2015.), <http://bit.ly/2lXUe3N> (pregledano 26. rujna 2017.)

³⁶⁶ *Započela arheološka istraživanja područja tvrđave sv. Ivana koja ulazi u projekt revitalizacije*, Mrežna stranica *Šibenik News* (5. prosinca 2014.), <http://bit.ly/2lVgD0H> (pregledano 25. rujna 2017.)

³⁶⁷ *Nova arheološka istraživanja na tvrđavi sv. Ivana bez velikih otkrića, revitalizacija ide dalje*, Mrežna stranica *Šibenik News* (17. veljače 2017.), <http://bit.ly/2lVOnfi> (pregledano 26. rujna 2017.)

³⁶⁸ *Gradska uprava nastoji se riješiti ružnog odašiljača na tvrđavi sv. Ivana pa su naručili 112 tisuća kuna vrijedan elaborat*, Mrežna stranica *Šibenik.in* (24. veljače 2017.), <http://bit.ly/2EZriAs> (pregledano 26. rujna 2017.)

³⁶⁹ *Nova arheološka istraživanja na tvrđavi sv. Ivana bez velikih otkrića, revitalizacija ide dalje*, Mrežna stranica *Šibenik News* (17. veljače 2017.), <http://bit.ly/2lVOnfi> (pregledano 26. rujna 2017.)

³⁷⁰ *Jozica Krnić, Potpisan ugovor: Šibeniku bespovratnih 41,5 milijuna kuna za obnovu sv. Ivana (Tanaje)*, Mrežna stranica *Tris, Neovisni novinarski portal* (1. kolovoza 2016.), <http://bit.ly/2E7pa8d> (pregledano 26. rujna 2017.)

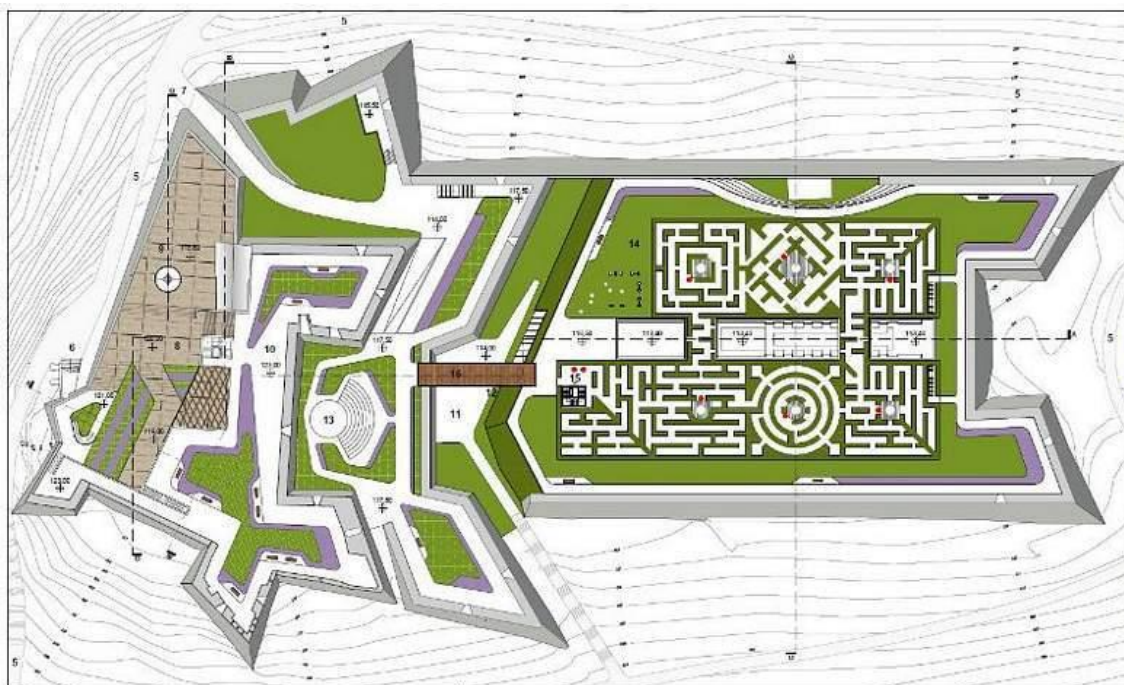

Slika 54. Jugozapadni bedem tvrđave sv. Ivana, svibanj 2012.

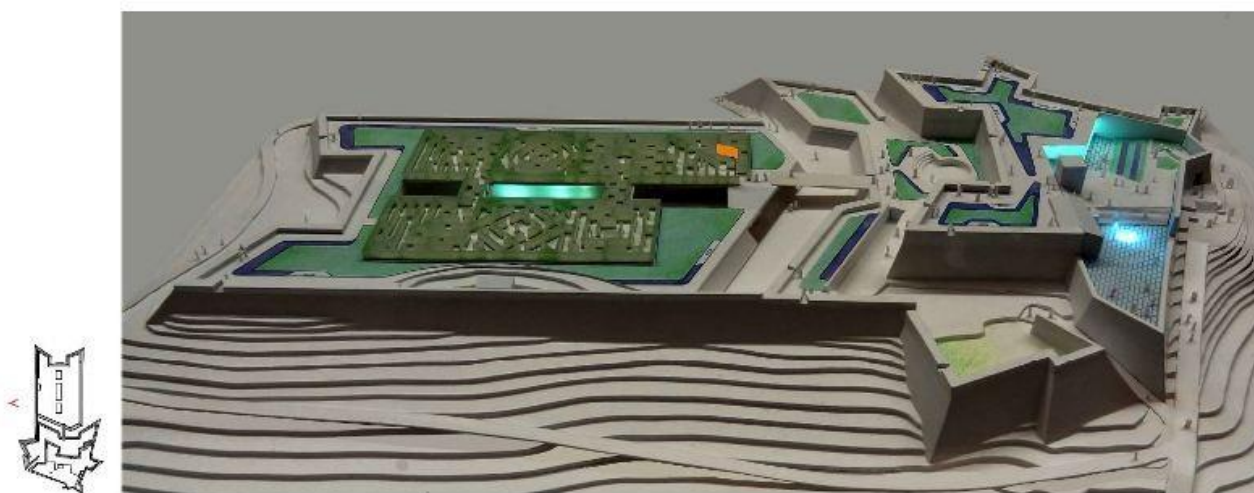

Slika 55. Igralište „Tanaja“ na tvrđavi sv. Ivana, svibanj 2012.

Slika 56. Idejni projekt revitalizacije tvrđave sv. Ivana, tlocrt

REVITALIZACIJA TVRĐAVE SV. IVAN - IDEJNI PROJEKT
MAKETA - POGLED ZAPAD

KID'S LAB²
LABORATORIJ + LABIRINT

Slika 57. Idejni projekt revitalizacije tvrđave sv. Ivana, maketa

U oblikovnom i sadržajnom konceptu idejnog rješenja revitalizacije tvrđave sv. Ivana su, uz sanaciju i restauriranje, planirani arhitektonski i hortikulturalni zahvati u tvrđavi i izvan nje.³⁷¹ Intervencije unutar tvrđave osmišljene su da budu skrivene iz panoramske i pješačke vizure i vidljive samo iz ptičje perspektive.³⁷² To se uglavnom odnosi na hortikulturalne elemente i uređenje pješačkih površina, dok bi se novi objekti u najvećoj mjeri trebali uklopiti u visinske razlike rekonstruiranih platoa tvrđave.³⁷³ Recentne dogradnje koje narušavaju povijesnu vrijednost tvrđave (igralište, tribine i repetitor) i visoka vegetacija trebaju se ukloniti.³⁷⁴ Planira se restauriranje i saniranje zida sa zazidanim topovski otvorima, cisterne i objekata unutar zvjezdastog dijela tvrđave. Unutrašnji platoi trebaju se nivelirati prema izvornom stanju i naznačiti jarak koji je izvorno oko tvrđave postojao. Glavni ulaz na južnom pročelju vodit će na platoe prekrivene travom i lavandom. Obnovljeni objekti uz cisternu bit će u funkciji informativnog centra i suvenirnice, a visinska razlika između vidikovca i donjih platoa iskoristit će se za smještaj *cafee-bistroa* s terasom. Podno objekta smjestit će se multifunkcionalna dvorana. Unutar manjeg povijesnog objekta uklopit će se otvorene stube i lift. Cisterni će biti vraćena izvorna funkcija prikupljanja kišnice koja će se koristiti za navodnjavanje zelenih površina,³⁷⁵ što smatram izvrsnim rješenjem. Većina platoa tvrđave bit će prekrivena zelenilom, labirint će biti od lovor-višnje, a u prostoru između labirinta i zidina smjestit će se kinetičko igralište čije sprave će generirati električnu energiju. Uza zidine bit će šetnica i manji amfiteatralni prostor uza sjeverni zid najstarijeg dijela. U zapadnom dijelu vanjskih kliješta smjestit će se „*kids lab*“³⁷⁶ - znanstveno-edukacijski kampus u kojem će se najvećim dijelom istraživati povijesno-geografske i povijesno-umjetničke teme unutar konteksta proučavanja jadranskih i mediteranskih utvrda.³⁷⁶ Pod zelenom površinom nalazit će se prostori kampusa koji će sadržavati javno dostupne prostore (učionicu, radionicu, knjižnicu, izložbeni prostor) i smještaj za maksimalno 48 sudionika u dvanaest soba i dva do četiri voditelja u dvije sobe. Također bi sadržavao prostor za doručak s malom kuhinjom. Sadržaji su osmišljeni tako da skupine korisnika ne smetaju jedni drugima. Sjeverni i južni dio tvrđave povezat će se podzemnim prolazom. Pristup tvrđavi će također biti moguć s jugozapada i jugoistoka.³⁷⁷ Autori projekta afirmiraju ideju Nikole Bašića o

---

³⁷¹ Boris Ileković, Dina Vulin Ileković, »Tvrđava sv. Ivana – Šibenik, projekt revitalizacije tvrđave sv. Ivana u Šibeniku«, u: *Juraj* 3, (2014.), str. 47.

³⁷² *Isto*, str. 47.

³⁷³ *Isto*, str. 47.

³⁷⁴ *Isto*, str. 45.

³⁷⁵ *Isto*, str. 46.

³⁷⁶ *Isto*, str. 47.

³⁷⁷ *Isto*, str. 47.

povezivanju tvrđava alternativnim sredstvima javnog gradskog prometa i isto predlažu prenamjenu vatrogasnog doma u turističko-informativni centar.³⁷⁸ Zelena rješenja dana projektom smatram pozitivnima.

4.6. Projekt revitalizacije dvostrukih bedema

U svrhu mogućeg oživljavanja dvostrukih bedema izrađen je konzervatorski elaborat koji obuhvaća zapadni podzid i dvostruke bedeme. Elaboratom je obuhvaćen povijesni izgled i funkcija dvostrukih bedema, urbanistički kontekst, obrađeno trenutno stanje i konzervatorski zahvati koji su rađeni devedesetih godina dvadesetog stoljeća te dane smjernice za korištenje prolaza. Dvostruki bedemi su nastali u 15. stoljeću, a prije 1825. je tik uz ulaz s morske strane izgrađen sotoportik čije stube djelomično zakrivaju ulaz u dvostruke bedeme. Otvaranje vrata uz peterokutnu kulu zapadnog podzida je stanovnicima sjevernog dijela grada omogućilo komunikaciju s povijesnom jezgrom grada preko groblja sv. Ane, a prolaz kroz dvostruke bedeme se nameće kao urbanistički brže i kvalitetnije rješenje u povezivanju tog dijela grada s morem.³⁷⁹ Problem realizaciji ideje predstavljaju strma konfiguracija terena i povijesne činjenice koje se trebaju poštivati. U smjernicama za korištenje prolaza obrađuje se problem ostvarenja komunikacije kroz dvostruke bedeme: sadržaj koji se gotovo mora ugurati u ograničen prostor mora biti prihvatljiv s aspekta zaštite kulturne baštine, a očuvanje zatečene baštine mora biti prioritet.³⁸⁰ Kako su perimetralni zidovi prolaza i dijela podzida građevinski sanirani i dijelom rekonstruirani, stručni sud je da na njima nisu potrebni zahvati. Dosad su ponuđena tri rješenja: eskalator, drvene stube koje prate teren (kako je, smatra se, bilo u izvornom kontekstu) i stubište kao nova arhitektura. Urbani eskalator, ideja koju je arhitekt Nikola Bašić predstavio još 2005., od svog predstavljanja se potencira, a prema prikupljenim podacima, usuđujem se reći, i preferira je gradska uprava, dok se građani ne mogu složiti glede prihvatljivosti ideje, argumentirano su za ili protiv. U elaboratu se prijedlog eskalatora ocjenjuje kao reverzibilno rješenje kojim se ništa u prostoru dvostrukih bedema ne narušava.³⁸¹ Pristup do tvrđave je moguće ostvariti s dva kraka eskalatora, jednog koji vodi do vrata zapadnog podzida koja bi se očuvala kopanjem tunela ispod te drugim podzemnim krakom koji bi vodio do

---

³⁷⁸ *Isto*, str. 47.

³⁷⁹ *Dvojni bedemi*, konzervatorski elaborat, Mrežna stranica grada Šibenika *Sibenik.hr*, <http://www.sibenik.hr/> (preuzeto 2. rujna 2017.), str. 14.

³⁸⁰ *Isto*, str. 16.

³⁸¹ *Isto*, str. 16.

platoa ispod zapadnog podzida.³⁸² Također, na platou bi bila moguća izgradnja ugostiteljske terase „takve površine da ne smeta javnoj upotrebi platoa koji je danas u funkciji ljetne pozornice“.³⁸³ Predlaže se da se pri izgradnji eskalatora vodi računa o tome da se omogući prilaz i korištenje gotičkih vrata podzida kako bi se uspostavila komunikacija između platforme tunela (u varijanti da je ispod vrata) i vrata, na kojima se predlaže eventualna izgradnja drvene platforme.³⁸⁴ Nalaže se nužnost uspostave komunikacije među dvama platformama kako bi se korisnicima koji to žele, omogućio prolaz kroz gotička vrata i uspon uz isklesane stube do kosine koja vodi do platoa podzida.³⁸⁵ Za prijedlog drvenog stubišta je zaključeno da bi najmanje zadiralo u integritet prostora, uz opasku „ukoliko bi se uopće mogao netko popeti“.³⁸⁶ Za stubište je zaključeno da bi najviše zadiralo u izvorno tkivo, negiralo izvorni teren „koji bi svakako morao ostati vidljiv u svojoj izvornosti (stijena, kamen, zemlja), i monumentalnošću konkuriralo dvostrukim bedemima.³⁸⁷ Problematičnim se smatra pitanje prilaza dvostrukim bedemima, odnosno pitanje devetnaestostoljetnog stubišta, koje se, prema sustavu vrednovanja koji traje još od biološke zaštite, kao arhitektura treba poštivati i očuvati, iako je skromnije vrijednosti.

---

³⁸² *Isto*, str. 16.

³⁸³ *Isto*, str. 17.

³⁸⁴ *Isto*, str. 17.

³⁸⁵ *Isto*, str. 17.

³⁸⁶ *Dvojni bedemi*, konzervatorski elaborat, Mrežna stranica grada Šibenika *Sibenik.hr*, <http://www.sibenik.hr/> (preuzeto 2. rujna 2017.), str. 17.

³⁸⁷ *Isto*, str. 17.

Slika 58. Prostor unutar dvostrukih bedema

Projekt elevatora u dvostrukim bedemima arhitekt projektant Nikola Bašić uz potporu gradonačelnika Željka Burića pokušava ostvariti relativno dugo i njihova ustrajnost na ideji se isplatila, jer je doživjela da Šibenik zađe u period intenzivnog razvoja takozvanog inovativnog

turizma.³⁸⁸ Prva verzija projekta prezentira projekt urbanog eskalatora u kontekstu urbane rekvalifikacije sveukupnog područja Doca.³⁸⁹ U prostorno-programskoj studiji koju je Grad naručio od poduzeća MARINAPROJEKT d.o.o. Zadar zaključeno je da Dolac ima problem izoliranosti, komunikacijske nepropusnosti i nedostupnosti.³⁹⁰ Prenosim paragraf iz uvoda: „Prometna izoliranost, komunikacijska nepropusnost i nedostupnost učinile su ovaj središnji dio grada marginalnim, suburbanim i podložnim nepoželjnim socijalnim manifestacijama urbanog života.

Projekt urbanog eskalatora na osi Dolac - tvrđava sv. Mihovila može biti paradigma u pristupu stvaranja nove multivalentne mreže urbanih, poglavito pješačkih komunikacija u užem prostoru šibenskog Varoša, ali i u povezivanju markantnih urbanih i topografskih čvorišta u širem području grada.

Gradske pokretne skaline, smještene u šibenski karakteristični dvostruki bedem, samo su, dakle, nagovještaj razvitka selektivnih oblika komuniciranja koje inicira spomenuta studija. Nadmorskim pješačkim pasarelama, pontonima, podiznim mostovima, dizalima, eskalatorima i žičarama, gradi se, u urbanom smislu, visoko individualizirana komunikacijska mreža čije je uporište u izražajnoj urbanoj i topografskoj morfologiji grada Šibenika. Iako je takav sustav komunikacija motiviran prvenstveno otvaranjem reverzibilnih procesa revitalizacije, sanacije i rekvalifikacije povijesnog središta grada, a poglavito Varoša i Doca, nova mreža raznovrsnih prometala proizvest će, prema Bašićevoj tvrdnji, snažne učinke u urbanom i turističkom atraktiviranju grada. Okomita propusnost i dostupnost humanizirat će život ljudi zarobljenih u izoliranim i teško pristupačnim kaletama s bezbrojnim skalinadama, nedostupnim protupožarnim i zdravstvenim, interventnim i drugim komunalnim službama, ali će istodobno otvoriti bezbroj novih turističkih urbanih itinerera i omogućiti nove uzbudljive poglede na grad, široku panoramu ušća Krke i arhipelaškog prostora grada Šibenika.“³⁹¹

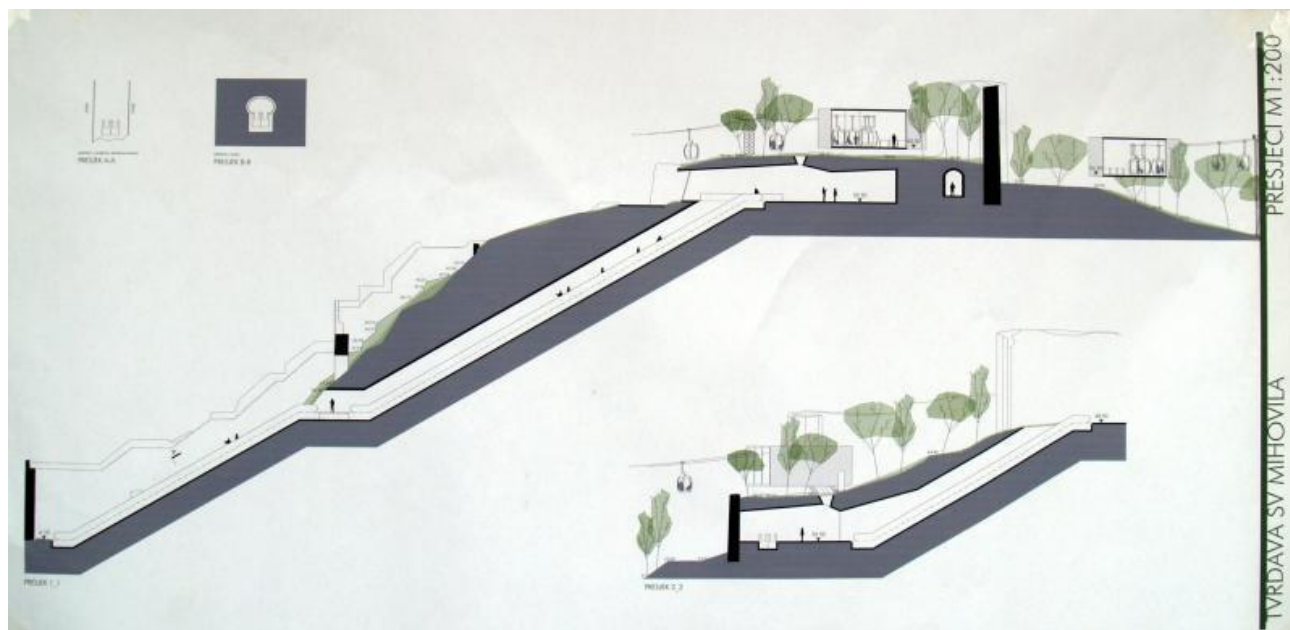
³⁸⁸ Šibenik u budućnosti postaje dio Dalmapolisa: Prevozi će nas eskalator i zračni tramvaj, Mrežna stranica Šibenik.in (24. studenog 2016), <http://bit.ly/2AqxT32> (pregledano 11. rujna 2017.)

³⁸⁹ Nikola Bašić, *Urbani eskalator Dolac – sv. Mihovil, Šibenik*, Mrežna stranica grada Šibenika [Sibenik.hr](http://www.sibenik.hr) <http://www.sibenik.hr/> (preuzeto 9. rujna 2017.), str. 1.

³⁹⁰ Isto

³⁹¹ Nikola Bašić, *Urbani eskalator Dolac – sv. Mihovil, Šibenik*, Mrežna stranica grada Šibenika [Sibenik.hr](http://www.sibenik.hr) <http://www.sibenik.hr/> (preuzeto 9. rujna 2017.), str. 1.

³⁹¹ Isto, str. 2.

Slika 59. Bokocrt idejnog projekta eskalatora u dvostrukim bedemima

Eskalator je zamišljen kao dio većeg projekta „Šibenske okomice“, prometnog povezivanja starog dijela grada koji odumire nekonvencionalnim sredstvima javnog prometa.³⁹² Projektom bi se povezala povijesna jezgra, Katedrala sv. Jakova, kanal sv. Ante i šibenski fortifikacijski sustav, dakle svi punktovi od povijesne vrijednosti.³⁹³ Time bi se rasteretio pješački i kolni promet u starom dijelu grada, te valorizirao pristup s morske strane.³⁹⁴ Bašić je zamislio sljedeće pravce kretanja: iz terminala u uvali Minerska pokraj tvrđave sv. Nikole vaporeti bi prevozili posjetitelje do otočnih i kupališnih mjesta i katedrale sv. Jakova, od koje bi se eskalatorom unutar dvostrukih bedema dolazilo do tvrđave sv. Mihovila od koje bi do Baronea putovali žičarom.³⁹⁵ Žičara bi vodila i s druge strane brda, gdje bi posjetitelje čekao autobus natrag do Minerske.³⁹⁶ Arhitekt govori da bi se cijeli grad mogao obići za manje od sata te da je vrijednost ovog sustava prometanja podjednako komunalna i turistička.³⁹⁷

³⁹² Nikola Bašić kao ambasador dalmatinske urbane transformacije na Rexpou u Zagrebu, Mrežna stranica *Šibenik News* (25. studenog 2016.), <http://bit.ly/2CQVUDh> (pregledano 1. rujna 2017.)

³⁹³ Isto

³⁹⁴ Isto

³⁹⁵ Denis Kuljiš, *Nasljednik Jurja Dalmatinca mijenja vizure najvećih dalmatinskih gradova „Ovo su veliki projekti koji će preporoditi Split, Zadar i Šibenik!“* (14. studenog 2016.) Mrežna stranica *Jutarnji list*, <http://bit.ly/2E4H8Is> (pregledano 4. rujna 2017.)

³⁹⁶ Isto

³⁹⁷ Isto

Prema izvornoj zamisli, eskalator bi imao tri kraka, od kojih bi treći vodio u unutrašnjost kaštela sv. Mihovila otkud bi urbane žičare vodile dalje, zapadno prema Crnici i istočno prema tvrđavi sv. Ivana. Tvrđava sv. Mihovila je zamišljena kao „središnji prometni i posjetiteljski punkt“ koji bi shodno tome imao uobičajene sadržaje sanitarnog čvora, ugostiteljskog prostora, terase, suvenirnice, knjižare i prodaje ulaznica za razgledavanje sv. Mihovila i manifestacija na tvrđavi.³⁹⁸ U unutrašnju stranu zapadnog podzida bi se integrirala izložba o tvrđavi sv. Mihovila sa stalnim postavom.³⁹⁹ Krovna ploha suterenskog objekta, „prerez u podgrađu tvrđave“, trebala bi se oblikovati mimikrijom, a postojeći borovi sačuvati ili ukloniti, ovisno o zaključcima konzervatora i vrtnog arhitekta.⁴⁰⁰ „Sve ostale krovne površine oblikovat će se kao ekstenzivni vrt s mogućnošću pješačkog pristupa i organizacije spontanog sjedenja.“⁴⁰¹

Projekt eskalatora uvelike prati dane konzervatorske smjernice, s gornjim krakom stubišta u tunelu ispod prostora zapadnog podzida. Također ispunjava i izvornu funkciju brzog prolaska. Prema prezentaciji arhitektonskog modela iz 2016., do eskalatora se ulazi kroz južna vrata. Iza njih je mala drvena platforma nakon koje slijedi prvi krak eskalatora. Drugi krak eskalatora je u tunelu, dok trećeg kraka koji bi vodio u unutrašnjost tvrđave nema. Prema modelu, unatoč konzervatorskim naputcima o prikazivanju stijene, kamena i zemlje, odlučeno je prikazati samo stijenje.⁴⁰² Po izlasku iz tunela se dolazi do malog platoa ispred peterokutne kule podzida s jedne i podzemne etaže ugostiteljskog objekta s druge strane. Unutar vizije „Šibenske okomice“ suterenski objekt bi bio multifunkcionalan, dok je u ovom predstavljanju u funkciji restorana. Objekt se zapadnom stranom oslanja na zid podzida. Na zapadnoj strani platoa se, uz rub objekta, penju betonske stubice koje vode na prostor platoa zapadnog podzida. Na platou podzida je pak na prostoru objekta izvedena terasa s velikim, tendom natkrivenim šankom u središtu, šest klupa za objedovanje prema jugu i lounge stolicama sa stolovima uz zapadni zid. Ukopana etaža je otvorena prema zapadnoj strani (i eskalatoru), a na južnoj zatvorena staklenom stijenom. Ispred stijene je terasa s pet stolova. Objekt oblikom u pojednostavljenoj geometriji prati formu platoa zapadnog podzida i zajedno s okolnom stazom zauzima oko dvije trećine prostora kojim dominira jer je, prostorno gledano, riječ o

---

³⁹⁸ Nikola Bašić, *Urbani eskalator Dolac – sv. Mihovil, Šibenik*, Mrežna stranica grada Šibenika [Sibenik.hr](http://www.sibenik.hr) <http://www.sibenik.hr/> (preuzeto 9. rujna 2017.), str. 2.

³⁹⁹ *Isto*, str. 1.

⁴⁰⁰ Nikola Bašić, *Urbani eskalator Dolac – sv. Mihovil, Šibenik*, Mrežna stranica grada Šibenika [Sibenik.hr](http://www.sibenik.hr) <http://www.sibenik.hr/> (preuzeto 9. rujna 2017.), str. 2.

⁴⁰¹ Nikola Bašić, *Urbani eskalator Dolac – sv. Mihovil, Šibenik*, Mrežna stranica grada Šibenika [Sibenik.hr](http://www.sibenik.hr) <http://www.sibenik.hr/> (preuzeto 9. rujna 2017.), str. 2.

⁴⁰² *Eskalator u Docu* (6. ožujka 2017.), <https://www.youtube.com/watch?v=Yci6Az5cuSg> (pregledano 1. rujna 2017.)

monumentalnom zahvatu koji se natječe s tvrđavom, već snažno brendiranom sadržajem pozornice. Iako je prikaz shematski, izgleda da bi se u korist terase ugostiteljskog objekta reducirala manja zelena površina s borovima između zapadnog zida podzida i pristupne staze za opremu pozornice, što bi također moglo predstavljati problem pri produkcijama. Tvrđave su u periodu nebrige obrasle slikovitim zelenim površinama i borovima koji su postali dio njihovog identiteta pa smatram da je poništavanje i ostatka memorije mediteranske vegetacije koju Šibenčani vežu uz tvrđave štetna zamisao. Šibenske tvrđave, iako među njima najmanje sv. Mihovil, snažno su vezane uz prirodu. Zapuštanjem nastao slikoviti ambijent je iz opravdanih strukturalnih razloga morao biti narušen kako bi se sačuvale građevine, no ima preveliku važnost da bi ga se, ako nije nužno, dalje moralo krčiti. Izgradnjom objekta se također potpuno remete pravci slobodnog kretanja koje današnji, šljunkom nasuti plato pruža i remeti veza s pejzažem podno tvrđave. U sadašnjem stanju posjetitelj je odmah po dolasku pozvan istražiti prostor platoa i tvrđave, gradskog pejzaža i šibenskog arhipelaga, sačuvan je djelić vegetacije prije obnove, a prisutne su i klupe za odmor. U inicijalnom projektu je plato zamišljen kao ekstenzivni vrt sa slobodnim pravcima kretanja i sadržajima za spontano sjedenje. Prema zadnjem projektu je za kretanje posjetitelja, ako ne žele prolaziti kroz terasu, ostavljen tek jedan pravac. Čak i ako probavimo ideju eskalatora u dvostrukim bedemima, neprimjereno je, pa i neukusno, da se posjetitelj na tvrđavi tisućljetne povijesti prvo susreće s ugostiteljskim objektom koji se s njome natječe. Da stvar odvedemo u veći apsurd, sve skupa više nalikuje sadržaju aerodroma na kojem poslije vožnje eskalatorom slijedi Duty free shop kroz koji si prisiljen proći kako bi došao do željene destinacije negoli do dostojanstvene cjeline povijesne važnosti koja poziva na znatiželju i relaksaciju. Na tvrđavi već postoji ugostiteljski objekt koji relativno neinvazivno zauzima najveći dio sjevernog platoa tvrđave, a u međuvremenu je stolovima prekriven i predtvrđavski prostor. Držim da još jedan pozamašnih dimenzija, s kojim će se prostor pod ugostiteljskim stolovima i stolicama više nego udvostručiti, nije potreban. Ako se ugostiteljski objekt izgradi profanirat će se vrlo vrijedna površina koja povezuje tvrđavu s gradom i poništiti drugi od dva velika prostora tvrđave. Ako bi se ostvario prvotni plan ukopane etaže s ekstenzivnim vrtom, bez značajnog zadiranja u vegetaciju (što se zbog atraktivnosti vidikovca podzida neće dogoditi), ovaj dio projekta ocijenila bih puno prihvatljivijim jer bi prostor podzida i ambijentalne vrijednosti koje sada pruža ostale najvećim dijelom netaknute. Nakon što se riješi konzervatorski problem, i tri milijuna kuna „težak“ projekt eskalatora u Docu bit će prijavljen za financiranje iz fondova Europske unije. Trenutno se potražuju sredstva od Ministarstva kulture za svhu novih

konzervatorsko-restauratorskih i arheoloških istraživanja i elaborata kako bi se moglo nastaviti s otkupom zemljišta unutar bedema i realizacijom ideje.⁴⁰³

Slika 60. Eskalator u dvostrukim bedemima, digitalna animacija idejnog projekta Nikole Bašića

---

⁴⁰³ Šibenik traži novac za obnovu ljetnikovca Zuliani u kojem se odmarala Vesna Parun, Gradske vijećnice koja je zadnji put uređivana prije 20 godina, zidina u Docu s kojih pada kamenje..., Mrežna stranica Slobodna Dalmacija (9. rujna 2017.), <http://bit.ly/2lvCahh> (pregledano 16. rujna 2017.)

Slika 61. Restoran na platou zapadnog podzida, idejni projekt eskalatora u dvostrukim bedemima

Slika 62. Podzemna etaža objekta i pristup platou zapadnog podzida iz eskalatora, idejni projekt eskalatora u dvostrukim bedemima

Ideju o eskalatoru mogla bi pokvariti teza Ive Glavaša, koji nakon godinu dana istraživanja smatra da je krivo protumačena funkcija dvostrukih bedema te da je riječ o „cesti pomoći“, a ne „putu spasa“.⁴⁰⁴ Ako se pokaže točnim, novo tumačenje donijelo bi revalorizaciju i razmatranje novoga načina prezentacije, a, prema konzervatoru, i mogućnost za kandidaturu za zaštitu UNESCO-a.⁴⁰⁵ Naime, jedina poznata „strada del soccorso“ se nalazi u Brescii, koju su Mleci osvojili 1426., četrnaest godina nakon osvajanja Šibenika i devet godina nakon početka gradnje dvostrukih bedema.⁴⁰⁶ Udruga speleologa Brescie objavilo je knjigu o tajnama dvorca u Brescii u kojoj donose da su „ceste spasa“ u nekoj varijanti („vrata spasa“, „cesta spasa“, „prolaz spasa“, „galerija spasa“) česta pojava u opisima srednjovjekovnih i renesansnih utvrđenja.⁴⁰⁷ Argumentirala bih da ona sačuvana nisu baš toliko česta i uglavnom su u puno skromnijim oblicima tunela i uskih prolaza. Također se navodi da je „cesta spasa“ služila za siguran ulaz i izlaz, dok pojedine turističke stranice o Brescii navode jedno ili drugo. Smatram da bi jedino bilo logično da su služile za oboje jer su se koristile u slučajevima velike opasnosti, bilo da utvrdi treba ojačanje u vidu ljudstva, naoružanja i namirnica ili da su spremni na bijeg. Sa sigurnošću možemo zaključiti da su ovo jedinstveni primjeri dobro očuvanih prolaza tih dimenzija i kao takve ih treba vrednovati. Kao argument da postoji mogućnost kako „ceste spasa“ nisu jedinstvene za mletačke fortifikacije navodi slučaj tvrđave Gradina u Drnišu, „na kojoj postoje naznake ceste pomoći ili spasa koja je vodila do Čikole i nije bila obzidana“.⁴⁰⁸ Više informacija o ovoj tvrdnji nema. „Strada del soccorso“ dvorca u Brescii, unatoč tome što je u funkciji, jako je slabo valorizirana, više kao povijesni kuriozitet o kojem je pružen minimum informacija, negoli jedinstveni primjerak elementa fortifikacijske arhitekture. Sam dvorac je u funkciji muzeja. Šibenski primjer, koji je izgrađen ranije, Glavaš smatra arhetipom i prauzorom takve komunikacije.⁴⁰⁹ Nove zaključke i rezultate istraživanja, za koje piše da su još u ranoj fazi iznio je na znanstveno-stručnom skupu „Dijalozi s baštinom“ 2017., a znanstveni rad tek slijedi.⁴¹⁰ Na skupu je povedena i prva stručna rasprava o eskalatoru u dvostrukim

---

⁴⁰⁴ Branimir Periša, *Na pomolu nova kandidatura iz Šibenika za listu svjetske baštine: Cesta pomoći u dolačkom dvojnem bedemu vodi do još jedne zaštite UNESCO-a!?*, Mrežna stranica *Slobodna Dalmacija* (16. travnja 2017.), <http://bit.ly/2lWRe7I> (pregledano 13. rujna 2017.)

⁴⁰⁵ *Isto*

⁴⁰⁶ *Isto*

⁴⁰⁷ *La strada e le gallerie del soccorso*, Mrežna stranica *Associazione Speleologica Bresciana*, <http://www.speleoasb.org/services/strada-galleria-soccorso/> ((pregledano 13. rujna 2017. g.)

⁴⁰⁸ Branimir Periša, *Na pomolu nova kandidatura iz Šibenika za listu svjetske baštine: Cesta pomoći u dolačkom dvojnem bedemu vodi do još jedne zaštite UNESCO-a!?*, Mrežna stranica *Slobodna Dalmacija* (16. travnja 2017.), <http://bit.ly/2lWRe7I> (pregledano 13. rujna 2017.)

⁴⁰⁹ *Isto*

⁴¹⁰ *Isto*

bedemima.⁴¹¹ Konzervator zaključuje kako dvojne bedeme treba dalje istražiti, smatra ih jedinstvenima u svijetu te navodi kako se prije deset do petnaest godina kompleks tvrđave s dvostrukim bedemima mogao predložiti za UNESCO-vu zaštitu, a ovako u obzir dolaze manji, no vrlo vrijedni dvostruki bedemi.⁴¹² O ideji eskalatora komentira kako je s gledišta Venecijanske povelje prihvatljiv jer ne dotiče bedeme, no bušenje tunela smatra problematičnim te kako će se projekt ponovno razmotriti u svjetlu novih spoznaja po završetku konzervatorskog elaborata.⁴¹³

Pitanje eskalatora u dvostrukim bedemima bilo je predmetom brojnih polemika, najviše među građanima čiji stav se promijenio iz uglavnom negativnog u prevladavajuće pozitivan. Promjena svijesti je potaknuta modernizacijom grada (u koju se uklapa i revitalizacija tvrđava) i željom za napretkom zajednice. U kratkom vremenu unesene su velike promjene s ciljem dobrobiti Šibenika u čijem kontekstu je i ova, što građane čini otvorenijima za ideje koje se karakteriziraju kao progresivne. Ideju elevatora je najvokalnije propitkivao publicist i analitičar Saša Šimpraga, čiji tekst *Protiv elevatora* je objavljen u nekoliko stručnih medija. U tekstu se dekonstruira projekt eskalatora na osnovne probleme neprimjerenog odnosa, javnog prostora, desenzibiliziranosti struke, te daju alternative ideji Nikole Bašića. Najveći dio teksta podržavam, jedinom prednošću eskalatora smatram potencijal za poboljšanjem javnog prometa, no tu se postavlja pitanje stanice na sv. Mihovilu, koja bi po planovima vodila do sjeverozapadnog ugla podzida koji se sad naplaćuje, a vjerojatnost je da bi se i korištenje eskalatora naplaćivalo. Pitanja koliko nije odgovoreno, no Bašić je zamislio da se plaća po silasku. O tome da li bi svi građani Šibenika imali besplatan prijevoz do tvrđave sv. Mihovila, da li bi to uključivalo i članove Kluba prijatelja šibenskih tvrđava, da li bi funkcionirao unutar sustava javnog gradskog prometa, ovisi o tome koliko bi velik promet podno tvrđave sv. Mihovila bio, odnosno kolika bi bila stvarna korist. Ako do alternativnog sustava prometovanja u gradskoj jezgri dođe, smatram da bi u cjelosti trebao biti prilagođen osobama koje zbog poteškoća u kretanju koriste invalidska kolica i druga pomagala, jer u suprotnom bi najvećim dijelom samo ubrzao put do tvrđave onima koji su sposobni popeti se i bez eskalatora, dok bi kretanje jezgrom osobama s najvećim poteškoćama i dalje bilo gotovo jednako ograničeno. Projektom eskalatora nije predviđena elektro-motorna platforma kojom bi se prešle stube ispred

---

⁴¹¹ Ivo Glavaš na znanstvenom skupu u Rijeci poveo raspravu o eskalatoru u dvostrukom bedemu, Mrežna stranica *Šibenik.in* (23. travnja 2017.), <http://bit.ly/2lW5opz> (pregledano 14. rujna 2017.)

⁴¹² Branimir Periša, *Na pomolu nova kandidatura iz Šibenika za listu svjetske baštine: Cesta pomoći u dolačkom dvojnem bedemu vodi do još jedne zaštite UNESCO-a!?*, Mrežna stranica *Slobodna Dalmacija* (16. travnja 2017.), <http://bit.ly/2lWRe7I> (pregledano 13. rujna 2017.)

⁴¹³ *Isto*

morskog ulaza, a elevator je zbog strmine uspona i u obliku stubišta. Također, zbog ograničene širine dvostrukih bedema, projektom dvokrakog stubišta nije moguće osigurati pristup invalidima ovom komunikacijom. Uzmimo u obzir projekt takav kakav jest, s izlazom kroz zapadni zid podzida se ne ostvaruje mogućnost nove komunikacije Ulicom pod tvrđavom jer da bi se do nje dospjelo, treba okružiti tvrđavu stazom do vatrogasnog doma i Putem groblja. Za izravan pristup Ulici pod tvrđavom trebala bi se ukloniti recentna ograda podno jugozapadnog ugla kaštela koja odvaja prostor kaštela i ulice. Komunikacija bi najjednostavnije bila riješena izgradnjom staze od zavoja pristupnog puta za opremu čime bi se poništio manji dio već reducirane zelene površine. Kretanje bi moglo biti ostvareno korištenjem stubišta uz zapadnu stranu kaštela, no time bi se još više sveo na karakter postaje. Saša Šimpraga Bašićev projekt smatra promašenim, a najvećim problemom, opravdano, smatra to što se jedinstveni prostor dvostrukih bedema svodi na utilitarno – brz prolaz uz brzu naplatu.⁴¹⁴ Projekt smatra slabim po programu i i oblikovanju, neprilagođenim povijesnom ambijentu. Prolaz bi se slabo iskoristio, „a potencijalna šteta po baštinu je velika“.⁴¹⁵ Navodi kako bi implementacijom stubišta bio poništen *genius loci*, a da bi turisti (koji će zasigurno koristiti eskalator), jednako tako koristili puteljak koji bi nudio više zadovoljstva i osjećaja. Kao puno jeftinije i ambijentu primjerenije alternative predlaže izgradnju drvenog stubišta koje će u najvećoj mjeri uključiti prirodne stijene i, koliko se da, samoniklo bilje. Dovoljan za aktivaciju prolaza je i utabani puteljak koji bi nudio jedinstven doživljaj doticaja s baštinom i prirodom. Kao još jednu alternativu predlaže i uređenje svojevrsnog vrta zasađenog za Dalmaciju karakterističnim i drugim biljem. „Prošetati, uspjeti se do tvrđave takvom zelenom oazom u odnosu na vožnju pomičnim stubama u staklenom tunelu, čini veliku razliku.“ Dalje, piše kako bi prolaz koji bi imao stazu ili stubište te nudio mogućnost boravka i zaustavljanja, građanima nudio novi javni prostor koji bi imao ulogu ne samo kao put do kaštela. Struka se po ovom pitanju nije oglasila, što smatra zabrinjavajućim.⁴¹⁶ Zeleno rješenje u službi građana zagovaraju i mladi šibenski arhitekti Roberta Škugor, Dario Crnogaća i Ana Selak.⁴¹⁷ U konzervatorskom elaboratu je prostor dvostrukih bedema sagledan samo u kontekstu izvorne funkcije – prolaza, nije afirmirano bilje koje je s vremenom postalo dijelom identiteta i bitnim čimbenikom ambijentalnosti dvostrukih bedema. Sve prijedloge

---

⁴¹⁴ Saša Šimpraga, *Protiv eskalatora*, Mrežna stranica *Zarez* (23. ožujka 2017.), <http://www.zarez.hr/clanci/protiv-eskalatora> (pregledano 14. rujna 2017.)

⁴¹⁵ *Isto*

⁴¹⁶ *Isto*

⁴¹⁷ Saša Šimpraga, *Grad pripada svima*, Mrežna stranica *Vizkultura* (29. lipnja 2016.), <https://vizkultura.hr/grad-pripada-svima/> (pregledano 24. rujna 2017.)

autora smatram sretnijim rješenjima od eskalatora, ponajviše one koji bi dvostruke bedeme učinile javnim prostorom u službi građana jer njih je, upravo iz razloga ispunjavanja turističkih potreba, sve manje. Put bi koristili i turisti, a ako ćemo inzistirati na brznoj povezanosti obale i sv. Mihovila, može se napraviti žičara. U svakom slučaju, po donošenju novog konzervatorskog elaborata treba provesti javni natječaj, nikako slijepo prihvatiti već postojeći projekt. Istog je mišljenja i arhitektica Roberta Škugor, koja napominje da se i građanstvo o tome mora izjasniti o tome što želi.⁴¹⁸

Slučaj dvostrukih bedema je specifičan jer ideja najbliža izvornoj funkciji nije najbolje rješenje, već degradira prostor povijesne vrijednosti. Šibeniku su potrebne nove javne površine; zelenim rješenjem koje prati konzervatorske smjernice bi se omogućila veza između slike gradskih fortifikacija kakvu poznaju cijelog svog života i nove slike revitaliziranih spomenika. Uklanjanjem vegetacije i interpolacijom eskalatora, posebice u sustavu naplate, fortifikacije bi se samo udaljile od te slike, a tim i od građana. Prostor se može revitalizirati i bez brze trake, uz manje sredstava, a veću dobrobit za građane i brending destinacije kulturnog turizma kojem Šibenik teži.

---

⁴¹⁸ *Isto*

4.7. Usporedba s gradskim kupalištem Banj i kućom za ljude i umjetnost Laubom

U ovom poglavlju će se adaptiranje i revitaliziranje dvaju tvrđava usporediti s recentnim javnim projektom grada Šibenika i multifunkcionalnim adaptiranim fortifikacijskim objektom u Zagrebu.

4.7.1. Usporedba s gradskim kupalištem Banj

Gradske fortifikacije možemo usporediti s gradskim kupalištem Banj – još jednim javnim prostorom koji je bio zapušten desetljećima i imao slabu iskorištenost, a sada se kao nova javna arhitektura implementira u gradsko tkivo i treba proći proces društvene verifikacije, u prvom redu domaćeg stanovništva. Naravno, Banj ne posjeduje povijesnoumjetničku vrijednost, no poveznica s obnovljenim tvrđavama je mnogo. Poput tvrđava, građani su vijest o obnovi i stavljanju u funkciju zapuštenog prostora dočekali s oduševljenjem.⁴¹⁹ Značajna financijska potpora za izgradnju je, kao i za tvrđave, pristigla iz Ministarstva regionalnog razvoja i fondova EU.⁴²⁰ Izgradnjom je postignuto unošenje sadržaja gradske plaže za koju je Šibenik bio zaknut desetljećima.

Trajna vrijednost svih subjekata proizlazi iz njihove lokacije (što je prepoznato pri valorizaciji tvrđava, one su vidikovac). Sukladno tome s gradskom plažom dijele dokoličarsku svrhu. Banj nudi sadržaje šetnice, vidikovca, plavom zastavom ocijenjene gradske plaže i pripadajućeg beach i noćnog kluba, a trenutno je u izgradnji i fitness park na otvorenom. Povremeno se koristi za događanja zabavno-kulturnog i humanitarnog karaktera te je u javnosti odmah po otvorenju identificiran kao mjesto decentnih vrijednosti koje ne trpi neprimjerena događanja koja nemaju svoju lokalnu i turističku publiku.⁴²¹ Isto na jednoj puno ozbiljnijoj razini vrijedi i za tvrđave. Program, s naglaskom na sezonski, trudi se ponuditi društveno i kulturno kvalitetan do srednje kvalitetan program s ciljem stalnog rasta kvalitete ponude kroz sezone.⁴²² S gradskom plažom dijele i sezonalnost intenzivnog korištenja koju nema potrebe dodatno objašnjavati. I tvrđave i plaža su primili nacionalna i međunarodna priznanja kvalitete u turizmu; sv. Mihovil i Barone nagrađeni su

---

⁴¹⁹ Davorka Blažević, *Šibenska gradska plaža Banj s originalnim „plažnim“ sadržajem: fitness na otvorenom!*, Mrežna stranica *Tris, Neovisni novinarski portal* (21. siječnja 2014.), <http://bit.ly/2CHr9nK> (pregledano 22. kolovoza 2017.)

⁴²⁰ *Isto*

⁴²¹ Marko Podrug, *Beach party na Banju: Glazbeni teror ili trend?*, Mrežna stranica *Tris, Neovisni novinarski portal* (12. kolovoza 2014.), <http://tris.com.hr/2014/08/beach-party-na-banju-glazbeni-teror-ili-trend/> (pregledano 21. kolovoza 2017.)

⁴²² *Sezona 2016. - program na Tvrđavi sv. Mihovila*, Mrežna stranica *Tvrđava sv. Mihovila*, <http://svmihovil.sibenik.hr/?stranice=sezona-2016&id=6> (pregledano 23. lipnja 2017.)

Korak do zvijezda - sezona 2017. na Tvrđavi sv. Mihovila u Šibeniku, Mrežna stranica *Tvrđava sv. Mihovila*, <http://bit.ly/2v8FP81> (pregledano 23. lipnja 2017.)

prvim mjestom u kategoriji »Kulturna atrakcije godine« Hrvatske turističke zajednice,⁴²³ a Banj je 2016. proglašen hrvatskom plažom godine.⁴²⁴

Sljedeća zajednička komponenta je sličnost u oblikovanju. Koriste se jednostavnim, minimalističkim poligonalnim formama javne uporabne arhitekture. Prevladavaju suvremeni materijali – u najvećoj mjeri se koriste beton i drvene daske, a objekti se oblažu drvom. Rampe i stube izlivena su u betonu i djelomično prekrivene drvom, za ograde se koriste čelične konstrukcije, dok se za konstrukcije građevina koristi beton obložen drvenom oplatom. U unutrašnjosti građevina podovi su završeni podovima cementne paste. Plaža je „udomaćena“ gradnjom pojedinačnih zidova od nepravilnog kamenja povezanog cementnim mortom –pristupačnog i u Dalmaciji široko korištenog rješenja koje nalazimo i na tvrđavama. Sljedeća dodirna točka je ograničena dostupnost; plaža Banj je djelomično pod koncesijom koja ograničava slobodnu upotrebu,⁴²⁵ a tvrđave su od slobodnog pristupa građanima odijeljene cijenom ulaznice ili članarine.

Nažalost, više je pravilo nego iznimka da se sa graditeljskim radovima u Hrvatskoj kasni, stoga što je to bio slučaj u svim primjerima ne bi trebalo čuditi. Na tvrđavi sv. Mihovila se s radovima opravdano kasnilo osam mjeseci zbog potrebe prilagodbe projekta cisternama,⁴²⁶ na Baroneu minimalno sedamnaest dana zbog nestručnosti i neprofesionalnosti izvođača radova,⁴²⁷ dok su radovi na Banju kasnili više od tri mjeseca zbog izgradnje koncesionarskog objekta, dok je ukupno kašnjenje dvije godine.⁴²⁸

Sljedeći problem koji počiva na materijalnom aspektu je korištenje neprimjerenih materijala podložnih oštećenjima koji svim objektima nude privremenu prednost dovršenosti i mogućnost korištenja. Iz korištenja neprimjerenih materijala proizlaze brojni problemi koji se tiču fizičkog stanja kompleksa i njihove društvene valorizacije, ali neupitno povlači i pitanje o stručnosti

---

⁴²³ Tvrđava Barone osvojila nagradu "Kulturna atrakcije godine", Mrežna stranica Tvrđava Barone (27. listopada 2016.), <http://www.barone.hr/clanci/kulturna-atrakcija-godine-tvrđjava-barone/47.html> (pregledano 13. kolovoza 2017.)

⁴²⁴ M. K., Šibenski Banj hrvatska je plaža godine! Frapa i Hramina najbolje marine na Jadranu, Mrežna stranica Šibenik.in (26. listopada 2016.), <http://bit.ly/2ISVfcpl> (pregledano 15. kolovoza 2017.)

⁴²⁵ Goran Šimac, Šibenčani se bore za mjesto pod suncem: Koncesionaru jedine gradske plaže zaplijenjene pa vraćene ležaljke, Mrežna stranica Tris, Neovisni novinarski portal (26. srpnja 2017.), <http://bit.ly/2CTpSqy> (pregledano 24. lipnja 2017.)

⁴²⁶ Radovi na tvrđavi sv. Mihovila u punom jeku nakon osam mjeseci zastoja, Mrežna stranica Šibenski portal (23. rujna 2013.) <http://bit.ly/2CmHfD5> (pregledano 27. lipnja 2017.)

⁴²⁷ Tvrđava Barone još nije gotova jer je Kalmetin kum olako shvatio posao u Šibeniku, Mrežna stranica Šibenik.in (17. studenog 2015.), <http://bit.ly/2CILzMX> (pregledano 26. lipnja 2017.)

Diana Ferić, Predstavnici Grada morali na silu preuzeti gradilište na tvrđavi Barone, izvođač radova nestao, Mrežna stranica Šibenik News (04. siječnja 2016.), <http://bit.ly/2CzffJ2> (pregledano 27. lipnja 2017.)

⁴²⁸ Hrvoslav Pavić, Utrka s vremenom: Banj se otvara tek 1. srpnja, Mrežna stranica Tris, Neovisni novinarski portal (3. srpnja 2014.), <http://bit.ly/2CRGb77> (pregledano 14. kolovoza 2017.)

projektanata. Krenimo redom: logično je da podložnost fizičkim oštećenjima nagrđuje vizuru novonastalih sadržaja, ali povlači i nezanemarive opetovane troškove onih odgovornih za održavanje (u slučaju plaže Banj odgovoran je Grad, za tvrđavu je odgovorno društvo Tvrđava kulture Šibenik).⁴²⁹ U svim slučajevima je riječ o sadržajima koji su namijenjeni intenzivnom korištenju desetljećima. Trošak saniranja štete se u ovom kratkom razdoblju broji u desecima tisuća kuna. Materijal odabran za rampe plaže Banj namijenjen je oblaganju prostora oko privatnih bazena, ne prostora koji bi dugoročno trebali koristiti deseci, pa i stotine tisuća ljudi. To povlači pitanje stručnosti projektanata i razumijevanje problematike opremanja nenatkrivenog javnog prostora izloženog atmosferilijama, namijenjenog dugoročnom korištenju te, nažalost, zasigurno i vandaliziranju i potencijalnom zanemarivanju gradske uprave. Namjera nije prozivati odgovorne, no krajnji rezultat je estetski lijepo rješenje koje je zbog svojih karakteristika već po stvaranju ugroženije i puno podložnije propadanju negoli bi trebalo biti, što ne ide u prilog dugovječnosti projekta vrijednog deset milijuna kuna, a ni korisnicima sadržaja. Dalje, nepromišljena izvedba ugrožava valorizaciju Banja – mjesta čije vrijednosti proizlaze prvotno iz estetike. Za usporedbu, uz graditeljsku izvedbu upitne kvalitete, sv. Mihovil pati i od ozbiljnog infrastrukturnog i higijenskog problema prekida dotoka vode u vodokotlićima pri svim velikim događanjima i problema s hidroizolacijom, dok je Barone unesrećen dvama prominentno postavljenim praznim postoljima (kabinama) za tablete putem kojih bi se koristila proširena stvarnost. Na obje tvrđave je korišteno neimpregnirano i nezaštićeno drvo čiji maksimalni životni vijek je deset godina.

U pitanje se dovodi stvarna upotrebljivost fitness parka na javnoj gradskoj plaži, odnosno prikladnosti lokacije, ali i estetike u minimalističkom uređenju. U prvotnim planovima su na tom mjestu predviđeni dječje igralište i skate-poligon,⁴³⁰ svakako iskoristiviji sadržaji s većim faktorom upotrebljivosti tijekom cijele godine, ciljanim skupinama korisnika i naposljetku manjim troškovima održavanja. Skate-park u teoriji postoji, no jako je malih dimenzija i izveden za sport neprimjerenim materijalom,⁴³¹ čime promašuje svrhu i upotrebljivost te pobornike sporta i dalje

---

⁴²⁹ *Nemojte poginuti zbog fotke: Danas popravljena ograda na Banju jednako je rasklimana kao prije*, Mrežna stranica *Šibenik.in* (2. kolovoza 2016.), <http://bit.ly/2lVtelw> (pregledano 27. kolovoza 2017.)

Diana Ferić, *Objekti na Banju napravljeni od nedgovarajućeg materijala pa nastaju oštećenja!?*, Mrežna stranica *Šibenik News* (28. kolovoza 2015.), <http://bit.ly/2m6Y7CX> (pregledano 27. kolovoza 2017.)

Novo uništavanje na plaži Banj, Mrežna stranica *Šibenik.in* (17. siječnja 2014.), <http://m.sibenik.in/sibenik/foto-novo-uništavanje-na-plazi-banj/18258.html> (pregledano 27. kolovoza 2017.)

⁴³⁰ Davorka Blažević, *Šibenska gradska plaža Banj s originalnim „plažnim“ sadržajem: fitness na otvorenom!*, Mrežna stranica *Tris, Neovisni novinarski portal* (21. siječnja 2014.), <http://bit.ly/2ABZnD1> (pregledano 22. kolovoza 2017.)

⁴³¹ *Šibenski skejteri godinama bez skate parka, udomaćili se pred zgradom gradske uprave*, Mrežna stranica *Šibenik.in* (14. siječnja 2015.), <http://bit.ly/2CEftNE> (pregledano 22. kolovoza 2017.)

ostavlja na sve manjim gradskim površinama koje su potpale agresivnoj štekativizaciji, koja je problem sam za sebe. Dodatna vrijednost kombinacije ovih dvaju sadržaja bila bi omogućavanje spontane komunikacije alternativne mladeži s „nealternativnim“ stanovništvom i različitim dobnim skupinama, što bi koristilo smanjenju međugeneracijskog jaza i ostvarivanju međugrađanskog dijaloga - zadovoljniji bi bili i skejteri kojima bi bio omogućeno prigodno vježbalište, ali stanovnici grada ispod čijih prozora se skejta, na što ne gledaju nužno s odobravanjem. Da ne duljim, rješenje je nespretno i dok ostvareni sadržaj zvuči dobro za branding grada, njegova stvarna funkcionalnost u vidu poboljšanja kvalitete života svih građana je upitna i samo je potvrđen problem zanemarivanja alternativne kulturne scene iznesen u *Analizi stanja – Strategiji razvoja Grada Šibenika*, strateško-plansko-razvojnog dokumentu izdanom godinu dana nakon donošenja projekt gradske plaže.⁴³² Isto vrijedi i za objekt pod koncesijom koja je ostvarena tek ponavljanjem natječaja jer se na prvi nitko nije javio, što je objašnjeno visokim zahtjevima Grada.⁴³³ Koncesionar je obećavao „najbolji i najprestižniji klub na Jadranu“ koji će svojim programom obogatiti ponudu grada Šibenika, no prikupljene informacije pokazuju da to nije ni približno ostvareno.⁴³⁴ Iznenadujuće je da se slučaj jednog jedinog zainteresiranog koncesionara dogodio i prilikom natječaja za koncesiju ugostiteljskog objekta na sv. Mihovila,⁴³⁵ za koga je par posjetitelja koji je tvrđave pohodio tijekom nekoliko uzastopnih dana istakao da osrednjom kvalitetom ponude ne odgovara prestižnoj lokaciji povijesnoumjetničke vrijednosti, uz opasku da je Barone na razini.

---

⁴³² MICRO projekt d.o.o., *Strategija razvoja grada Šibenika*, 2011. g., str. 89.

⁴³³ Davorka Blažević, *Za koncesiju na Banju nitko se nije javio*, Mrežna stranica *Tris*, *Neovisni novinarski portal* (4. ožujka 2014.), <http://tris.com.hr/2014/03/za-koncesiju-na-banju-nitko-se-nije-javio/> (pregledano 23. kolovoza 2017.)

⁴³⁴ Hrvoslav Pavić, *Konačno otvoren Banj!*, Mrežna stranica *Tris*, *Neovisni novinarski portal* (10. srpnja 2014.), <http://tris.com.hr/2014/07/konacno-otvoren-banj/> (pregledano 22. kolovoza 2017.)

⁴³⁵ *Gulinu koncesija za hranu i piće: Za 20 dana na tvrđavi sv. Mihovila više neće biti žednih*, Mrežna stranica *Šibenik.in* (28. svibnja 2015.), <http://bit.ly/2qjqK4W> (pregledano 7. srpnja 2017.)

Slika 63. Fitness park, plaža Banj

Slike 64 i 65. Oštećenja nastala uslijed upotrebe neprimjerenih materijala, plaža Banj

Analizu komparativnih karakteristika ovih projekata bih sumirala britanskom uzrečicom koja kaže da moraš razbiti nekoliko jaja kako bi napravio omlet, odnosno da za stvoriti nešto, nešto mora biti i uništeno (iako se u svim ovim slučajevima to moglo izbjeći). Uspjeh je što su kroz period od proteklih pet godina u grad unesena tri nova društveno usmjerena sadržaja. Sadržaji su ostvareni temeljem promišljanja o iskorištavanju gradskog prostora, njegovim kulturnim i prirodnim prednostima i potencijalima, a vođeni željom za ekonomskim i kulturnim prosperitetom grada. Analiziranjem svih dostupnih podataka, zaključujem da je taj cilj djelomično ostvaren. Svi su afirmirani više od strane stranih, manje od domaćih posjetitelja, no postoje očite mane koje

predstavljaju prijetnje svima njima. Počevši od same strukture, vidjeli smo da postoje infrastrukturne mane i mane pri korištenju materijala i građevinskoj izvedbi. To prestavlja prijetnju po životni vijek svih njih. Iz toga proizlazi prijetnja nepravilnog ophođenja s oštećenjima i manjkavostima, ali i nedostatnog održavanja, što je nažalost boljka koja pogađa dobar dio prostora u javnoj skrbi. Problem je tim veći kad ga se stavi u kontekst povijesnih spomenika. Ako svi objekti ne budu predmetom redovitih inspekcija i posljedičnog rada na rješavanju zatečenih problema, zakinuti su projekti koji gube na svojoj tek ostvarenoj cjelovitosti, ali i zajednica jer postoji opasnost ubrzanog propadanja i pada u valorizaciji objekata, njihovoj kulturno-turističkoj i ekonomskoj iskoristivosti. Naime, tržišna istraživanja su pokazala da su suvremeni potrošači, među njima i konzumenti kulturno-povijesnih sadržaja, osviješteni te da „ciljano traže osviještene proizvođače i usluge“.⁴³⁶ Jako dobro su informirani, kritični su i izbirljivi, cijene autohtonost te žele sudjelovati u kulturnom proizvodu.⁴³⁷

4.7.2. Usporedba s Kućom za ljude i umjetnost, Laubom

Adaptirane gradske fortifikacije ukratko bih usporedila s jednom privatnom galerijom u Zagrebu. Građevina je nastala 1910. kao jahaonica Austrougarske vojske, a potom su u njoj bile dvije tvornice tekstila da bi naposljetku 2008. postala multifunkcionalnim prostorom. Crna kuća na Črnomercu pregrađena je prema konzervatorskim smjernicama, sačuvani su i prezentirani svi povijesni slojevi, uključujući i izmjene nastale dok je bila u funkciji tekstilnih pogona. U prednjem dijelu nalaze se bistro i sanitarije, dok je u velikom dvoranskom prostoru s južne strane smještena recepcija i na dvije etaže podignuta interpolacija s uredima tvrtke Filip Trade i uredima za najam. Uredske etaže izvedene su kao mahom crna staklena površina koja se ne natječe s povijesnim prostorom i izlošcima. Prizemni prostor je modularan i koristi se za izlaganje umjetnina iz zbirke, ali i najam za manifestacije poput Tjedna dizajna i privatna događanja. Prostor šibenskih tvrđava, iako javan, također nudi mogućnost organiziranja privatnih događanja, poput svadbi. I za neograničen posjet izložbenom prostoru Laube također se naplaćuje godišnje članstvo, a ciljana skupina su posjetitelji višeg obrazovanja, a uglavnom i natprosječnih prihoda. Kroz posljednje dvije godine Lauba je dodatan izvor financija stekla održavanjem glazbenih manifestacija, čime je stekla i veću popularnost i broj posjetitelja, što ide u prilog održivosti galerije. Uključivanje komercijalnosti u

---

⁴³⁶ Snježana Boranić Živoder (voditelj), grupa autora, *Strategija inovativnog razvoja grada Šibenik*, 2015., Zagreb: Institut za turizam, str. 32 -33.

⁴³⁷ Snježana Boranić Živoder (voditelj), grupa autora, *Strategija inovativnog razvoja grada Šibenik*, 2015., Zagreb: Institut za turizam, str. 31.

kulturni objekt kako bi se osiguralo njegovo preživljavanje je usporedivo sa slučajem tvrđave sv. Mihovila. U slučaju tvrđava i galerije se krenulo od mahom praznog prostora. Značajna razlika jest što je Lauba natkrivena i stoga ne robuje sezonalnosti korištenja. Galerija, iako privatan prostor, tjedno održava besplatne dječje radionice, a također nudi i edukaciju kroz tromjesečno volontersko stažiranje. Ovim radnjama, iako ničim nije obvezna na to, podupire lokalnu zajednicu i ujedino pozitivno djeluje na vlastiti branding. Tvrđava kulture Šibenik održava program namijenjen članovima Kluba prijatelja šibenskih tvrđava koji se sastoji najvećim dijelom od projekcija igranih i dokumentarnih filmova, te manjim od scenskih manifestacija. Bistro pomno odabranom ponudom možemo usporediti s onim na Baroneu. Pri revitalizaciji Laube je poštovan povijesni prostor, što u slučaju dvaju obnovljenih tvrđava ne mogu zaključiti da je bio slučaj.

U slučaju tvrđave sv. Mihovila podignut je južni zid koji se u elevaciji nastavlja na recentni zid. Zatvaranjem sa svih strana je postignuta arhitektonska cjelovitost, no i načinjeno je nešto što nikad nije postojalo. U slučaju tvrđave Barone *terrapiena* je zapunjena betonom, što se može smatrati i lažiranjem povijesti pošto ni u jednoj fazi nije postojao u tom obliku.

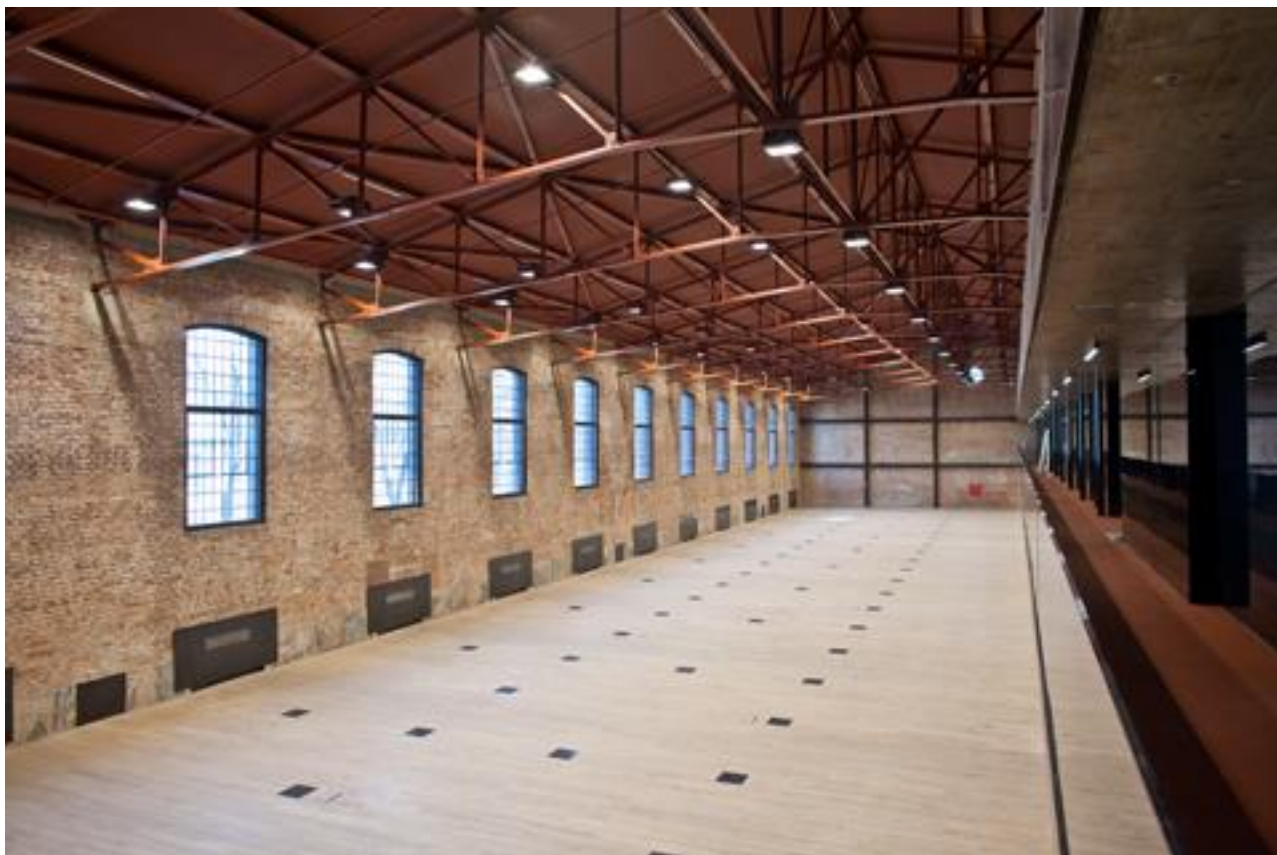
Laubu bih uzela kao primjer dobre prakse očuvanja i revitaliziranja srodnog povijesnog spomenika.

Slika 66. Zgrada Laube prije obnove

Slika 67. Lauba nakon obnove

Slika 68. Dvorana Laube nakon obnove

5. ZAKLJUČAK

Vjerujem da je radom ispunjen cilj osvjetljavanja problema očuvanja i revitaliziranja šibenskih gradskih fortifikacija, iako nisu ispunjeni svi zadani ciljevi, poput anketiranja stanovništva. Unatoč tome, ovaj diplomski rad je zasad najcjelovitije djelo koje se bavi temom i nadam se da će prikazani zbir informacija biti referentan za daljnje bavljenje problematikom. Iz tog razloga sam se potrudila transparentno prikazati sve relevantne informacije koje utječu na problem očuvanja i revitaliziranja povijesnih spomenika u pitanju, bez obzira na njihovu prirodu, koja je, nažalost, gdjekad neugodna, pa i skandalozna. Uz kritiku sam se također potrudila dati i rješenja pojedinih sadašnjih problema i upozoriti na potencijalne buduće.

Obnova, restauriranje, adaptiranje i revitaliziranje šibenskih gradskih fortifikacija je dosad najveći zahvat na fortifikacijskom sustavu u državi. Ova aktivnost je potakla Splitskane da se osvrnu na derutno stanje vlastite tvrđave Gripe i grad Knin da prijavi projekt Inovacijskog centra i uređenja tvrđave za financiranje iz strukturnih fondova EU kako bi i njihov spomenik bio revitaliziran i postao dionikom kulturnog turizma. Također, u revitalizaciji vlastitih tvrđava sudjeluju i drugi gradovi iz države i regije, stoga možemo zaključiti da postoji trend doprinosa razvoju turizma kroz revitalizaciju fortifikacijskih objekata.

Smatram da su izvedenim zahvatima na dvama revitaliziranim šibenskim spomenicima oni trajno izmijenjeni. Cilj zahvata jest turistički ih valorizirati i monetizirati, koristiti kao sredstvo turističke promocije i brendiranja grada, mjesto održavanja kulturnih susreta, uključiti ih u životne tokove građana i sačuvati od daljnjeg propadanja. O problemu očuvanja i revitaliziranja, nažalost, trebamo govoriti u množini. Krenuvši od projektnih i ekonomskih, imamo probleme neodržavanja natječaja za idejna rješenja i želje gradske uprave da se značajne količine novca iz europskih fondova iskoriste kako bi obnovljene tvrđave služile turističkoj valorizaciji grada i generiranju prihoda, čak i pod cijenu loše izvedbe. Projektno i građevinski, ne mogu zaključiti da su povijesni spomenici poštovani, da su rješenja reverzibilna i da, unatoč postojanju javne ustanove, obnovljene tvrđave imaju dostojnu brigu. Dapače, argumentirala bih da su obnovljene pa prepuštene zapuštanju. Ugradnja novih materijala na objema tvrđavama je često ispod razine, a ima i neprimjerenih. Zahvatima su ambijentalno trajno izmijenjene na gore. Postoje infrastrukturne mane. Prilaz tvrđavi sv. Mihovila nagrđuje ambijent, kao i parking tvrđave Barone. Visoka vegetacija, koja je postala dijelom identiteta, uklonjena je iz opravdanih razloga, no zamijenjena je šljunkom, betonom, nižim raslinjem i unatoč navodnjavanju mahom sasušanim nereprezentativnim travnatim površinama.

Niska vegetacija koja zadire u tkivo tvrđava nije kontrolirana. Arhitektura tvrđava je, unatoč postulatima aktivne zaštite, rekonstruirana kako bi se tvrđave što više približile izvornom izgledu i da stvar bude gora, rekonstrukcije ostavljene neoznačenima. Neoznačena rekonstrukcija promatrača dovodi u zabludu jer se novopodignuti elementi prezentiraju kao izvorni. Tvrđave se, uz povijesnu vrijednost, implementirani sadržaj i vidikovac, vrednuju i temeljem estetike, a izvedba koja nije na razini povijesnih spomenika svakako djeluje na promatrača i valorizaciju spomenika, makar i na podsvjesnoj razini.

Tvrđave su, umjesto društveno inkluzivne, postale ekskluzivne, ponajviše zahvaljujući izvansezonskom radnom vremenu i nedovoljnoj inicijativi za uključivanjem lokalne zajednice za koju su revitalizirane tvrđave velika promjena, pa i trauma. Kako Šibenčani ne zaziru od dobro izvedenih interpolacija svjedoči voljena gradska knjižnica.

Većina Šibenčana drži da bi pristup tvrđavama trebao biti besplatan. Moje mišljenje je da, ukoliko mogućnosti i volje nema, treba naći rješenje kako omogućiti pristup što većem broju građana jer prihodi se najvećim dijelom ostvaruju temeljem turističkih posjeta. Obnova i revitalizacija su još uvijek u tijeku i smatram da bi se za bolju društvenu verifikaciju stanovništva koje je tvrđave poznavalo i prije obnove trebalo neumorno raditi na iskrenom pozivanju stanovnika u novoostvarene prostore i osmisliti program koji tvrđave čini pristupačnijima. Marketinšku aktivnost Tvrđave kulture Šibenik smatram nedovoljnom. Vezano uz ustanovu postoji i problem netransparentnosti u poslovanju.

Sadržajni dobitak za grad su pozornice na tvrđavama, gastro-kulturni centar i uključivanje proizvoda OPG-ova. Visokotehnoška prezentacija kulturno-povijesne baštine na tvrđavi Barone je idejno i izvedbeno niskokvalitetna, time i promašaj. Smatram da se od povijesnih tvrđava, obzirom na radikalnu izmjenu, jedino u potpunosti zadržala vrijednost vidikovca koja proizlazi iz lokacije.

U tijeku je pregradnja i revitalizacija tvrđave sv. Ivana, a na red bi trebali doći dvostruki bedemi i tvrđava sv. Nikole. Optimistično se nadam da će se prilikom izvedbe ovih projekata učiti na dosad načinjenim greškama te da će prioritet biti očuvanje i afirmiranje njihove kulturne vrijednosti.

Naposlijetku bi valjalo reći i nekoliko riječi o iskustvu pisanja diplomskog rada. Količina informacija obrađenih u svrhu pisanja diplomskog rada je, kako i priliči, daleko najveća koju sam tijekom svog akademskog školovanja u svrhu istraživanja obradila. Najveći izazov pri pisanju je bilo koherentno prikazivanje problema koji je multidisciplinarnan. Kroz rad su se ispreplele moje

dvije struke – turizam i povijest umjetnosti. Politika i ekonomija bile su zastupljene puno više nego sam očekivala, a rezultati su crnji nego što sam početkom istraživanja predvidjela. Iako je revitalizacija povijesnih objekata često najbolji način brige za njihovu budućnost, smatram da je u slučaju dvaju obnovljenih fortifikacija briga za spomenike i građane stavljena na drugo mjesto, dok su na prvo stavljene turističke potrebe i potreba za unaprijeđenjem koja se manifestira projektima koji su više pompozni, negoli kvalitetni. Najzabrinjavajuća od svih spoznaja je dehumanizacija spomenika i gradske jezgre općenito, ironično, upravo kako bi se napravilo mjesta za ljude. Spomenici se popravljaju kako bi bili reprezentativni i privukli strance. Javni prostori se zakrčuju kako bi pridošli ljudi imali gdje sjesti. Lokalno stanovništvo se iseljava iz gradske jezgre. U odnosu prema prostoru, spomenicima i građanima nedostaje empatije. O negativnim aspektima, kojih je mnogo, bilo je teško pisati. Problem očuvanja i revitaliziranja šibenskih gradskih fortifikacija u prvom je redu društveni problem, gradski spomenici služe za „krpanje“ društveno-ekonomskih problema koji se prihodima od turizma ne mogu riješiti. Upozorenje da Šibenik srlja prema slučaju Dubrovnika i teško održivom masovnom kulturnom turizmu pretvara se u realnu prijetnju. Nadam se da će buduća briga za gradsku baštinu biti obzirnija prema spomenicima, građanima i gradu, iako, moram priznati, u to sumnjam. Za kraj ću se pridružiti Pavlu Roci i nadati se da sam i sama loš prorok.

LITERATURA:

Snježana Boranić Živoder (voditelj), grupa autora, *Strategija inovativnog razvoja grada Šibenik*, 2015., Zagreb: Institut za turizam

Nenad Cambi, »Područje šibenske biskupije u starokršćansko doba«, u: *Sedam stoljeća šibenske biskupije. Zbornik radova sa Znanstvenog skupa „Šibenska biskupija od 1298. do 1998.“* (Šibenik, 22. do 26 rujna 1998.), (ur.) Josip Čuzela et al., Šibenik: Gradska knjižnica »Juraj Šižgorić«, Tiskara »Malenica«, 2001., str. 9-21.

Josip Čuzela, *Šibenski fortifikacijski sustav*, Šibenik: Gradska knjižnica »Juraj Šižgorić«, Tiskara »Malenica«, 2005.

Franjo Dujmović, »Postanak i razvoj Šibenika od 1066. Do 1409. godine«, u: *Šibenik: spomen zbornik o 900. obljetnici*, (ur.) Slavo Grubišić, Šibenik: Muzej grada Šibenika, NIP »Štampa«, 1976., str. 75.-120.

Alberto Fortis, *Put po Dalmaciji*, Zagreb: Globus, 1984. [prvo izdanje 1774.]

Mladen Friganović, »Geografske osnove položaja i razvoja Šibenika«, u: *Šibenik: spomen zbornik o 900. obljetnici*, (ur.) Slavo Grubišić, Šibenik: Muzej grada Šibenika, NIP »Štampa«, 1976., str. 11-25.

Zan Battista Giustinian, *Dalmacija godine Gospodnje 1553.: putopis po Istri, Dalmaciji i Mletačkoj Albaniji 1553. godine*, Split: Hrvatsko-talijanska kulturna udruga Dante Alighieri; Reprint, 2011., (ur.) Ljerka Šimunković prema transkripciji Šime Ljubića

Slavo Grubišić, »Šibenik i Venecija 1409-1412. godine«, u: *Šibenik: spomen zbornik o 900. obljetnici*, (ur.) Slavo Grubišić, Šibenik: Muzej grada Šibenika, NIP »Štampa«, 1976., str. 121-131.

Zlatko Gunjača, »O kontinuitetu naseljavanja na području Šibenika i najuže okolice«, u: *Šibenik: spomen zbornik o 900. obljetnici*, (ur.) Slavo Grubišić, Šibenik: Muzej grada Šibenika, NIP »Štampa«, 1976., str. 27.-58.

Boris Ileković, Dina Vulin Ileković, »Tvrđava sv. Ivana – Šibenik, projekt revitalizacije tvrđave sv. Ivana u Šibeniku«, u: *Juraj 3*, (2014.), str. 44.-47.

Petar Kaer, *Povjestne crte grada Šibenika i njegove okolice. Dio prvi. Od naseljenja Hrvata do krunisanja kralja Kolomana*, Šibenik, Hrvatska tiskara (Dr. Krstelj i dr.), 1908.

Petar Kaer, *Povjestne crte grada Šibenika i njegove okolice. Dio drugi. Od naseljenja Hrvata do krunisanja kralja Kolomana*, Šibenik, Hrvatska tiskara (Dr. Krstelj i dr.), 1908.

Josip Kolanović, *Šibenik u kasnome srednjem vijeku*, Zagreb: Clio Croatica, Školska knjiga, 1995.

Željko Krnčević, *Šibenik i šibenski kraj u ranom srednjem vijeku*, Split: Muzej hrvatskih arheoloških spomenika, Dalmacijapapir, 1998.

Ivo Livaković, *Tisućljetni Šibenik*, Šibenik: Gradska knjižnica »Juraj Šižgorić«, Tiskara »Malenica«, 2002.

»Milijun eura za novo lice tvrđave sv. Mihovila«, *Komunalni vijesnik grada Šibenika*, prosinac 2011., str. 4.-5.

Branko Nadilo, »Tvrđava sv. Nikole ispred ulaza u šibensku luku«, u: *Grđevinar* 53 (2001.) 747.-753.

Grga Novak, »Šibenik u razdoblju mletačke vladavine 1412-1797. godine«, u: *Šibenik: spomen zbornik o 900. obljetnici*, (ur.) Slavo Grubišić, Šibenik: Muzej grada Šibenika, NIP »Štampa«, 1976., str. 133-288.

Tomislav Pavičić, *Šibenik u Kandijском ratu 1645. – 1669.*, Šibenik: Muzej grada Šibenika, 2008.

Josip Pavić, *Revitalizacija šibenskih tvrđava - novi gospodarski i kulturni uzlet grada Šibenika*, na: Savjeti mladih u razvoju lokalnih zajednica – kako iskoristiti europske mogućnosti, Dugopolje, 13. svibnja 2017.

Duje Rendić-Miočević, »Prvi dani Šibenika«, u: *Telegram*, Zagreb, 22. travnja 1966., str. 3.

Ana Škevin Mikulandra, »Analiza perceptivnih elemenata slike grada Šibenika prema modelu Kevina Lyncha«, u: *Prostor* 13, vol. 1, (2005.), str. 107-115.

Biserka Tadić, Jagoda Marković, Katarina Horvat-Levaj, »Analiza sjeveroistočnog dijela povijesne jezgre Šibenika«, u: *Radovi Instituta za povijest umjetnosti* 11 (1987.), str. 5-29.

»Tvrđava „Sv. Ana“ adaptirat će se u ljetnu pozornicu«, u: *Slobodna Dalmacija*, 3. lipnja 1960., str. 3.

Danko Zelić, »Templarski *castrum* u Šibeniku«, u: *Radovi Instituta za povijest umjetnosti* 23 (1999.), str. 33-42.

Danko Zelić, »Šibenske crkve, postanak grada i utemeljenje šibenske biskupije«, u: *Sedam stoljeća šibenske biskupije. Zbornik radova sa Znanstvenog skupa „Šibenska biskupija od 1298. do 1998.“*, Šibenik: Gradska knjižnica »Juraj Šižgorić«, Tiskara »Malenica«, 2001., str. 790-803.

INTERNETSKI IZVORI

Ana Aščić, *Hotel D-resort nominiran za nagradu „The Design Awardsa“*, Mrežna stranica *Pogledaj.to* (14. rujna. 2016.), <http://pogledaj.to/arhitektura/hotel-d-resort-nominiran-za-nagradu-the-design-awardsa/> (pregledano 3. kolovoza 2017.)

Davora Blažević, *Bitka za tvrđave „Prijatelji starine“ kontra „Jurja Dalmatinca“*, Mrežna stranica *Slobodna Dalmacija* (19. srpnja 2011.), <http://www.slobodnadalmacija.hr/dalmacija/sibenik/clanak/id/138123/bitka-za-tvrave-prijatelji-starine-kontra-jurja-dalmatinca> (pregledano 27. kolovoza 2017.)

Davora Blažević, *Šibenska gradska plaža Banj s originalnim „plaznim“ sadržajem: fitness na otvorenom!*, Mrežna stranica *Tris, Neovisni novinarski portal* (21. siječnja 2014.), <http://tris.com.hr/2014/01/sibenska-gradska-plaza-banj-s-originalnim-plaznim-sadrzajemfitness-na-otvorenom/> (pregledano 22. kolovoza 2017.)

Davora Blažević, *Za koncesiju na Banju nitko se nije javio*, Mrežna stranica *Tris, Neovisni novinarski portal* (4. ožujka 2014.), <http://tris.com.hr/2014/03/za-koncesiju-na-banju-nitko-se-nije-javio/> (pregledano 23. kolovoza 2017.)

Hrvoje Budin, *Storytelling u vremenu tehnologija: kako humanizirati tehnologiju i pričati bolje priče*, Mrežna stranica *Kadei* (21. ožujka 2016.) , <http://kadei.hr/storytelling/storytelling-u-vremenu-tehnologija-kako-humanizirati-tehnologiju/> (pregledano 23. rujna 2017.)

Jelena Devčić, Ante Talijaš, *KULTUROCID NA TVRĐAVI PRIJAVLJEN SVJETSKIM INSTITUCIJAMA: Hoće li Europa povući sredstva za projekt?*, Mrežna stranica *Šibenski portal* (31. siječnja 2013.) <http://sibenskiportal.rtl.hr/2013/05/31/kulturocid-na-tvrđavi-prijavljen-svjetskim-institucijama-hoce-li-europa-povuci-sredstva-za-projekt/> (pregledano 17. rujna 2017.)

Tomislav Donđević, *Šibenik u doba kuge*. Mrežna stranica *Šibenik.in* (8. siječnja 2012.) <http://www.sibenik.in/bastina/sibenik-u-doba-kuge/817.html> (pregledano 13. srpnja 2017.)

Barbara Duvnjak, *Neki Britanci koji organiziraju festivale u koncesiju na 43 godine uzeli cijeli otok kod Šibenika*, Mrežna stranica *Telegram* (13. lipnja 2015.), <http://www.telegram.hr/biznis-tech/neki-britanci-koji-organiziraju-festivale-upravo-su-kupili-otok-kod-sibenika/> (pregledano 23. srpnja 2017.)

Barone i Tanaja kakvi dosad nisu viđeni: Šibenski povjesničar pronašao najstarije prikaze tvrđava, Mrežna stranica *Šibenik.in* (29. studenog 2016.), <http://m.sibenik.in/bastina/barone-i-tanaja-kakvi->

dosad-nisu-vi-eni-sibenski-povjesnicar-pronasao-najstarije-prikaze-dvijju-tvr-ava/68417.html

(pregledano 21. rujna 2017.)

Društvu Juraj Dalmatinac propala ideja revitalizacije tvrđave Barone, Grad odbio investitora, Mrežna stranica *Šibenski portal* (4. svibnja 2012.) <http://sibenskiportal.rtl.hr/2012/05/04/drustvu-juraj-dalmatinac-propala-ideja-revitalizacije-tvrdave-barone-grad-odbio-investitora/> (pregledano 4. rujna 2017.)

Eskalator u Docu (6. Ožujka 2017.), <https://www.youtube.com/watch?v=Yci6Az5cuSg> (pregledano 1. rujna 2017.)

Evo kako su mediji 1960. zamišljali tvrđavu sv. Ane, Mrežna stranica *Šibenik.in* (16. srpnja 2015.), <http://www.sibenik.in/sibenik/Na-Tvrdavi-sv-mihovila-vec-je-1960-planirano-uredenje-ljetne-pozornice/44222.html> (pregledano 21. rujna 2017.)

Diana Ferić, *Analitičar Ivo Jakovljević osvrnuo se na "Dvolično šibensko proljeće 2017."*, Mrežna stranica *Šibenik News* (11. travnja 2017.), <http://mok.hr/vijesti/item/24075-analiticar-ivo-jakovljevi-osvrnuo-se-na-dvolicno-sibensko-proljece-2017> (pregledano 28. rujna 2017.)

Diana Ferić, *Javna ustanova Tvrđava kulture kreće i u trgovačku i izdavačku djelatnost*, Mrežna stranica *Šibenik News* (30. ožujka 2017.), <http://mok.hr/vijesti/item/23993-javna-ustanova-tvrdava-kulture-krece-i-u-trgovacku-i-izdavacku-djelatnost> (pregledano 17. rujna 2017.)

Diana Ferić, *Objekti na Banju napravljeni od nedgovarajućeg materijala pa nastaju oštećenja!?*, Mrežna stranica *Šibenik News* (28. kolovoza 2015.), <http://mok.hr/vijesti/item/18803-objekti-na-banju-napravljeni-od-nedgovarajuceg-materijala-pa-nastaju-ostecenja> (pregledano 27. kolovoza 2017.)

Diana Ferić, *Franko Vidović: Ponosan sam na nagradu Tvrđavi, a Burić ima "debel obraz" da je primi*, Mrežna stranica *Šibenik News* (18. listopada 2014.), <http://mok.hr/vijesti/item/16906-vidovic-ponosan-na-nagradu-tvrdavi-a-gradonacelniku-buricu-predbacuje-debel-obraz> (pregledano 17. rujna 2017.)

Diana Ferić, *Predstavnici Grada morali na silu preuzeti gradilište na tvrđavi Barone, izvođač radova nestao*, Mrežna stranica *Šibenik News* (4. siječnja 2016.), <http://mok.hr/vijesti/item/19591-predstavnici-grada-morali-na-silu-preuzeti-gradiliste-na-tvrdavi-barone-izvodac-radova-nestao> (pregledano 27. lipnja 2017.)

Diana Ferić, *Proslavljena uspješna sezona; na tvrđavama svetog Mihovila i Barone 420 000 posjetitelja*, Mrežna stranica *Šibenik News* (21. listopada 2016.), <http://mok.hr/vijesti/item/19591-proslavljena-uspjesna-sezona-na-tvrdavama-svetog-mihovila-i-barone-420-000-posjetitelja>

predstavnicima-grada-morali-na-silu-preuzeti-gradiliste-na-tvrđavi-barone-izvodac-radova-nestao

(pregledano 7. rujna 2017.)

Diana Ferić, *Prošlost i sadašnjost Baronea: projekt uređenja bio je izrađen i 1979. godine*, Mrežna stranica *Šibenik News* (7. studenog 2016.), <http://mok.hr/volim-sibenik/item/22312-proslost-i-sadasnjost-baronea-projekt-uredjenja-bio-je-izraden-i-1979-godine> (pregledano 15. kolovoza 2017.)

Diana Ferić, *Skandal na tvrđavi svetog Mihovila otvorio nova-stara pitanja*, Mrežna stranica *Šibenik News* (7. ožujka 2013.), <http://mok.hr/vijesti/item/12075-skandal-na-tvrdavi-svetog-mihovila-otvorio-nova-stara-pitanja> (pregledano 17. rujna 2017.)

Dnevna ulaznica za Tvrđavu Barone i Tvrđavu sv. Mihovila, Mrežna stranica *Tvrđava Barone*, <http://www.barone.hr/stranice/dnevna-ulaznica-tvrdjava-mihovil-tvrdjava-barone/15.html>

(pregledano 25. rujna 2017.)

Europskim sredstvima obnavljati će se cisterne na Tvrđavi sv. Mihovila, Mrežna stranica *Tvrđava Barone* (3. veljače 2017.), <http://www.barone.hr/clanci/europskim-sredstvima-obnavljat-ce-se-cisterne-tvrdjava-sv-mihovila/51.html> (pregledano 19. rujna 2017.)

Ibondo Movement Active Pinta, Mrežna stranica *Eibe*, http://www.eibe.co.uk/ibondo-movement-active-pinta_5591475.html?c=306914# (pregledano 22. rujna 2017.)

Geomehanički radovi na tvrđavi sv. Ivana, Mrežna stranica grada Šibenika *Sibenik.hr* (15. siječnja 2015.), <http://sibenik.hr/vijesti/geomehanicke-radovi-na-tvrdavi-sv-ivana> (pregledano 25. rujna 2017.)

Ivo Glavaš, *Čemu su služili dvostruki bedemi i kako im udahnuti novi život*. Mrežna stranica *Šibenik.in* (12. prosinca 2015.), <http://www.sibenik.in/zaboravljeni-sibenik/cemu-su-sluzili-dvostruki-bedemi-i-kako-im-udahnuti-novi-zivot/52466.html> (pregledano 21. srpnja 2017.)

Ivo Glavaš, *Evo kako je otkrivena starija faza šibenske tvrđave Barone*, Mrežna stranica *Šibenik.in* (5. rujna 2015.), <http://m.sibenik.in/zaboravljeni-sibenik/evo-kako-je-otkrivena-starija-faza-sibenske-tvrdave-barone/47057.html> (pregledano 21. rujna 2017.)

Ivo Glavaš na znanstvenom skupu u Rijeci poveo raspravu o eskalatoru u dvostrukom bedemu, Mrežna stranica *Šibenik.in* (23. travnja 2017.), <http://www.sibenik.in/sibenik/sibenski-konzervator-ivo-glavas-na-znanstvenom-skupu-u-rijeci-poveo-raspravu-o-eskalatoru-u-dvostrukom-bedemu/74857.html> (pregledano 14. rujna 2017.)

Gorana Barišić Bačelić jedina se javila na natječaj za ravnateljicu „Tvrđave kulture“, Mrežna stranica *Šibenik.in* (7. prosinca 2016.) <http://www.sibenik.in/bastina/sibenik-u-doba-kuge/817.html> (pregledano 5. rujna 2017.)

Gradonačelnik Burić obišao radove na tvrđavi sv. Mihovila, Mrežna stranica grada Šibenika *Sibenik.hr* (23. rujna 2013.) <http://www.sibenik.hr/vijesti/gradonacelnik-buric-obisao-radove-na-tvrđavi-sv.-mihovila> (pregledano 5. rujna 2017.)

Gradska uprava nastoji se riješiti ružnog odašiljača na tvrđavi sv. Ivana pa su naručili 112 tisuća kuna vrijedan elaborat, Mrežna stranica *Šibenik.in* (24. veljače 2017.), <http://m.sibenik.in/sibenik/tri-mjeseca-ce-se-skupljati-podaci-a-onda-ce-elaborat-odluciti-o-buducnosti-odasiljaca-na-tvr-avi-sv-ivana/72181.html> (pregledano 26. rujna 2017.)

Gradsko vijeće odlučilo osnovati Tvrđavu kulture Šibenik, Mrežna stranica *Šibenik.in* (22. prosinca 2015.), <http://www.sibenik.in/bastina/sibenik-u-doba-kuge/817.html> (pregledano 5. rujna 2017.)

INTERVJU: Vlasnici auta i nekretnina više neće biti „socijalni slučajevi“, Mrežna stranica *Šibenski portal* (3. ožujka 2014.) <http://sibenskiportal.rtl.hr/2013/09/23/foto-radovi-na-tvrđavi-sv-mihovila-u-punom-jeku-nakon-osam-mjeseci-zastoja/> (pregledano 19. rujna 2017. g.)

Gradske zidine, Mrežna stranica *Društvo prijatelja dubrovačke starine*, <http://citywallsdubrovnik.hr/bastina/gradske-zidine/> (pregledano 22. rujna 2017.)

Jordanka Grubač, *Muzej šibenskih ratova na tvrđavi Barone*, Mrežna stranica *Slobodna Dalmacija* (3. ožujka 2012.), <http://www.slobodnadalmacija.hr/dalmacija/sibenik/clanak/id/159131/muzej-sibenskih-ratova-na-tvravi-barone> (pregledano 16. rujna 2017.)

Jordanka Grubač, *Sveti Mihovil tri u jedan – tvrđava, pozornica i vidikovac*, Mrežna stranica *Slobodna Dalmacija* (8. veljače 2010.), <http://www.slobodnadalmacija.hr/dalmacija/sibenik/clanak/id/87840/sveti-mihovil-tri-u-jedan--tvrava-pozornica-i-vidikovac> (pregledano 02. rujna 2017.)

Još 6 milijuna kuna iz Europe stiže u Šibenik: „Sveti Mihovil postat će zaokružena priča“, Mrežna stranica *Šibenik.in* (11. svibnja 2017.), <http://www.sibenik.in/sibenik/jos-6-milijuna-kuna-iz-europe-stize-u-sibenik-sveti-mihovil-postat-ce-zaokruzena-prica/75640.html> (pregledano 19. rujna 2017.)

Krešimir Gulin, *Koliko nas ima*. Mrežna stranica *Slobodna Dalmacija* (30. lipnja 2011.) <http://slobodnadalmacija.hr/dalmacija/sibenik/clanak/id/136517/koliko-nas-ima-najnapucenija-je-brodarica> (pregledano 19. srpnja 2017.)

Gulinu koncesija za hranu i piće: Za 20 dana na tvrđavi sv. Mihovila više neće biti žednih, Mrežna stranica *Šibenik.in* (28. svibnja 2015.), <http://www.sibenik.in/sibenik/siri-se-ponuda-za-20-dana-na-tvrdaavi-sv-mihovila-vise-nece-bit-zednih/41467.html> (pregledano 7. srpnja 2017.)

Gradska plaža Banj dobiva fitness park na otvorenom, Mrežna stranica *Šibenik.in* (14. siječnja 2014.), <http://www.sibenik.in/sibenik/Foto-gradska-plaza-banj-dobiva-fitness-park-na-otvorenom/18112.html> (pregledano 21. kolovoza 2017.)

Info, Mrežna stranica *Tvrđava sv. Mihovila*, <http://svmihovil.sibenik.hr/?stranice=info&id=11> (pregledano 22. rujna 2017.)

Jedni bi na sv. Ivanu žičaru, drugi zabavni park..., Mrežna stranica *Juraj Dalmatinac* (5. Srpnja 2013.), <http://www.jurajdalmatinac.com/?p=856> (pregledano 24. rujna 2017.)

Marina Jurković, Nikša Stipaničev, *Obnova palače Galera će koštati 700 tisuća kuna, a novac će Gradu vraćati stanari u skladu s ugovorom*, Mrežna stranica *Slobodna Dalmacija* (2. rujna 2017.), <http://sibenski.slobodnadalmacija.hr/vijesti/sibenik/clanak/id/467883/obnova-palace-galera-ce-kostati-700-tisuca-kuna-a-novac-ce-gradu-vracati-stanari-u-skladu-s-ugovorom> (pregledano 10. rujna 2017.)

M. K., *Šibenski Banj hrvatska je plaža godine! Frapa i Hramina najbolje marine na Jadranu*, Mrežna stranica *Šibenik.in* (26. listopada 2016.), <http://m.sibenik.in/sibenik/sibenski-banj-hrvatska-je-plaza-godine!-frapa-i-hramina-najbolje-marine-na-jadranu/66907.html> (pregledano 15. kolovoza 2017.)

Klub prijatelja šibenskih tvrđava, Mrežna stranica *Croatia-tickets*, <https://www.croatia-tickets.com/hr/event/klub-prijatelja-sibenskih-tvrđava> (pregledano 23. rujna 2017.)

Korak do zvijezda - sezona 2017. na Tvrđavi sv. Mihovila u Šibeniku, Mrežna stranica *Tvrđava sv. Mihovila*, <http://svmihovil.sibenik.hr/?stranice=korak-do-zvijezda-sezona-2017-u-sibeniku-program-na-tvrđavi-sv-mihovila&id=34> (pregledano 23. lipnja 2017.)

Jozica Krnić, *Potpisan ugovor: Šibeniku bespovratnih 41,5 milijuna kuna za obnovu sv. Ivana (Tanaje)*, Mrežna stranica *Tris, Neovisni novinarski portal* (1. kolovoza 2016.), <http://tris.com.hr/2016/08/potpisan-ugovor-sibeniku-bespovratnih-415-milijuna-kuna-za-obnovu-tanaje/> (pregledano 26. rujna 2017.)

Denis Kuljiš, *Nasljednik Jurja Dalmatinca mijenja vizure najvećih dalmatinskih gradova „Ovo su veliki projekti koji će preporoditi Split, Zadar i Šibenik!“* (14. studenog 2016.) Mrežna stranica *Jutarnji list*, <http://www.jutarnji.hr/kultura/arhitektura/foto-nasljednik-jurja-dalmatinca-mijenja->

vizure-najvecih-dalmatinskih-gradova-ovo-su-veliki-projekti-koji-ce-preporoditi-split-zadar-i-sibenik/5257415/ (pregledano 4. rujna 2017.)

La strada e le gallerie del soccorso, Mrežna stranica *Associazione Speleologica Bresciana*, <http://www.speleoasb.org/services/strada-galleria-soccorso/> (pregledano 13. rujna 2017.)

Daria Lešić, *Počeli radovi na postavljanju vodovodnih cijevi za tvrđavu sv. Mihovil*, Mrežna stranica *Šibenski portal* (14. travnja 2014.) <http://sibenskiportal.rtl.hr/2014/04/14/poceli-radovi-na-postavljanju-vodovodnih-cijevi-za-tvrđavu-sv-mihovil/> (pregledano 5. rujna 2017.)

Daria Lešić, *Počeli radovi na tvrđavi sv. Mihovil*, Mrežna stranica *Šibenski portal* (21. rujna 2012.) <http://sibenskiportal.rtl.hr/2012/09/21/poceli-radovi-na-tvrđavi-sv-mihovil/> (pregledano 5. rujna 2017.)

Daria Lešić, *TUŽNA STVARNOST „PROŠIRENE“ STVARNOSTI: Propao natječaj za izradu virtualne igre na tvrđavi Barone*, Mrežna stranica *Šibenski portal* (12. lipnja 2015.) <http://sibenskiportal.rtl.hr/2013/09/23/foto-radovi-na-tvrđavi-sv-mihovila-u-punom-jeku-nakon-osam-mjeseci-zastoja/> (pregledano 24. rujna 2017.)

Marija Lončar, *Zbog šljunka na cesti iza Tvrđave Barone auti voze kao po ledu, a i pješaci se lako poskliznu*, Mrežna stranica *Slobodna Dalmacija* (8. veljače 2017.), <http://si10.live.sistemi.hr/vijesti/sibenik/clanak/id/467676/zbog-sljunka-na-cesti-iza-tvrave-barone-auti-voze-kao-po-ledu-a-i-pjesaci-se-lako-poskliznu> (pregledano 22. rujna 2017.)

Luksuzni spoj baštine i turizma, Mrežna stranica *Poslovni dnevnik* (7. srpnja 2017.), <http://www.poslovni.hr/hrvatska/luksuzni-spoj-bastine-i-turizma-329735> (pregledano 9. rujna 2017.)

Ljetna pozornica bit će gotova u roku, a program će organizirati „Nova u Docu“!, Mrežna stranica *Šibenik.in* (10. siječnja 2014.), <http://www.sibenik.in/sibenik/foto-ljetna-pozornica-bit-ce-gotova-u-roku-a-program-ce-organizirati-nova-u-docu/17969.html> (pregledano 5. rujna 2017.)

Ljetna pozornica na tvrđavi sv. Mihovil dobitak je za Šibenik, ali nemojte tim modelom obnavljati sv. Nikolu, Mrežna stranica *Šibenik.in* (15. ožujka 2014.), <http://www.sibenik.in/sibenik/ljetna-pozornica-na-tvrđavi-sv-mihovil-je-dobitak-za-sibenik-ali-nemojte-tim-modelom-obnavljati-sv-nikolu/20470.html> (pregledano 17. rujna 2017.)

Diana Magdić, *Bolno neukusan dječji hotel Andrija*, Mrežna stranica *Pogledaj.to* (26. svibnja 2014.), <http://pogledaj.to/arhitektura/bolno-neukusan-djecji-hotel-andrija/> (pregledano 27. srpnja 2017.)

Mario Marotti, *U palači Galbiani moderna interpretacija šibenske katedrale*, Mrežna stranica *Šibenski portal* (5. rujna 2017.), <http://sibenskiportal.rtl.hr/2016/09/05/u-palaci-galbiani-moderna-interpretacija-sibenske-katedrale/> (pregledano 16. rujna 2017.)

Nina Medić, *Gotov idejni projekt revitalizacije tvrđave sv. Ivana*, Mrežna stranica *Šibenik News* (26. ožujka 2014.), <http://mok.hr/vijesti/item/14956-foto-gotov-idejni-projekt-revitalizacije-tvrđave-sv-ivana> (pregledano 25. rujna 2017.)

Mileta obišao građevinske i arheološke radove na tvrđavi Barone, Mrežna stranica *Tvrđava Barone* (29. siječnja 2015.), <http://www.barone.hr/clanci/mileta-obisao-gra-evinske-i-arheoloske-radove-na-tvr-avi-barone/8/hr.html> (pregledano 21. rujna 2017.)

Ministarstvo turizma odobrilo potpore za raspršeni hotel i tvrđavu sv. Ivana, Mrežna stranica *Juraj Dalmatinac* (9. listopada 2013.), <http://www.jurajdalmatinac.com/?p=916> (pregledano 24. rujna 2017.)

Monetizacija tvrđava, Mrežna stranica *Šibenomika* (21. srpnja 2017.), <https://sibenomika.wordpress.com/about/> (pregledano 14. kolovoza 2017.)

Muzej na tvrđavi Barone (Šubićevac), Mrežna stranica *Juraj Dalmatinac* (17. veljače 2013.), <http://www.jurajdalmatinac.com/?p=191> (pregledano 16. rujna 2017.)

Na razdoblje od 20 godina: Muzej „gubi“ tvrđave, nastupa Tvrđava kulture Šibenik, Mrežna stranica *Šibenski portal* (13. srpnja 2016.), <http://sibenskiportal.rtl.hr/2013/09/23/foto-radovi-na-tvrđavi-sv-mihovila-u-punom-jeku-nakon-osam-mjeseci-zastoja/> (pregledano 6. rujna 2017.)

Najveće istraživanje u Dalmaciji nije ni počelo, a šibenska tvrđava već otkriva stoljetne tajne, Mrežna stranica *Šibenik.in* (20. prosinca 2015.), <http://www.sibenik.in/bastina/najvece-istrazivanje-u-dalmaciji-nije-ni-pocelo-a-sibenska-tvr-ava-vec-otkriva-svoje-tajne/52826.html> (pregledano 26. rujna 2017.)

Nemojte poginuti zbog fotke: Danas popravljana ograda na Banju jednako je rasklimana kao prije, Mrežna stranica *Šibenik.in* (2. kolovoza 2016.), <http://www.sibenik.in/sibenik/nemojte-poginuti-zbog-fotke-danas-popravljana-ograda-na-banju-jednako-je-rasklimana-kao-prije/62997.html> (pregledano 27. kolovoza 2017.)

Nova arheološka istraživanja na tvrđavi sv. Ivana bez velikih otkrića, revitalizacija ide dalje, Mrežna stranica *Šibenik News* (17. veljače 2017.), <http://mok.hr/vijesti/item/23520-nova-arheoloska-istrazivanja-na-tvrđavi-sv-ivana-bez-velikih-otkriva-revitalizacija-ide-dalje> (pregledano 26. rujna 2017.)

Novo radno vrijeme šibenskih tvrđava, Mrežna stranica *Šibenik.in* (3. listopada 2016.), <http://www.sibenik.in/sibenik/novo-radno-vrijeme-sibenskih-tvr-ava/65677.html> (pregledano 25. rujna 2017.)

Novo uništavanje na plaži Banj, Mrežna stranica *Šibenik.in* (17. siječnja 2014.), <http://m.sibenik.in/sibenik/foto-novo-unistavanje-na-plazi-banj/18258.html> (pregledano 27. kolovoza 2017.)

O blogu, Mrežna stranica *Šibenomika*, <https://sibenomika.wordpress.com/about/> (pregledano 14. Kolovoza 2017.)

O muzeju, Muzej grada Šibenika, http://www.muzej-sibenik.hr/hrv/o_muzeju.asp (pregledano 28. srpnja 2017.)

O nama, Mrežna stranica *Zelenilo d.o.o. Šibenik*, http://www.zelenilo-sibenik.hr/hrv/o_nama/index.asp (pregledano 19. rujna 2017.)

O tvrđavi; Povijest i baština, Mrežna stranica *Tvrđava Barone*, <http://www.barone.hr/stranice/povijest-i-bastina/4.html> (pregledano 19. kolovoza 2017.)

O tvrđavi; Povijest i baština, Mrežna stranica *Tvrđava sv. Mihovila*, <http://svmihovil.sibenik.hr/?stranice=povijest-i-bastina&id=2> (pregledano 12. lipnja 2017.)

Od članarina kluba prijatelja tvrđava obnovljen gotički portal u centru grada, Mrežna stranica *Šibenik.in* (22. rujna 2016.), <http://www.sibenik.in/sibenik/od-clanarina-kluba-prijatelja-tvr-ava-obnovljen-goticki-portal-u-centru-grada/65222.html> (pregledano 12. rujna 2017.)

Od Ministarstva nisam puno očekivao, kulturocid na tvrđavi trebali su zaustaviti šibenski konzervatori, Mrežna stranica *Šibenski portal* (16. ožujka 2013.), <http://sibenskiportal.rtl.hr/2013/03/16/od-ministarstva-nisam-puno-ocekivao-kulturocid-na-tvr-davi-trebali-su-zaustaviti-sibenski-konzervatori/> (pregledano 18. rujna 2017.)

Održana posljednja sjednica Gradskog vijeća u ovom sazivu, Mrežna stranica *Radio Ritam* (6. travnja 2017.), <http://www.radioritam.hr/index.php?id=9985> (pregledano 17. rujna 2017.)

Ovako tvrđave služe Šibeniku, Mrežna stranica *Infozona* (5. ožujka 2016.), <http://infozona.hr/news/ovako-tvr-djave-sluze-gradu/8845> (pregledano 12. rujna 2017.)

A. P., Šibenski arhitekti neće podržati GUP: Na usvajanje Gradskom vijeću ide plan koji nema podršku struke!, Mrežna stranica *Šibenik.in* (19. rujna 2016.), <http://www.sibenik.in/sibenik/sibenski-arhitekti-neze-podrzati-gup-na-usvajanje-gradskom-vijecu-ide-plan-koji-nema-podrsku-struke!/65075.html> (pregledano 20. srpnja 2017.)

A. Pancirov, G. Pauk, *Što nam donosi obnova šibenskih tvrđava: Uzurpaciju ili oplemenjivanje javnog prostora?*, Mrežna stranica *Šibenik.in* (27. srpnja 2016.), <http://www.sibenik.in/sibenik/sto-nam-donosi-obnova-sibenskih-tvr-ava-uzurpaciju-ili-oplemenjivanje-javnog-prostora/62739.html>

(pregledano 25. rujna 2017.)

G. P., *Ulaznica za razgledavanje sv. Mihovila 35 kuna: „Karta nije skupa, mi sebe podcjenjujemo“*, Mrežna stranica *Šibenik.in* (2. lipnja 2014.), <http://www.sibenik.in/sibenik/ulaznica-za-razgledavanje-sv-mihovila-35-kuna-karta-nije-skupa-mi-sebe-podcjenjujemo/23664.html>

(pregledano 22. rujna 2017.)

Hrvoslav Pavić, *Konačno otvoren Banj!*, Mrežna stranica *Tris, Neovisni novinarski portal* (10. srpnja. 2014.), <http://tris.com.hr/2014/07/konacno-otvoren-banj/> (pregledano 22. kolovoza 2017.)

Hrvoslav Pavić, *Novi GUP Šibenika – apartmanizacija samo na ‘manje vrijednim površinama’, kao što su Mala i Velika Solina*. Mrežna stranica *Tris, Neovisni novinarski portal* (20. rujna 2016.), <http://tris.com.hr/2016/09/novi-gup-sibenika-apartmanizacija-samo-na-manje-vrijednim-povrsinama-kao-sto-su-mala-i-velika-solina/> (pregledano 20. srpnja 2017.)

Hrvoslav Pavić, *Utrka s vremenom: Banj se otvara tek 1. srpnja*, Mrežna stranica *Tris, Neovisni novinarski portal* (3. lipnja 2014.), <http://tris.com.hr/2014/06/utrka-s-vremenom-banj-se-otvara-tek-1-srpnja/> (pregledano 14. kolovoza 2017.)

Branimir Periša, *Na pomolu nova kandidatura iz Šibenika za listu svjetske baštine: Cesta pomoći u dolačkom dvojnomo bedemu vodi do još jedne zaštite UNESCO-a!?*, Mrežna stranica *Slobodna Dalmacija* (16. travnja 2017.),

<http://sibenski.slobodnadalmacija.hr/vijesti/sibenik/clanak/id/480840/na-pomolu-nova-kandidatura-iz-sibenika-za-listu-svjetske-bastine-cesta-pomoci-u-dolackom-dvojnomo-bedemu-vodi-do-jos-jedne-zastite-unesco-a> (pregledano 13. rujna 2017.)

Zdravko Pilić, *Arhitekti i geodeti počeli snimanje stanja - meštiri stižu dogodne* (7. prosinca 2016.), <http://sibenski.slobodnadalmacija.hr/vijesti/sibenik/clanak/id/452631/arhitekti-i-geodeti-poceli-snimanje-stanja--mestiri-stizu-dogodne> (pregledano 23. srpnja 2017.)

Planinari, penjači i speleolozi "šminkali" padine uz tvrđavu sv. Mihovila, Mrežna stranica *Slobodna Dalmacija* (5. svibnja 2017.), <http://sibenski.slobodnadalmacija.hr/vijesti/sibenik/clanak/id/487900/planinari-penjaci-i-speleolozi-quotšminkaliquot-padine-uz-tvravu-sv-mihovila-foto>, (pregledano 16. rujna 2017.)

Plaža Banj, Mrežna stranica Arx d.o.o <http://studioarx.hr/hr/projekt/270> (pregledano 4. rujna 2017.)

Ploter kasni s radovima na tvrđavi koja se obnavlja europskim novcem, Mrežna stranica *Zadarski list* (19. studenog 2015.), <http://www.zadarskilist.hr/clanci/19112015/ploter-kasni-s--radovima-na--tvrđavi-koja--se-obnavlja--europskim--novcem> (pregledano 21. rujna 2017.)

Počinju radovi na tvrđavi sv. Mihovil, Mrežna stranica grada Šibenika *Sibenik.hr* (17. rujna 2012.), <http://www.sibenik.hr/vijesti/pocinju-radovi-na-tvrđavi-sv.-mihovil> (pregledano 4. rujna 2017.)

Marko Podrug, *Beach party na Banju: Glazbeni teror ili trend?*, Mrežna stranica *Tris*, *Neovisni novinarski portal* (12. kolovoza 2014.), <http://tris.com.hr/2014/08/beach-party-na-banju-glazbeni-teror-ili-trend/> (pregledano 21. kolovoza 2017.)

Marko Podrug, *Otvorenje tvrđave sv. Mihovila: dobri, stari slet na prekrasnoj pozornici*, Mrežna stranica *Tris*, *Neovisni novinarski portal* (8. lipnja 2014.) <http://tris.com.hr/2014/06/otvorenje-tvrđave-sv-mihovila-dobri-stari-slet-na-prekrasnoj-pozornici/> (pregledano 5. rujna 2017.)

Marko Podrug, *Tvrđava Barone: bijeg u proširenu stvarnost*, Mrežna stranica *Tris*, *Neovisni novinarski portal* (30. siječnja 2016.), <http://tris.com.hr/2016/01/tvrđava-barone-bijeg-u-prosirenu-stvarnost/> (pregledano 20. rujna 2017.)

Pola milijarde kuna projekata, 50% posla za građevinare, Mrežna stranica *Poslovni dnevnik* (17. svibnja 2017.), <http://www.poslovni.hr/hrvatska/pola-milijarde-kn-projekata-50-posla-za-graevinare-327918> (pregledano 20. srpnja 2017.)

Porast broja turista bilježe gotovo sva odredišta, Šibenik najposjećeniji, Mrežna stranica *Lokalni.hr* (9. kolovoza 2017.), <http://lokalni.vecernji.hr/zupanje/tijekom-lipnja-u-sibeniku-22-posto-vise-turistickih-dolazaka-4793> (pregledano 17. rujna 2017.)

Poziv za izradu idejnog rješenja za tvrđavu sv. Ivan u Šibeniku, Mrežna stranica *Juraj Dalmatinac* (7. kolovoza 2013.), <http://www.jurajdalmatinac.com/?p=901> (pregledano 24. rujna 2017.)

Priznanje hrvatskim dizajnerima za projekt signalizacije na Tvrđavi sv. Mihovila, Mrežna stranica *Pogledaj.to* (6. travnja 2017.), <http://pogledaj.to/design/priznanje-hrvatskim-dizajnerima-za-projekt-signalizacije-na-tvrđavi-sv-mihovila/> (pregledano 19. rujna 2017.)

Probijanjem bedema nije počinjeno kazneno djelo, Mrežna stranica *Šibenik.in* (24. travnja 2013.), <http://www.sibenik.in/sibenik/probijanjem-bedema-nije-pocinjeno-kazneno-djelo/9997.html> (pregledano 17. rujna 2017.)

Probili tri nova ulaza u tvrđavu, suprotstavljena mišljenja konzervatora, Mrežna stranica *Šibenik.in* (7. ožujka 2013.), <http://www.sibenik.in/sibenik/probili-tri-nova-ulaza-u-tvrđavu-suprotstavljena-misljenja-konzervatora/8817.html> (pregledano 5. rujna 2017.)

Projekt turističke valorizacije Barone, Mrežna stranica *Juraj Dalmatinac*, http://www.jurajdalmatinac.com/?page_id=1152- (pregledano 20. rujna 2017.)

Proširena stvarnost na Tvrđavi Barone, Mrežna stranica *Tvrđava Barone*, <http://www.barone.hr/stranice/prosirena-stvarnost/12.html> (pregledano 23. rujna 2017.)

Radovi na tvrđavi sv.Mihovila u punom jeku nakon osam mjeseci zastoja, Mrežna stranica *Šibenski portal* (23. rujna 2013.) <http://sibenskiportal.rtl.hr/2013/09/23/foto-radovi-na-tvrdavi-sv-mihovila-u-punom-jeku-nakon-osam-mjeseci-zastoja/> (pregledano 27. lipnja 2017.)

Rekordna posjećenost šibenskih tvrđava - do sada ih obišlo 420 tisuća posjetitelja, Mrežna stranica *Poslovni dnevnik* (21. listopada 2016.), <http://www.poslovni.hr/hrvatska/rekordna-posjecenost-sibenskih-tvrava-do-sada-ih-obislo-420-tisuca-posjetitelja-319698> (pregledano 17. rujna 2017.)

Revitalizacija tvrđave, Mreža stranica *Tvrđava sv. Mihovila*, <http://svmihovil.sibenik.hr/?stranice=revitalizacija-tvr-ave&id=3> (pregledano 3. rujna 2017.)

Revitalizacija tvrđave, Mrežna stranica *Tvrđava Barone*, <http://www.barone.hr/stranice/revitalizacija-tvr-ave/5.html> (pregledano 20. rujna 2017.)

Rezidencija Jurja Dalmatinca:Portal kuće Berović u Camerinu uskoro u novom ruhu, Mrežna stranica *Šibenik News* (17. listopada 2017.), <http://mok.hr/kultura-i-zabava/item/22085-foto-rezidencija-jurja-dalmatinca-portal-kuce-berovic-u-camerinu-uskoro-u-novom-ruhu> (pregledano 16. rujna 2017.)

Ines Rudan, *Drastičan pad broja stanovnika u Šibeniku i Drnišu*, Mrežna stranica *Šibenik.in* (16. veljače 2012.), <http://www.sibenik.in/zupanija/Drastican-pad-broja-stanovnika-u-sibeniku-i-drnisu/1334.html> (pregledano 19. srpnja 2017.)

Ana Selak, *Za koga gradimo grad*, Mrežna stranica *Pogledaj.to* (21. ožujka 2016.), <http://pogledaj.to/arhitektura/za-koga-gradimo-grad/> (pregledano 23. rujna 2017.)

Sanja Simić, *Danas se u Šibeniku otvara D-Resort. Pogledajte kako Turci ulaze u hrvatski hotelski biznis*, Mrežna stranica *Telegram* (25. srpnja 2015.), <http://www.telegram.hr/biznis-tech/danas-se-u-sibeniku-otvara-d-resort-prva-turska-firma-ulazi-u-hrvatski-turizam/> (pregledano 3. kolovoza 2017.)

Senzacionalno otkriće o tvrđavi sv. Mihovila: Ljetnu pozornicu arhitekt Harold Bilinić nacrtao je još 1954. godine!, Mrežna stranica *Šibenik.in* (24. listopada 2014.), <http://www.sibenik.in/sibenik/ekskluzivno-senzacionalno-otkrice-o-tvrdavi-sv-mihovila-ljetnu->

[pozornicu-arhitekt-harold-bilinic-nacrtao-je-jos-1954-godine/29864.html](http://www.sibenik.hr/?stranica=sezona-2016&id=6) (pregledano 20. rujna 2017.)

Sezona 2016. - program na Tvrđavi sv. Mihovila, Mrežna stranica *Tvrđava sv. Mihovila*, <http://svmihovil.sibenik.hr/?stranica=sezona-2016&id=6> (pregledano 23. lipnja 2017.)

Šest milijuna kuna za digitalizaciju tvrđave Sv. Mihovila, Mrežna stranica *Točka na i* (15. svibnja 2017.), <https://tockanai.hr/biznis/nekretnine/sest-milijuna-kuna-za-drugu-fazu-uredenja-tvrđave-sv-mihovila/> (pregledano 19. rujna 2017.)

Šibenčani su je znali kao Šubićevac i Forticu, a neki kažu da je ime dobila po mletačkom plaćeniku, Mrežna stranica *Šibenik.in* (5. veljače 2016.), <http://www.sibenik.in/sibenik/sibencani-su-je-znali-kao-subicevac-i-forticu-a-neki-kazu-da-je-ime-dobila-po-mletackom-placeniku/54868.html> (pregledano 19. rujna 2017.)

Šibenčani moraju imati slobodan ulaz na svoje tvrđave, ima dana kada kafić na Baroneu ne proda ni jednu kavu, zato jer se naplaćuje ulaz, Mrežna stranica *Slobodna Dalmacija* (27. travnja 2017.), <http://sibenski.slobodnadalmacija.hr/vijesti/sibenik/clanak/id/482877/sibencani-moraju-imati-slobodan-ulaz-na-svoje-tvrđave-ima-dana-kada-kafic-na-baroneu-ne-proda-ni-jednu-kavu-zato-je-se-naplacuje-ulaz> (pregledano 25. rujna 2017.)

Šibenik: Muzej zapošljava voditelja(icu) novosmišljenog „Odjela za upravljanje objektima fortifikacijskog sustava“, Mrežna stranica *Tris, Neovisni novinarski portal* (10. veljače 2014.), <http://tris.com.hr/2014/02/sibenik-muzej-zaposljava-voditelja-novosmišljenog-odjela-za-upravljanje-objektima-fortifikacijskog-sustava/> (pregledano 21. kolovoza 2017.)

Šibenik na dlanu: Pogled s tvrđave Barone, Mrežna stranica *Šibenik.in* (26. listopada 2014.), <http://www.sibenik.in/sibenik/fotogalerija-sibenik-na-dlanu-pogled-s-tvrđave-barone/29967.html> (pregledano 19. rujna 2017.)

Šibenik traži novac za obnovu ljetnikovca Zuliani u kojem se odmarala Vesna Parun, Gradske vijećnice koja je zadnji put uređivana prije 20 godina, zidina u Docu s kojih pada kamenje..., Mrežna stranica *Slobodna Dalmacija* (9. rujna 2017.), <http://sibenski.slobodnadalmacija.hr/vijesti/sibenik/clanak/id/505929/sibenik-trazi-novac-za-obnovu-ljetnikovca-zuliani-u-kojem-se-odmarala-vesna-parun-gradske-vijećnice-koja-je-zadnji-put-ureivana-prije-20-godina-zidina-u-docu-s-kojih-pada-kamenje-foto> (pregledano 16. rujna 2017. g.)

Šibenik u budućnosti postaje dio Dalmapolisa: Prevozi će nas eskalator i zračni tramvaj, Mrežna stranica *Šibenik.in* (24. studenog 2016.), <http://www.sibenik.in/sibenik/sibenik-u-buducnosti-bit-ce-dio-dalmapolisa-prevozi-ce-nas-eskalator-i-zracni-tramvaj/68216.html> (pregledano 11. rujna 2017.)

Šibenske tvrđave do sada obišlo 420 00 posjetitelja, Mrežna stranica *Tvrđava sv. Mihovila* (21. listopada 2016.), <http://svmihovil.sibenik.hr/?clanci=tvr%C4%91ave-420000-posjetitelja&id=67> (pregledano 16. rujna 2017.)

Šibenski skejteri godinama bez skate parka, udomaćili se pred zgradom gradske uprave, Mrežna stranica *Šibenik.in* (14. siječnja 2015.), <http://www.sibenik.in/sibenik/foto-sibenski-skejteri-godinama-bez-skate-parka-udomacili-se-pred-zgradom-gradske-uprave/33824.html> (pregledano 22. kolovoza 2017.)

Goran Šimac, *Šibenčani se bore za mjesto pod suncem: Koncesionaru jedine gradske plaže zaplijenjene pa vraćene ležaljke*, Mrežna stranica *Tris, Neovisni novinarski portal* (26. srpnja 2017.), <http://tris.com.hr/2017/07/sibencani-se-bore-za-mjesto-pod-suncem-koncesionaru-jedine-gradske-plaze-zaplijenjene-pa-vracene-lezaljke/> (pregledano 24. lipnja 2017.)

Saša Šimpraga, *Grad pripada svima*, Mrežna stranica *Vizkultura* (29. lipnja 2016.), <https://vizkultura.hr/grad-pripada-svima/> (pregledano 24. rujna 2017.)

Tijekom lipnja u Šibeniku 22 posto više turističkih dolazaka, Mrežna stranica *Lokalni.hr* (6. srpnja 2017.), <http://lokalni.vecernji.hr/zupanije/tijekom-lipnja-u-sibeniku-22-posto-vise-turistickih-dolazaka-4793> (pregledano 17. rujna 2017.)

Turistička valorizacija kanala sv. Ante u Šibeniku, Mrežna stranica *Europski i strukturni investicijski fondovi*, <http://www.strukturnifondovi.hr/turisticka-valorizacija-kanala-sv-ante-u-sibeniku> (pregledano 16. rujna 2017.)

Tvrđava Barone još nije gotova jer je Kalmetin kum olako shvatio posao u Šibeniku, Mrežna stranica *Šibenik.in* (17. studenog 2015.), <http://m.sibenik.in/sibenik/tvr-ava-barone-jos-nije-gotova-jer-je-kalmetin-kum-olako-shvatio-posao-u-sibeniku/51228.html> (pregledano 26. lipnja 2017.)

Tvrđava Barone osvojila nagradu "Kulturna atrakcije godine", Mrežna stranica *Tvrđava Barone*, (27. listopada 2016.), <http://www.barone.hr/clanci/kulturna-atrakcija-godine-tvrđjava-barone/47.html> (pregledano 13. kolovoza 2017.)

Tvrđava sv. Mihovil, Mrežna stranica *Arx d.o.o.*, <http://studioarx.hr/hr/projekt/279> (pregledano 4. rujna 2017.)

T. V., *Ploter i loš zakon mogli bi Zadar koštati 38 milijuna kuna*, Mrežna stranica *Narodni list* (16. siječnja 2016.), <http://www.narodni-list.hr/posts/172185004> (pregledano 21. rujna 2017.)

Započela arheološka istraživanja područja tvrđave sv. Ivana koja ulazi u projekt revitalizacije, Mrežna stranica *Šibenik News* (5. prosinca 2014.), <http://mok.hr/vijesti/item/14956-foto-gotov-idejni-projekt-revitalizacije-tvrdave-sv-ivana> (pregledano 25. rujna 2017.)

DOKUMENTI

Dvojni bedemi, konzervatorski elaborat, Mrežna stranica grada Šibenika *Sibenik.hr*, <http://www.sibenik.hr/> (preuzeto 2. rujna 2017.)

Kreator[atk], *Razvoj branda grada Šibenika kao prvorazredne destinacije kulturnog turizma*, studeni 2013. g.

MICRO projekt d.o.o., *Plan upravljanja kulturnim dobrima na lokalnoj i regionalnoj razini*, 2011. g.

MICRO projekt d.o.o., *Strategija razvoja grada Šibenika*, 2011. g.

Zapisnik 22. sjednice Gradskog vijeća Grada Šibenika (14. srpnja 2011.), Mrežna stranica grada Šibenika *Sibenik.hr*, <http://www.sibenik.hr/> (preuzeto 9. rujna 2017.)

Nikola Bašić, *Urbani eskalator Dolac – sv. Mihovil, Šibenik*, Mrežna stranica grada Šibenika *Sibenik.hr*, <http://www.sibenik.hr/> (preuzeto 9. rujna 2017.)

Situs d.o.o. - Šibenik, *Sveti Mihovil, idejno rješenje ljetne pozornice* (siječanj 2010.), www.sibenik.hr/preuzmi/253 (preuzeto 17. srpnja 2017.),

6. Popis slikovnog materijala

Slika 1. Vittore Coronelli, Tlocrt šibenskog fortifikacijskog sustava, 1667. g. (izvor: <https://sh.wikipedia.org/wiki/Datoteka:Fortifikacijski-sistem-%C5%A0ibenika-1667.jpg> [12. listopada 2017.]

Slika 2. Prikaz Šibenika s tvrđavama sv. Mihovila i sv. Nikole iz 1575. g. (izvor: http://historicalcities.huji.ac.il/croatia/sibenik/maps/braun_hogenberg_II_52_1.html [12. listopada 2017.]

Slika 3. Kaštel sv. Mihovila prije obnove, pogled sa sjeverozapada. (izvor: http://www.sibenik.in/upload/novosti/2015/02/2015-02-23/35987/mih_1.jpg [13. listopada 2017.]

Slika 4. Skicirani tlocrtni prikaz kaštela sv. Mihovila s glavnim sastavnicama. (skicirala I. R.)

Slika 5. Kaštel sv. Mihovila prije obnove, pogled s jugoistoka. (izvor: <http://www.sibenikin.com/upload/novosti/2015/10/2015-10-17/49415/igk.jpg> [13. listopada 2017.]

Slika 6. Tlocrt kaštela sv. Mihovila s kulama. (skicirala I. R.)

Slika 7. Dvostruki bedemi (izvor: <http://sibenik.in/upload/novosti/2015/12/2015-12-12/52466/slika1.JPG> [13. listopada 2017.]

Slika 8. Maximillien de Traux, tlocrt Šibenika s tvrđavama, 1805. g. (izvor: <http://m.sibenik.in/bastina/izme-u-sv-mihovila-i-tanaje-postojali-su-vojni-bedemi-koji-su-stitili-sibenik-sa-zapada/57849.html> [13. listopada 2017.]

Slika 9. Pogled na tvrđavu sv. Ivana s pristupne staze kaštela sv. Mihovila (snimila I. R., kolovoz 2017.)

Slika 10. Pogled na tvrđavu Barone iz zraka (izvor: <http://hotspots.net.hr/wp-content/uploads/2014/03/Tvr%C4%91ava-Barone-%C5%A0ubi%C4%87evac1a.jpg> [14. listopada 2017.]

Slika 11. Harold Bilinić, Skica ljetne pozornice na tvrđavi sv. Mihovila, pogled iz zraka, 1954. g. (izvor: <http://www.sibenik.in/sibenik/ekskluzivno-senzacionalno-otkrice-o-tvrđavi-sv-mihovila-ljetnu-pozornicu-arhitekt-harold-bilinic-nacrtao-je-jos-1954-godine/29864.html> [14. listopada 2017.]

Slika 12. Harold Bilinić, Skica ljetne pozornice na tvrđavi sv. Mihovila, pogled iz amfiteatra, 1954. g. (izvor: <http://www.sibenik.in/sibenik/ekskluzivno-senzacionalno-otkrice-o-tvrđavi-sv-mihovila-ljetnu-pozornicu-arhitekt-harold-bilinic-nacrtao-je-jos-1954-godine/29864.html> [14. listopada 2017.]

Slika 13. Skica restorana na tvrđavi Barone, 1979. g. (izvor: <http://mok.hr/volim-sibenik/item/22312-proslost-i-sadasnjost-baronea-projekt-uredenja-bio-je-izraden-i-1979-godine> [22. listopada 2017.]

Slike 14 i 15. Infografika tvrđave sv. Mihovila (izvor: <http://www.sibenik.in/sibenik/Infografika-pogledajte-kako-sad-izgleda-tvrđava-svetog-mihovila/23570.html> [23. listopada 2017.]

Slika 16. Tvrđava sv. Mihovila nakon obnove (Autor: Zoran Vulinović; izvor: <http://www.sibenik.in/upload/novosti/2016/08/2016-08-07/63229/tvrava.jpg> [23. listopada 2017.]

Slika 17. Nadvratnik istočnog ulaza u podrumске prostorije tvrđave (snimila I. R., rujan 2015.)

Slika 18. Istočni ulaz u podrumске prostorije tvrđave sv. Mihovila (snimila I. R., kolovoz 2017.)

Slika 19. Stablo u zidu istočnog predprostora, jugozapadni ugao (snimila I. R., kolovoz 2017.)

Slika 20. Rekonstruirana šetnica istočne kortine, Ultima inženjering (izvor: http://ultima-inzenjering.hr/wp-content/uploads/2016/11/MS_8.jpg [23. listopada 2017.]

Slike 21. i 22. Prostor sjevernog podzid (snimila I. R., kolovoz 2017.)

Slika 23. Poligonalna kula zapadnog podzida (snimila I. R., kolovoz 2017.)

Slika 24. Tunelski pristup podzemnim etažama (snimila I. R., kolovoz 2017.)

Slika 25. Pristupna staza na južnom dijelu zapadnog podzida (snimila I. R., kolovoz 2017.)

Slika 26. Iskapanja u živoj stijenu u svrhu izgradnje podrumskih prostorija (izvor: <http://www.sibenik.hr/vijesti/-gradonacelnik-sibenika-zeljko-buric-obisao-banj-i-tvrđavu-sv.-mihovila> [24. listopada 2017.]])

Slika 27. Izgradnja podrumskih prostorija (izvor: <http://www.sibenik.hr/vijesti/gradonacelnik-buric-obisao-radove-na-tvrđavi-sv.-mihovila> [24. listopada 2017.]])

Slika 28. Informativna prostorija, rujna 2015. (snimila I. R., rujna 2015.)

Slika 29. Betonski zid ispred multifunkcionalne podzemne dvorane (snimila I. R., rujna 2015.)

Slika 30. Multifunkcionalna podzemna dvorana, ugradnja betona, detalj (snimila I. R., rujna 2015.)

Slika 31. Zapadna cisterna (Autor: Nikolina Vuković Stipaničev; izvor: <https://www.tportal.hr/kultura/clanak/vodic-kroz-kulturna-dogadanja-sirom-hrvatske-20160722> [25. listopada 2017.]])

Slika 32. Konferencija projekta Revitalizacije tvrđave sv. Mihovila u multifunkcionalnoj podzemnoj dvorani (izvor: <http://www.sibenik.hr/vijesti/odrzana-završna-konferencija-projekta-revitalizacije-tvrđave-sv.-mihovila> [25. listopada 2017.]])

Slika 33. Ljetna pozornica na tvrđavi sv. Mihovila (izvor: http://www.sibenik-info.hr/map/wp-content/uploads/2015/07/tvr%C4%91ava_sv_mihovil_5.jpg [25. listopada 2017.]])

Slika 34. Prostor podno pozornice uređen za potrebe vjenčanja (izvor: <http://www.sibenik.in/upload/novosti/2015/05/2015-05-28/41467/tvrYava.jpg> [25. listopada 2017.]])

Slika 35. Korozija i nezaštićeni drveni materijal na pozornici, rujna 2015. (snimila I. R., rujna 2015.)

Slike 36 i 37. Izluživanje na istočnom zidu multifunkcionalne dvorane (snimila I. R., rujna 2015.)

Slike 38-40. Signalizacija na tvrđavi sv. Mihovila (izvor: <http://kkazinoti.com/sv-mihovil.html> [25. listopada 2017.]])

Slika 41. Shematski prikaz projekta revitalizacije tvrđave Barone, pogled sa sjevera (izvor: <http://www.jurajdalmatinac.com/?p=731> [25. listopada 2017.]])

Slike 42 i 43. Jugoistočni bedem prije i poslije obnove (izvori: <http://sibenskiportal.rtl.hr/wp-content/uploads/2014/02/tvr%C4%91ava-barone-tanaja-kanal-klupe2.jpg>, <http://hotspots.net.hr/wp-content/uploads/2017/03/Tvr%C4%91ava-Barone.jpg> [26. listopada 2017.]])

Slika 44. Tvrđava Barone nakon obnove, pogled sa sjevera (izvor: <http://www.barone.hr/upload/galerije/2016/01/2016-01-26/6/dji0139.jpg> [26. listopada 2017.]])

Slika 45. Sjeverozapadni bedem tvrđave Barone (snimila I. R., kolovoz 2017.)

Slika 46. Parking tvrđave Barone, pogled s sjeverozapada (snimila I. R., kolovoz 2017.)

Slika 47. Stube za pristup sjevernom platou (snimila I. R., kolovoz 2017.)

Slika 48. Zid na sjeverozapadu sjevernog platoa tvrđave (snimila I. R., kolovoz 2017.)

Slika 49. Ugradnja morta na sjeverozapadnom zidu sjevernog platoa tvrđave (snimila I. R., kolovoz 2017.)

Slika 50. Gastro-kulturni centar nakon izgradnje, pogled sa sjeveroistoka (izvor: http://www.buro247.hr/images/film/vijesti/wmf_2_of_5.jpg [26. listopada 2017.]])

Slika 51. Prostor iza gastro-kulturnog centra, 04. rujna 2017. (snimila I. R., rujna 2017.)

Slike 52 i 53. Digitalni vodiči Jure i Frane Divnić, AR
(izvor: <https://www.youtube.com/watch?v=Ka-8kg5PDZo>, 3:22, 1:17 [26. listopada 2017.]])

Slika 54. Jugozapadni bedem tvrđave sv. Ivana, , svibanj 2012. (izvor: <https://web.facebook.com/106278799461404/photos/a.281585521930730.64100.106278799461404/281594738596475/?type=3&theater> [26. listopada 2017.]])

Slika 55. Igralište „Tanaja“ na tvrđavi sv. Ivana, svibanj 2012. (izvor: <https://web.facebook.com/106278799461404/photos/a.281585521930730.64100.106278799461404/281594388596510/?type=3&theater> [26. listopada 2017.]

Slika 56. Idejni projekt revitalizacije tvrđave sv. Ivana, tlocrt (izvor: <http://tris.com.hr/2014/03/izraden-idejni-projekt-revitalizacije-tvrđave-sv-ivana-kids-lab2-za-djecu-i-mlade/> [27. listopada 2017.]

Slika 57. Idejni projekt revitalizacije tvrđave sv. Ivana, maketa (izvor: <http://www.sibenik.in/sibenik/foto-pogledajte-idejni-projekt-uredenja-sibenske-tvrđave-sv-ivana/20952.html> [27. listopada 2017.]

Slika 58. Prostor unutar dvostrukih bedema (izvor: <http://zagrebjavni prostor.tumblr.com/post/100069446068/iznimno-%C5%A1ibenik-protiv-eskalatora-sa%C5%A1a> [27. listopada 2017.]

Slika 59. Bokocrt idejnog projekta eskalatora u dvostrukim bedemima (izvor: http://www.sibenik.in/upload/novosti/2014/02/2014-02-03/18848/eskalator3_1.jpg [27. listopada 2017.]

Slika 60. Eskalator u dvostrukim bedemima, digitalna animacija idejnog projekt (izvor: <http://www.sibenik.in/foto/eskalator-do-sv-mihovila/5327> [28. listopada 2017.]

Slika 61. Restoran na platou zapadnog podzida, idejni projekt eskalatora u dvostrukim bedemima (izvor: <https://www.youtube.com/watch?v=Yci6Az5cuSg>, 0:09 [28. listopada 2017.]

Slika 62. Podzemna etaža objekta i pristup platou zapadnog podzida iz eskalatora, idejni projekt eskalatora u dvostrukim bedemima (izvor: <https://www.youtube.com/watch?v=Yci6Az5cuSg>, 1:54 [28. listopada 2017.]

Slika 63. Fitness park, plaža Banj (izvor: <http://sibenskiportal.rtl.hr/wp-content/uploads/2014/01/banj-fitness1.jpg> [29. listopada 2017.]

Slike 64 i 65. Oštećenja nastala uslijed upotrebe neprimjerenih materijala, plaža Banj (izvori: <http://www.sibenik.in/sibenik/nemojte-poginuti-zbog-fotke-danas-popravljana-ograda-na-banju-jednako-je-rasklimana-kao-prije/62997.html>, <http://mok.hr/vijesti/item/18803-objekti-na-banju-napravljeni-od-nedgovarajućeg-materijala-pa-nastaju-ostecenja> [29. listopada 2017.]

Slika 66. Zgrada Laube prije obnove (izvor: <http://www.aabh.ba/novosti/lauba-ku%C4%87a-za-ljude-i-umjetnost/> [29. listopada 2017.]

Slika 67. Lauba nakon obnove (izvor: <http://www.telegram.hr/wp-content/uploads/2015/08/lauba-3.jpg> [29. listopada 2017.]

Slika 68. Dvorana Laube nakon obnove (izvor: <http://www.aabh.ba/novosti/lauba-ku%C4%87a-za-ljude-i-umjetnost/> [29. listopada 2017.]